

HET
EVANGELIE DER JEZUITEN.

HET

EVANGELIE DER JEZUITEN,

UIT

DE THEORIE EN PRACTIJK DEZER VADEREN ZAMENGESTELD,

EN

DEN CHRISTENEN, OP NIEUWS, TER BEHARTIGING VOORGEDRAGEN,

DOOR

FRANS GERHARDT.

UIT HET HOOGDUITSCH.

TE 's GRAVENHAGE, BIJ
DE WEDUWE J. ALLART.
MDCCCXXIV.

VOORBERIGT.

Naauwelijks hadden wij het voortreffelijke werk gelezen van C. J. W..... die Möncherey, geschichtliche Darstellung der Klosterwelt, *zoo doelmatig voor onze landgenooten omgewerkt door den bekwamen christen-leeraar bij de Evangelisch-Lutherſche gemeente te* Haarlem, J. C. A. SANDER, *en, in twee deelen, uitgegeven, te* Haarlem, *bij de erven* F. BOHN, 1822, *onder den titel:* Geſchiedkundige beſchouwing der monnikenorden en kloosters, *of ons kwam in handen:* Das Euangelium der Jesuiten, aus der Theorie und Praxis dieser Väter zusammengestellt, und der lieben Christenheit neuer-

dings zur Beherzigung vorgelegt, von FRANZ GERHARDT. *De lectuur van dit laatſte geſchrift ſmaakte ons niet minder dan die van het eerſte, wegens deszelfs luimigen en onderhoudenden ſtijl, en kwam ons niet minder belangrijk voor, uit hoofde van deszelfs inhoud. Wij vergeleken het eene met het andere en bevonden het laatſte een onmisbaar pendant tot het eerſte, daar de heeren* C. J. W.... *en* J. C. A. SANDER *zich, naar hun plan, meer met het* geſchiedkundige *wegens de monniken en kloosters in het algemeen, en met die der Jezuiten in het bijzonder, (vooral in het tweede deel der Nederduitſche vertaling) hebben bezig gehouden, terwijl de heer* GERHARDT *breeder de* leerſtellingen *der laatstgenoemden, uit hunne eigene ſchriften verzameld, opgeeft. Wij beſloten daarom ook eene Neerduitſche vertaling — voor omwerking kwam het ons niet geſchikt voor — van* GERHARDTS *geſchrift*

in

in het licht te brengen. Ziet hier het gevolg van onze pogingen, waarmede wij meenen, onzen landgenooten geenen ondienst te hebben gedaan. Zij mogen immers, zoo wel als de Duitschers, weten, welke grondbeginselen diegenen koesteren, die steeds zoo veel invloed in de wereld gehad hebben, reeds voor lang schenen gestorven en begraven, maar, sedert kort weer opgewekt zijn of beginnen te spoken, en nog veel kwaads doen of schrik verwekken kunnen, zoo men niet tegen hen op zijne hoede is.— De schrijver heeft zijne stof uit PASCALS Lettres provinciales, de Extraits des assertions dangereuses, *den* Catechismo de Gesuiti, *de schriften van* LANG, SPITTLER, WOLF enz. *geput, en al zijne bronnen, met opgave van plaats en woorden, naauwkeurig aangewezen. Heeft hij ergens mis, de Jezuit of vriend der Jezuiten toone zulks aan: dit was ook eene der redenen waarom dit werkje stipt vertaald*

moest *en niet omgewerkt* mogt *worden. Is er tevens* ooit een boek con amore, *met vlijt en ſtipte naauwkeurigheid, vertaald, nagezien, of in onze taal, uit eene vreemde overgebragt, dan is het dit, welks fouten, wat deze vertaling betreft, terwijl die zeer weinig en van weinig beteekenis moeten zijn, veilig aan de onoverkomelijke feilbaarheid van den mensch mogen toegeſchreven worden.*

DE VERTALER.

HET

EVANGELIE DER JEZUITEN.

MATTH. VII, 15—20.

„ Wacht u voor de valsche profeten, welke in
„ schaapskleederen tot u komen; maar van binnen
„ zijn zij grijpende wolven. Aan hunne vruchten
„ zult gij ze kennen. Leest men ook eene druif
„ van doornen, of vijgen van distelen? Alzoo een
„ ieder goede boom brengt voort goede vruchten,
„ en een kwade boom brengt voort kwade vruchten.
„ Een goede boom kan geene kwade vruchten voort-
„ brengen, noch een kwade boom goede vruchten
„ voortbrengen. Een ieder boom, die geene goede
„ *vrucht voortbrengt*, wordt uitgehouwen en in het
„ vuur geworpen. *Zoo zult gij dan dezelve aan*
„ *hunne vruchten kennen.*"

EERSTE BRIEF.

Neen, waarde OSWALD! gij kunt onmogelijk gelooven, dat ik wezenlijk op weg ben, om roomsch te worden. Ik heb hartelijk, hartelijk over uwe bekommering moeten lagchen, en dit gebeurt nog

telkens, zoo dikwerf ik er aan denk, of uwe waarschuwingsepistel weder in de hand neem. Ja, ik heb er niet weinig lust in, uwe verhandeling over de zucht der hedendaagsche kunstenaars, om zich, door het roomsche geloof, het kunstgenie eenigermate te laten inenten, tot nut en stichting van alle leerlingen der kunst, te laten drukken. Gij zult u toch, hoop ik, hier tegen niet verzetten? — Zoo zult gij ten minste niet geheel vergeefs al uwe scherpzinnigheid en welsprekendheid in het werk gesteld, en tijd en moeite geheel en al verloren, hebben. Want, bij mij, zijt gij tegen eenen vijand te veld getrokken, die volstrekt niet bestaat. Gij kunt niet vaster en zekerder overtuigd zijn, dan ik, hoe dwaas het is, zich door de sleutels van den heiligen PETRUS de poort tot het heiligdom der kunst te willen openen; en het verwondert mij staag, dat diegene, welke er, op deze wijze, zoeken in te dringen, niet liever terstond heidenen worden.

De veelkleurige goden- en fabelwereld der Grieken en Romeinen moet, mijns inziens, toch ontegenzeggelijk nog veel meer de zinnen bekoren en de verbeeldingskracht doen ontvlammen, dan de dikwerf zeer prozaische legenden en geschiedenissen der heiligen uit de roomsche kerk. Wie geene MADONNA, geene CECILIA, geenen LAURENTIUS, geenen ROCHUS, en hoe die heilige heerschappen alle heeten mogen, schilderen en voorstellen kan, zonder mis, wijwater en rozenkrans, die kan gevolgelijk ook geenen JUPITER, geenen HERCULES, geene MINERVA of VENUS schilderen en voorstellen, zonder hei-

heidensche tempels en altaren, zonder offeranden en wijnplengingen. Nu, het is nog aller dagen avond niet; en misschien maakt deze wenk menigen kunstenaar, wiens genie, bij het nieuwe geloof, even lam en stomp bleef, als bij het oude, eerst opmerkzaam op datgene, wat hij noodig heeft, om zijn weerspannig penseel goed op gang te brengen, en spoort hem aan, om, uit zuivere liefde voor de kunst, zijn weinigje christelijk geloof geheel af te zweren, en een aanbidder van JUPITER *cum suis* te worden.

Ik ben nog zoo ver niet. Mijn hart gloeit voor de kunst; maar mijn geloof is mij toch nog dierbaarder. En indien ik, slechts door opoffering van het laatste, der eerste kon toebehooren, dan wilde ik liever nooit weder een penseel aanroeren, al ware het, dat mijn hart er door doodbloedde. Mijn leven kon ik haar ten offer brengen, doch mijn geweten en mijne overtuiging niet.

Maar, wat heeft mij toch bij u in deze verdenking kunnen brengen? Mijne verkeering met den Jezuit, over wien ik u in mijnen laatsten brief schreef? Doch kan men dan niet in alle eer en deugd met zulk eenen heer verkeeren, en moet men daarvan terstond het ergste denken? — Zonder oogmerk, meent gij eenigzins onchristelijk, zou hij zeker niet zoo vlijtig mijne kennismaking gezocht, en zich overal bij mij ingedrongen hebben. Gij kunt gelijk hebben; en ik geloof zelfs, dat het den vromen man niet aan lust ontbreekt, om mij te bekeeren.

ren. Jammer maar, dat ik volſtrekt geenen lust heb, om mij door hem te laten bekeeren.

Gij vraagt, waarom ik hem niet vermijd? — Wel lieve hemel! dan zou ik mij zelven het grootſte genoegen ontnemen! Ik heb reeds, mijn leven lang, zoo veel van de Jezuiten, hunne leerſtellingen en ſpitsvindigheden, gehoord, dat ik ſteeds wenschte, zulk een wonderdier eens van nabij te zien, en mij, met eigen oogen en ooren, van zoo vele dingen te overtuigen, welke de booze wereld van hen verſpreidt. En thans, nu zich de beste gelegenheid van de wereld daartoe voor mij aanbiedt, mij, in den eigenlijken zin des woords, in het huis is komen loopen, zou ik er geen gebruik van maken, en dezelve, uit eene geheel ongegronde vrees, van mij afwijzen? Neen, waarde OSWALD! dat kunt gij niet van mij eiſchen. Wie weet, of er zich, in mijn ganſche leven, weder zulk eene gunſtige gelegenheid voor mij opdoet, om mijne weetgierigheid in dit opzigt te bevredigen; want, waar wij geboren zijn, ziet men zoodanigen niet, ten minſte niet onvermomd. Maar hier is het land, waar de Jezuiten welig bloeijen.

Ik had den goeden pater EUSEBIUS reeds meermalen in het huis van WILMAN gezien, maar mij niet verder om hem bekommerd, hoe dikwerf en hoe vriendelijk hij mij ook zocht te naderen, daar hij, over het geheel, iets terugſtootends voor mij had. Toevallig hoorde ik onlangs, dat hij een Jezuit was. Halt! dacht ik, nu moogt gij u niet terugtrekken en den ſtuurſchen ſpelen. *Dien vos*, gelijk de godde-

delooze SCHILLER zich vermeet, deze vrome vaderen te noemen, moet gij nader laten komen, en zien, waar hij met u heen wil. Had hij mijne veranderde gevoelens omtrent hem op mijn gelaat gelezen, of had de opmerkzaamheid, waarmede ik hem beschouwde, eene nieuwe hoop in zijn hart doen ontstaan? Genoeg, binnen een kwartier uurs, zat hij aan mijne zijde, en, acht dagen later, hadden wij elkander reeds een bezoek gegeven.

Zijt gij nu omtrent mij gerust gesteld? Of meent gij nog, dat ik mij liever van den vromen vader had moeten afhouden, dan mij met hem inlaten, dewijl hij mij ten laatste toch wel verschalken en mij den strik over het hoofd werpen kon? Neen, lieve OSWALD! *dat heeft* geen nood. Ik stem u gaarne toe, dat het spelen met de verzoeking eene slechte zaak is, en den mensch dikwerf, zonder dat hij het wil en weet, tot den val brengt: maar hier heeft volstrekt geene verzoeking plaats; want ik heb reeds den paardenpoot van den verzoeker gezien, en in de weinige gesprekken, welke ik met hem had, reeds te veel van hem vernomen, dan dat hij mij nog gevaarlijk zou kunnen worden.

Doch, juist om hem en zijns gelijken ook voor anderen onschadelijk te maken, zal ik mijne rol voortspelen, hoe moeijelijk mij die ook somwijlen zal vallen. Ik heb daarbij tevens op u gerekend. Gij zijt godgeleerde, en als zoodanig dubbel verpligt, om het werk, dat ik u heb toegedacht, niet van den hals te schuiven. Gij zult, namelijk, den inhoud mijner brieven over dit onderwerp ziften en regelen,

en dezelve vervolgens, tot nut en stichting der christenheid, en inzonderheid van onze protestantsche kerk, op de eene of andere wijze, publiek maken. Dit zal u zelfs in eenen tijd, als de onze, niet overbodig toeschijnen. God schenke er zijnen zegen op! Amen.

TWEEDE BRIEF.

Gij staat dus toe? Welaan dan, moedig aan het werk, dat nu veel ernstiger wordt, dan ik zelf dacht. Aan stof laat het mij mijn Jezuitische vriend niet ontbreken.

Het is waar, de Jezuiten zijn éénige menschen in hunne soort; en, bestaat er een middel, om de geheele christenheid weder onder éénen hoed te brengen, dan zijn het de Jezuiten. Dit heeft misschien de heilige vader ook begrepen, en hem bewogen, om hen wijsselijk weder uit de verstrooijing bij een te verzamelen en hun genootschap in het leven terug te roepen. Zij verstaan het beter dan de Heiland zelf, wiens naam zij zeer bescheiden aan het voorhoofd plaatsen, waarschijnlijk om des te minder noodig te hebben, zijne leer in het hart te dragen. Zij maken den weg naar den hemel, dien CHRISTUS nog eng en smal noemde, zoo breed en effen, dat goeden en kwaden, regtvaardigen en onregtvaardigen, zeer gevoegelijk en met alle gemak, naast elkander en zonder elkander te hinderen, op denzelven voortwan-

wandelen en ten eeuwigen leven ingaan kunnen. In het kort, zij hebben het geheim ontdekt, van voor allen alles te zijn.

Ik had er reeds veel van gehoord, wat ik naauwelijks kon gelooven, en uitte onlangs deswege mijne bedenkingen aan onzen predikant, die een even braaf als geleerd man is. Doch deze toonde mij, in hunne geſchriften zelfs, eene menigte van plaatſen, welke nog veel ongeloofelijkere dingen bevatteden. Als een nagelnieuw leerling der Jezuiten, vraagde ik dus, zeer ſchroomvallig, of er dan, in deze orde, geene menſchen van ſtrengere grondſtellingen gevonden werden, dan men hier opgaf? Hij beantwoordde mijne vraag bevestigend, maar ſloeg mijnen moed, die weder eenigzins begon te herleven, terſtond neder, door de aanmerking, dat ik grootelijks zou dwalen, indien ik daarom deze ſlappe en verderfelijke grondſtellingen alleen aan enkelen hunner, en niet aan het geheele genootſchap, wilde toekennen. „Neen," zeide hij, „dan kent gij den geest dezer orde niet. „Want zie, indien de leer- en grondſtellingen, „welke gij hier vindt, ſlechts bijzondere meeningen „waren, tegenſtrijdig met den geest en de gevoelens der geheele orde, dan zou zij dezelve volſtrekt niet dulden, daar men bij haar niet zeer „verdraagzaam omtrent veel onſchuldigere gevoelens „en leerſtellingen is, en zij er niet zoo ligt eenige „ontſtaan of ten minſte onopgemerkt laat, die de „roomſche kerk ſlechts met het geringſte gevaar „bedreigen. Waarom, moet men dus ſteeds vragen, heeft het genootſchap der Jezuiten nimmer

„ de grondstellingen van deszelfs zedemeesters weder-
„ legd? Zich nimmer plegtig en openlijk van de-
„ zelve ontslagen? Zou het zulks niet gedaan heb-
„ ben, indien deze mannen zoogenoemde kettersche
„ leerstellingen op de baan hadden gebragt? — Bo-
„ vendien moet gij weten, dat het den leden dezer
„ orde uitdrukkelijk verboden is, iets te laten druk-
„ ken, zonder vooraf hunnen opperften daarvan ken-
„ nis gegeven en hunne toestemming verkregen te
„ hebben. (1) Als de generaal ook niet altijd zelf
„ de censuur waarnam, of dezelve ten minste onder
„ zijne oogen te *Rome* liet waarnemen, droeg hij
„ die gewoonlijk aan den provinciaal der orde op,
„ die dan ook, benevens eenige aanzienlijke godge-
„ leerden, welke hem in dit werk hielpen, daar-
„ voor verantwoordelijk bleef. En, bij de strenge
„ subordinatie, welke in dit genootschap heerschte,
„ kan men niet ligt een vergrijp tegen de ingevoerde
„ wetten en orde verwachten; ten minste zouden
„ de de overtreders er zeer slecht afgekomen zijn.
„ De generaal GONZALEZ liep zelf gevaar, van
„ zijnen post afgezet te worden, dewijl hij, tegen
„ den geest der orde, de leer der probabiliteit niet
„ wilde aannemen." „Maar,

---

(1) Gewoonlijk staat dit ook op de titels hunner schrif-
ten uitdrukkelijk aangeteekend. *Cum approbatione*, heet het
bij een werk van LESSIUS, *Oliverii Manarei, Visitatoris
Societatis Jezu per Belgium, potestate ad hoc ipsi facta a
Claudio Aquaviva, Generali, post examen et approbationem
gravium ejusdem Societatis Theologorum.*

„ Maar, mijn hemel!" riep ik uit, „ als dat zoo
„ is, hoe kunnen dan deze opperſten aan zulke
„ leerſtellingen hunne toeſtemming geven, en de-
„ zelve, onder de firma der geheele orde, in de we-
„ reld zenden, indien het niet regtſtreeks haar oog-
„ merk is, alle zeden te bederven en alle deugd van
„ de aarde te verbannen?"

„ Nu doet gij die goeden menſchen toch onregt," hernam de waardige man. „ Neen, dat is het niet.
„ Hun doel is ſlechts, zich overal ingang en in-
„ vloed te verſchaffen, over alle gewetens te heer-
„ ſchen, en zulks met het beste oogmerk van de
„ wereld; want zij denken veel te goed van zich
„ zelve, om niet te gelooven, hoe heilzaam en nut-
„ tig dit voor den godsdienst moet worden. Nu
„ weet gij, echter, zeer wel, dat niet alle men-
„ ſchen, even eens denken of gevoelen, en dus ook
„ niet allen op gelijke wijze kunnen gewonnen wor-
„ den. Eenige hebben ſtrengere zeden en grond-
„ ſtellingen, bezitten hoogere begrippen van chris-
„ *telijke deugd* en volmaaktheid; bij deze houden zij
„ dan ook ſtrenger aan op de leerſtellingen en voor-
„ ſchriften van het evangelie. Andere zouden zij
„ daardoor ſlechts afſchrikken en terugſtooten;
„ daarom verzachten zij bij hen ook hunne eiſchen,
„ verligten hun liefderijk den drukkenden last hun-
„ ner pligten, en toonen hun, naast den ons door
„ CHRISTUS aangewezen weg ten hemel, nog zoo
„ menig ander zijpad, langs hetwelk zij er ligter en
„ gemakkelijker, maar even zeker, komen kunnen.
„ En, daar het getal der menſchen van deze ſoort

„ ver het grootste is, moeten zij natuurlijk, om in „ de behoorlijke verhouding te blijven, ook veel „ meer toegevende dan gestrenge zielverzorgers en „ zedemeesters hebben. De laatste zijn maar voor „ zeer weinige menschen noodig; en dus hebben „ zij ook weinige voor weinigen, en vele voor „ velen."

„ Ja, zie, lieve vriend!" ging hij voort, toen hij zag, dat ik nog niet van mijne verbazing over zulk eene fijne staatkunde was teruggekomen, „zoo „ weten de Jezuiten het allen naar den zin te ma„ken, en niemand voor het hoofd te stooten. „ Komt er heden iemand bij hen in den biechtstoel, „ met voornemen, om onregtvaardig verkregen goed „ terug te geven: zij zullen hem aan dit voorne„men niet ongetrouw maken, maar hem veeleer „ daarin bevestigen. Doch, komt er morgen een an„der, die het misdrevene niet wil herstellen, dan „ zou de zaak al zeer moeijelijk moeten wezen, in„dien zij hem geenen uitweg openen, om hem; des„niettegenstaande, absolutie te geven. Ik zeg niet „ te veel," voegde hij er bij, ziende, dat ik eenigzins ongeloovig het hoofd schuddede; „ wilt gij er „ u van overtuigen, dan behoeft gij u slechts tot „ EUSEBIUS te wenden; gij zult van hem zeker „ nog andere dingen vernemen, als het u niet ver„driet, hem op zulke onderwerpen te brengen.

„ En inderdaad, waarde OSWALD! ik heb er reeds een klein bewijs van gekregen. De aanleiding daartoe gaf de zendbrief van den heer VAN HALLER aan zijne familie, welken mij EUSEBIUS eenige dagen te vo-

voren medegedeeld, en als een zeer belangrijk en zeer behartigenswaardig geschrift aangeprezen, had.

„ Welnu, hebt gij het gelezen? Wat zegt gij er „ van? Is dat niet een voortreffelijk man, dien men „ van ganscher harte bewonderen en vereeren moet?" Met deze woorden bestormde hij mij terstond bij zijne intrede, en stond, met eene zegevierende houding, voor mij, terwijl hij mijn antwoord afwachtte.

„ Niet in allen deele," hernam ik, glimlagchende; „ want een man, die zoo met eed en pligt kon „ spelen, als de heer VAN HALLER hier van zich „ zelven erkent, kan mij juist geene groote bewon„ dering en vereering inboezemen. Nog meer," voegde ik er bij, toen ik zag, dat zijn aangezigt aanmerkelijk langer werd, „ nog meer verwondert „ het mij, hoe gij, als roomsch geestelijke, met „ hem en zijn geschrift tevreden kunt wezen, daar „ hij uwe kerk, op de verschrikkelijkste wijze, com„ promitteert."

„ Hoe zoo?" vraagde, hij op eenen temenden, onzekeren toon. — „ Kunt gij dat nog vragen?" hernam ik terstond. „ Zegt de heer VAN HALLER „ niet uitdrukkelijk, dat hij, door de dispensatie „ van den bisschop van *Freiburg* gemagtigd is ge„ worden, om zich noch steeds openlijk voor eenen „ protestant uit te geven, terwijl hij zijn geloof „ reeds in het geheim had afgezworen? En geeft „ hij niet bijna even zoo duidelijk te kennen, dat er „ nog duizenden in dat geval waren? Wat moet „ men toch van eene kerk denken, die zich aan „ zulke laagheden overgeeft, en daaraan zelfs de be-

„ hulp-

„ hulpzame hand leent? Of zou het doel hier het „ middel wettigen?" voegde ik er weder met eenen draai bij, daar ik nog te regten tijd, door zijn schrapen in de keel, bemerkte, dat ik op weg was, om geheel uit mijne rol te geraken.

„ Wel, hoe zou het anders zijn?" antwoordde hij terstond, met een veel helderder gelaat. „ Moet „ de kerk hare toevlugt niet tot zulke middelen ne„ men, als zij hare afvallige kinderen weer wil win„ nen? Zij is, helaas! maar al te laat tot deze er„ kentenis gekomen. Door ons genootschap zijn „ deze middelen reeds langen tijd, met het beste „ gevolg, aangewend. (1) In *Indies* en *Cinai* heb„ ben wij zelfs aan de nieuwbekeerde christenen den „ afgodendienst toegestaan, en hun slechts bevolen, „ daarbij een kruissifiks onder hunne kleederen, of on„ der de bloemen op het altaar, verborgen te hou„ den, en hierop, in gedachten, de vereering en „ aan-

(1) De Jezuit LAURENS NICOLAI gaf zich in *Zweden* voor eenen protestant uit, en bewees uit LUTHER's schriften de leerstellingen der roomsche kerk. Koning JAN, die, door de Jezuiten en zijne roomschgezinde gemalin, tot dit geloof was overgehaald, beschermde NICOLAI, liet door hem eene nieuwe liturgie vervaardigen en maakte hem tot Professor in de godgeleerdheid. De Zweedsche geestelijken verwierpen, echter, zijne liturgie als roomsch vergif. Dat kwam den goeden NICOLAI zeker even zoo ongelegen, als den heer VAN HALLER de ontdekking zijner geloofsverandering, hoe heimelijk dezelve ook, geschied was.

„ aanbidding, welke zij hunnen afgoden toebragten, „ te rigten. Maar wees verzekerd, dat dit gewisselijk niet geschied zou zijn, indien dit middel, „ maar het oordeel onzer beste godgeleerden, niet „ voor even onschuldig als doelmatig erkend was „ geworden, en het-niet, gelijk gij zelf zeer juist „ hebt aangemerkt, door het doel volkomen gewettigd wierd."

„ Dit te beslissen," was mijn antwoord, „ moet „ ik zekerlijk aan uwe godgeleerden overlaten. Ik „ voor mij zou het intusschen nimmer van mij kunnen verkrijgen, mij van dit middel te bedienen; „ en, indien ik tot uwe kerk wilde overgaan, zou ik „ het vrij en openlijk doen, gelijk het eenen man „ van eer betaamt, maar niet zoo heimelijk, als of „ het een schelmstuk ware."

„ Beter is beter," zeide hij daarop, met ongewone vriendelijkheid. „ Natuurlijk, lieden van eer „ en van een naauwgezet geweten zijn tegen zulke „ kromme wegen, offschoon er ook juist niets „ kwaads in ligt. Maar met zwakke gemoederen „ moet men, aan den anderen kant, ook weder toegevendheid gebruiken, en hun een weinig te gemoet komen, hun een weinig de hand reiken, „ zoo zij niet halverwege zullen blijven staan. De „ heilige XAVERIUS, een der grootste mannen van „ onze orde, kleedde zich, gelijk ons TURSELINUS „ in het leven van deze heiligen, *Lib.* IV. *c.* V. „ berigt, in *Japan* als Bonze, en volgde de zeden „ en levenswijze dezer afgodenpriesters na, om zijn „ oogmerk der bekeering van de Japanezen des te

„ eer-

„ eerder te bereiken. In *Malabaar* waren de pre„ dikers van ons geloof weder Brachmannen. In „ *Sina* en *Japan*, waar men zich aan het kruis van „ CHRISTUS ergerde, verborgen zij langen tijd het „ kruisifiks en predikten nimmer den gekruisten „ CHRISTUS. Ja, in het laatstgenoemde land, dat „ eindelijk niemand meer durfde betreden, zonder „ vooraf het beeld van den gekruisten Heiland met „ voeten getreden te hebben, maakten zij er zich „ zelfs geene gewetenszaak uit, om zich ook aan „ deze voorwaarde te onderwerpen — alles natuur„ lijk *ad majorem Dei gloriam*, of, gelijk de bis„ schop van *Freiburg* zich uitdrukt, *om een grooter* „ *kwaad te voorkomen, of een grooter goed te be-* „ *werken.*"

Hier werden wij gestoord; anders zou ik hem nog gevraagd hebben, of de heer bisschop misschien een Jezuit was. Na al het gezegde, laat zich dit met grond vermoeden, en, ter eere der roomsche kerk, wil ik het ook gelooven; want het zou waarlijk droevig zijn, indien zulke grondstellingen algemeen bij derzelver leden bestonden.

DERDE BRIEF.

Ik kan uw antwoord niet afwachten, maar moet de pen opnemen, zoo ik de fraaije leerstellingen niet vergeten wil, die ik onlangs bij mijnen pater EUSEBIUS heb opgezameld. Ik moet hem en zijne orde steeds

ſteeds meer bewonderen, hoe meer ik van hem leer en verneem.

Eergisteren avond had ik eenige vrienden bij mij genoodigd, onder welke zich ook een jong mensch uit *Straatsburg* bevond, die voor mij een der beste kennisſen is, welke ik hier gemaakt heb. Wij zetteden ons aan tafel, en mijne protestantſche gastvrouw had er, even zoo min als ik, aan gedacht, dat het Vrijdag en vastendag was, en dischte ons een groot ſtuk gebraad met eenige andere vleeschſpijzen op. Wij overigen maakten geene omſtandigheden; doch mijn Straatsburger vriend wilde niet toetasten, daar hij, gelijk ik bij deze gelegenheid eerst vernam, roomschgezind was. De zaak kwam mij even zoo onverwacht als ongelegen. Ik wilde mijnen gast niet hongerig van tafel laten opſtaan, en had toch niets anders, om hem aan te bieden. Ik zocht hem dus van zijn voornemen af te brengen, terwijl ik hem, als een voormalig godgeleerde, de plaats uit het evangelie te gemoet voerde, waar CHRISTUS zelf zegt, dat hetgene, wat den mond ingaat, den mensch niet verontreinigt. Daar dit niet helpen wilde, verhaalde ik hem, dat de geestelijken van zijne eigene kerk, gelijk ik ergens gelezen had, zich, in zoodanige gevallen, daarmede plagten te helpen, dat zij met het teeken des kruises en de woorden: *fiat piscis!* (het worde visch!) het grootſte ſtuk gebraad in visch veranderden, en dat wij dus dit experiment ook ſlechts behoefden in het werk te ſtellen, om zijn geweten van alle bezwaarnissen te ontheffen. Alles vergeefs; hij wilde niet eten. Geluk-

lukkig herinnerde ik mij eindelijk nog, dat ik, acht dagen geleden, mijnen pater EUSEBIUS insgelijks druk bezig aan eenen schotel met vleeschspijzen gevonden had. De goede man, dacht ik, zal ook anderen dezelfde toegevenheid bewijzen, welke hij zijnen eigen eetlust laat wedervaren. Ik vraagde hem dus, of hij ook niet zou eten, indien een geestelijke van zijne eigene kerk het hem veroorloofde? Hij antwoordde ja. Nu, zeide ik, eet dan in Gods naam; morgen zult gij, uit den mond van zulk eenen, hooren, dat gij daaraan niets kwaads gedaan hebt, ik sta er u borg voor.— Dit werkte, waarschijnlijk dewijl zijne blaffende maag en het rookende gebraad dezen grond nog ondersteunden en denzelven nog klaarblijkelijker maakten.

Had ik te veel beloofd, lieve OSWALD? O neen; ik kende mijnen man wel. In plaats van éénen grond, voerde hij er mijnen Straatsburger vriend, met wien ik hem gisteren bezocht, terstond *twee* aan, waarom hij zich, den vorigen avond, met alle regt van het vasten had mogen ontslaan. In het begin maakte hij wel wat omstandigheden; maar, weet gij, hoe ik hem spoedig tot andere gedachten bragt en hem naar mijnen wensch deed spreken? Daar ik hem volstrekt de zaak niet aan het verstand kon brengen en hem tot toegevendheid aansporen, zeide ik slechts, dat ik, op die wijze, geenszins roomsch kon wezen, als zoodanig aan vleeschspijzen gewoon zijnde, dat elke ontbering derzelve mij ondragelijk zou zijn.

Dit werkte. Nu begon hij terstond in zijn geheugen

gen naar gronden te zoeken, die mij, in geval van nood, van het vasten konden ontslaan. Eindelijk had hij het gevonden.

„ Kunt gij misschien niet slapen," riep hij, met de grootste zelfstevredenheid, uit; „ wanneer gij des „ avonds niet behoorlijk gegeten hebt?"

„ Ik weet het niet," was mijn antwoord; „ want „ ik heb er nog nimmer de proef van genomen; „ maar het kon wel zijn."

„ Nu," zeide hij, „ dan behoeft gij ook niet te „ vasten. En, wilt gij mij niet op mijn woord ge„ looven, dan zal ik u zwart op wit laten zien." Met deze woorden liep hij naar zijne bibliotheek, en haalde een groot boek, in statig perkement gebonden, te voorschijn.

„ Dat is," sprak hij, terwijl hij er in bladerde, „ de beroemde zedekunige godgeleerdheid, welke „ ESCOBAR, uit vier en twintig vaderen van onze „ orde, heeft bij een gebragt. Zie, hier staat het „ *Tr.* I *Ex.* XIII. N 67. *Is iemand, die niet sla*„ *pen kan, wanneer hij des avonds niet gegeten* „ *heeft, verpligt, om te vasten? Geenszins.* Zijt „ gij nu tevreden?"

„ Nog niet geheel," hernam ik, want de beurt, om zwarigheden te opperen, lag nu aan mij. „ Het „ komt toch wel het eerste op de proef aan, of ik „ niet zou kunnen slapen; en zelfs, al was dit ook „ zoo, zoo kan ik immers wel iets anders eten, dan „ vleeschspijzen?" —

„ O, wat het laatste punt betreft," daarvoor is „ spoedig raad te schaffen. „ Zie, hier zegt ESCOBAR

 „ uit-

„ uitdrukkelijk, *dat niemand verpligt is, om van* „ *zijnen leefregel af te wijken.* Maar het eerste punt „ is voorzeker moeijelijker. Doch wacht; daar vind „ ik iets, dat u misschien te stade kan komen. FILLIUCIUS, een dier vier en twintig vaderen, vraagt „ hier namelijk; *of iemand, die zich op de eene of* „ *andere wijze, al is het ook niet de eerbaarste,* „ *vermoeid heeft, nog verpligt is, om te vasten,* en „ beantwoordt deze vraag regtstreeks met *neen.* (1) „ Gij behoeft u dus slechts op de eene of andere „ wijze te vermoeijen, om van het vasten ontslagen „ te zijn."

„ Maar kan deze verontschuldiging ook dan nog „ gelden, wanneer ik er dit slechts mede bedoel?"

„ Lees zelf: *Al heeft men er enkel mede bedoeld,* „ *zich van het vasten te ontslaan, zoo is men even-* „ *wel daardoor verontschuldigd.*" (2)

„ En geldt dit alleen van arbeid, of ook van andere dingen?"

„ Ook van elke andere inspanning. Onze zegsman spreekt uitdrukkelijk: *Defessus ex quocumque labore licito vel* ILLICITO, E. G. CUM FOEMINIS COMMIXTIONE, *liberatur a lege jejunii.*"

Ik geloof toch, dat hij zich schaamde, mij deze plaats te vertolken. „ Nu ziet gij," riep ik mijnen vriend, die als versteend stond, lagchend toe, „ dat

(1) ESCOBAR Theol. mor. Tom. II. tr. 27. p. 2. c. 6. n. 143.

(2) Op dezelfde plaats.

„ dat ik u gisteren tot niets kwaads verleid heb.
„ Gij hadt den geheelen voormiddag zwaar gewerkt,
„ en des namiddags hadden wij vier uren lang ge-
„ wandeld. Gij waart dus volkomen bevoegd, om
„ u des avonds een weinig te goed te doen. Ont-
„ houd dit; het kan u, bij gelegenheid, weer te
„ pas komen."

„ Versta mij wel," viel mij hier EUSEBIUS in de rede; „ wat ik u daar zoo even zeide, is niet mijne
„ meening, maar die van FILIUCIUS. Doch, vol-
„ gens de leer der *probabiliteit*, moet ik dezelve laten
„ gelden. Want, naar deze leer, is elk gevoelen van
„ kracht en onweerspreekelijk, dat van eenen aanzienlij-
„ ken leeraar afkomstig is. Twee gevoelens kunnen
„ dus geheel met elkander strijdig en beide toch vol-
„ maakt geldend zijn, indien elk derzelve slechts het
„ gezag van zulk eenen leeraar voor zich heeft.
„ Zoo zegt DIANA, *Part.* III, *t.* 4 *R.* 244, bij ge-
„ legenheid van zulk eene afwijking: PONTIUS *en*
„ SANCHEZ *zijn van tegenovergestelde gevoelens; doch,*
„ *daar zij beide geleerd waren, maakt ieder zijn ge-*
„ *voelen probabel.*"

„ Maar, heer pater!" hernam mijn Straatsburger vriend, „ dan moet men toch zeer verlegen zijn,
„ wien van beide te volgen."

„ Volstrekt niet," antwoordde de Jezuit: „ Gij
„ behoeft slechts dat gevoelen te volgen, waarmede
„ gij het meest overeenstemt."

„ Maar," vraagde de eerste weder, „ zoo nu het
„ andere gevoelen geloofwaardiger of duidelijker
„ is?"

„ Doet niets ter zake," hernam de pater. „ EMA-
„ NUEL SA, mede een lid onzer orde, zegt met
„ ronde woorden: *Men mag doen, wat men, volgens*
„ *zulk een gevoelen, voor geoorloofd houdt, al is het*
tegendeel ook zekerder. (1) Hetzelfde zegt ook FI-
„ LIUCIUS, die te *Rome*, onder de oogen van den
„ Generaal zelven schreef: *Het is geoorloofd, het minst*
„ *probabele gevoelen te volgen, al is hetzelve ook het*
„ *het minst zekere*, (2) terwijl hij er nog bijvoegt,
„ *dat dit het algemeene gevoelen van alle nieuwere*
„ *schrijvers is.*"

„ Dat is eene heerlijke zaak," riep ik uit; „ dat
„ maakt de handen vrij, en het geweten zoo ruim,
„ als niet ligt eene andere leer doet. Mag ik u,
„ echter, nog wel vragen, of gij en uwe ambts-
„ broeders dezelfde vrijheid van leeren bezitten?"

„ Zeer zeker," zeide hij, „ wij antwoorden ook,
„ wat ons belieft, of veeleer, wat diegene, welke
„ ons om raad vragen, van ons wenschen te hoo-
„ ren. Onze voorschriften dien aangaande vindt gij
„ in pater LAYMANN's *Theol. mor. l. I. tr.* 1. c. 2.
„ § 2. n. 7., in VASQUEZ *Dist.* 62 *c.* 9. *n.* 47., in
„ SANCHEZ *Sum. l.* 1. *c.* 9. *n.* 23. en in onzen
„ ESCOBAR *Ex.* 3. *n.* 24. Dit zijn LAYMANN's ei-
„ gen woorden, die ook ESCOBAR heeft aangeno-
„ men: *Als een leeraar om raad gevraagd wordt,*
„ *kan hij niet alleen eenen raad geven, die, naar*
zijne

(1) Aphorismi de dubio. p. 183.

(2) Mor. Quaest. tr. 21. c. 4. n. 128.

„ *Zijne meening*, *probabel is*, *maar zelfs eenen raad*,
„ *geheel tegenstrijdig met zijne meening*, *indien de-*
„ *zelve slechts door anderen als probabel is opgege-*
„ *ven*, *en voor den persoon*, *die hem om raad vraagt*,
„ VOORDEELIGER EN AANGENAMER IS, *dan zijne*
„ *eigene meening*, si forte illi et favorabilior et exop-
„ tatior sit. Ja, naar het oordeel van den schrij-
„ ver, mogen wij dit zelfs nog in dat geval doen,
„ *wanneer wij in ons hart overtuigd zijn*, *dat die*
„ *meening geheel valsch en verkeerd is.*"

Mijn begeleider greep, vol misnoegen, naar zijnen hoed; maar ik had nog niet genoeg. „Doch hoe," vraagde ik den pater nog schielijk, „als men iets
„ doet, wat een uwer leeraars heeft goedgekeurd,
„ en men komt nu eens bij eenen anderen in den
„ biechtstoel, die het niet goedkeuren en er geene
„ absolutie voor geven wil?"

„O!" antwoordde hij glimlachende, „hoe kunt
„ gij op het denkbeeld komen, dat men aan dit ge-
„ val niet gedacht en er niet behoorlijk in voorzien
„ zou hebben? Neen, lieve vriend! geen zielver-
„ zorger mag, in dit geval, de absolutie weigeren;
„ want dan zou hij zich aan doodzonde schuldig
„ maken. „*Wanneer de biechtende*," zegt onder
„ anderen pater BAUNY, *tr.* 4 *de Poenit.* Q. 13.
„ P. 93. *eene probabele meening gevolgd heeft*, *dan*
„ *moet de biechtvader hem absolutie geven*, *al is*
„ *ook zijn gevoelen met dat des biechtenden geheel*
„ *strijdig. Dezen*, *in zoodanig geval*, *de absolu-*
„ *tie te weigeren*, *is eene zonde*, *welke*, *reeds uit*

 „ *ha-*

„ *haren aard*, *doodzonde is*. (1) En, om dit ge„ voelen te bekrachtigen, voert hij nog drie onzer „ beroemdste schrijvers, SUAREZ, VASQUEZ en „ SANCHEZ, aan."

Ik had gaarne gewenscht, dat hij mij nog eene zwarigheid opgelost en mij onderrigt had, hoe men zulke meeningen met de uitspraken van het evangelie en der oude kerkvaders vereenigde; doch mijn begeleider werd steeds ongeduldiger: dus spaarde ik deze vraag voor een volgend bezoek, en nam afscheid van mijnen waardigen leermeester, terwijl ik hem, voor zijne goede lessen, hartelijken dank betuigde. U wil ik, echter, dank zeggen, voor het geduld, waarmede gij dezen langen brief, ten einde toe, gelezen hebt, en u niet verder op de proef stellen. Dus voor heden, vaar wel!

VIERDE BRIEF.

Het is toch waar, voor alles weten de Jezuiten raad, en geene zwarigheid is zoo groot, dat zij dezelve niet zouden kunnen oplossen. Ik dacht, dat ik

(1) WILLEM PARRY, die in 1584 teregt gesteld werd, dewijl hij koningin ELIZABET naar het leven had gestaan, volgde daarbij zulk eene probabel meening. Zijn voornemen was ook door den Jezuit BENEDICTUS PALMIA te *Venetie* gebillijkt, en allezins overeenkomstig met de eere Gods ge-

oor-

ik mijnen goeden pater dan eens bijster in het paauw zou brengen, als ik de uitspraken van het evangelie, der pausen en kerkvergaderingen, als zware artillerij, tegen hem liet aanrukken, en ging, van mijne overwinning verzekerd, en niet zonder een weinig leedvermaak, terstond den volgenden dag tot hem, om mijne wijsheid aan den man te brengen; maar zie daar! ik moest, met schande overladen, den aftogt blazen.

„ Uwe leer aangaande de probabiliteit laat mij geene „ rust," begon ik terstond, toen ik plaats genomen had, „ zij is bewonderenswaardig uitgedacht; doch „ bij nadere overdenking derzelve, heb ik evenwel „ drie of vier klippen gevonden, waarop zij mij „ toeschijnt noodwendig schipbreuk te moeten lij- „ den."

„ En welke?" — vraagde hij zeer ontsteld.

„ Ik bedoel de uitspraken der H. Schrift, der „ pausen, kerkvergaderingen en kerkvaders, daar „ gij aan deze, volgens de grondstellingen uwer „ kerk, insgelijks eene beslissende stem, in zaken „ van den godsdienst, toekent."

„ Is

oordeeld geworden. Desniettegenstaande wilde hem de Jezuit WATTS te *Parijs*, bij wien hij in den biechtstoel kwam, geene absolutie geven, maar poogde hem veeleer van het strafbare zijns voornemens te overtuigen. Hij begaf zich dus tot eenen anderen, namelijk tot pater HANNIBAL CODRET, die hem bewees, dat WATTS niets dan een *letter* was. Dat had hij er voor!

„ Is dat alles?" vraagde hij glimlagchende, terwijl hij weder adem schepte. „ Waarlijk, gij hebt „ mij eenen kleinen schrik aangejaagd. Maar gelooft „ gij dan, dat een zoo in het oog loopend punt „ over het hoofd gezien, en niet rijpelijk overlegd „ zou zijn geworden? Neen, zoo iets moet gij van „ ons niet denken. Deze uitspraken zijn ons veel „ te heilig, dan dat wij dezelve zouden bestrijden; „ doch onze meeningen behouden daarom toch hare „ volle kracht."

„ Maar, om 's hemels wil!" riep ik uit, „ hoe „ maakt gij het dan, om de eene en andere te ver„ eenigen, daar gij toch zelf zult moeten beken„ nen, dat zij niet zelden volmaakt tegenovergeleld „ steld zijn?

„ Hoe wij het maken, om zulke schijnbare tegen„ strijdigheden uit den weg te ruimen? — Niets in „ de wereld is gemakkelijker, als men de zaak slechts „ goed begint. Het eerste middel, dat wij daarvoor „ bezigen, is eene voor ons gunstige uitlegging van „ deze of gene uitdrukking in zulke uitspraken. „ *Omnia intelligenda juxta societatis Jesu constitu„ tiones et declarationes*, heet het in onze constitu„ tien, p. 448., en dat geldt omtrent ieder woord „ der H. Schrift zoo goed, als van elke verklaring „ der pausen en kerkvergaderingen. Wij leggen al„ les op het bed van PROCRUSTES, en snijden af, „ wat te lang, rekken uit, wat te kort is, totdat „ het ons past en de eenmaal vastgestelde maat „ heeft. Dit heet niet, dat wij zulke plaatsen juist „ verminken; God beware ons! dit zou een open-

„ ba

„ bare bedriegerij zijn. (1) Neen; maar wij pogen, „ gelijk gezegd, slechts aan deze en gene uitdruk- „ king eenen bijzonderen zin te geven. Een voor- „ beeld zal u dit duidelijk maken. Het evangelie „ gebiedt, den armen van onzen overvloed mede te „ deelen. Intusschen hebben verscheidene onzer va- „ ders een middel gevonden, om zelfs de rijkste- „ lieden van deze verpligting vrij te spreken, en „ zulks enkel en alleen door de uitlegging van het „ woord *overvloed*. Dit doet, onder anderen, de „ geleerde VASQUEZ, in zijne verhandeling over de [illegible] „ aal- [illegible]

(1) De goede pater schijnt hier geheel te vergeten, wat er te *Rome*, bij gelegenheid der Molinistische geschillen, gebeurde. De Jezuit, GEORGE VAN VALENTIA, die, in eene plegtige vergadering en in tegenwoordigheid van den paus, der kardinalen en opperften zijner eigene orde, de aangevochten leerstellingen van den Jezuit MOLINA bestreed, trok, midden in den strijd, den heiligen AUGUSTINUS uit den zak, en las daar uit eene plaats voor, waarmede hij de overeenstemming van dezen kerkvader met de leer van MOLINA bewees. Zijne tegenpartij, de dominikaner THOMAS LEMOS, die in zijnen AUGUSTINUS zeer ervaren was, stond terstond, rukte hem het boek uit de hand, en overtuigde hem terstond van eene vervalsching van den tekst. De paus wierp eenen toornigen blik op hem, terwijl de schrik van den Jezuit zoo groot was, dat hij in onmagt viel, en zich naderhand nooit weder in *Rome* liet zien. Indien zoo iets reeds in het aangezigt van den paus en der hooge, roomsche geestelijkheid geschiedde, wat heeft men dan, op iedere andere plaats, van de Jezuiten te wachten!

„ aalmoezen, *c.* 4. *Dat, wat de mensch noodig heeft,*
„ zegt hij, *om zijnen en der zijnen stand te ver-*
„ *heffen, kan geen overvloed genoemd worden; en*
„ *daarom zal men zelden in de wereld eenen mensch,*
„ *ja zelfs eenen vorst, aantreffen, die inderdaad*
„ *overvloed heeft.* Ook maakt DIANA, die deze
„ woorden aanvoert, daaruit het juiste besluit op,
„ *dat, al moest ook de vraag: of de rijken verpligt*
„ *zijn, om de armen van hunnen overvloed mede te*
„ *deelen, met ja beantwoord worden, dit toch nim-*
„ *mer, of bijna nooit, den mensch zal noodzaken,*
„ *om het in werking te brengen.* Gij ziet daaruit,
„ hoe nuttig deze uitleggingen zijn. Op deze wijze
„ hebt gij hier twee wegen, die beide even zeker
„ zijn; den eenen, naar de uitspraken van het evan-
„ gelie, in den letterlijken zin; den anderen, vol-
„ gens dezelfde evangelische uitdrukking, zoo als
„ dezelve door VASQUEZ wordt uitgelegd; en ieder
„ kan nu dien kiezen, welke hem het meest be-
„ haagt."

„ Voortreffelijk," zeide ik; „ maar hoe, indien
„ nu die uitdrukkingen zoo klaar en bepaald zijn,
„ dat dezelve volstrekt geene verschillende wijziging
„ dulden?"

„ Dan zoeken wij ons te helpen, door de om-
„ standigheden in aanmerking te nemen, gelijk gij
„ uit dit voorbeeld zien zult. De pausen hebben
„ zoodanige monniken in den ban gedaan, welke
„ hunne ordeskleederen afleggen. Wij maken er,
„ echter, eene kleine notabene bij. *In welke ge-*
„ *vallen,*" vragen wij, „ *kan een monnik zijn or-*

„ *des-*

„ deikleed afleggen, zonder zich de ftraf der excom-
„ municatie op den hals te halen? Wij hebben er
„ verfcheidene bepaald, onder anderen deze: *Wan-
„ neer hij het om eene fchandelijke oorzaak aflegt,
„ gelijk b. v. om op roof uit te gaan, of om incog-
„ nito liederlijke huizen te bezoeken, daar hij, in
„ zulke gevallen, immers het oogmerk heeft, om het
„ fpoedig weder aan te trekken.* (1) Ook is het im-
„ mers klaar, dat de bullen van zoodanige gevallen
„ volftrekt niet fpreken."

Dit fcheen mij toch wat te erg; ik wilde mijne ooren niet vertrouwen, en verzocht hem mij deze plaats in het origineel te laten zien. Het was alles juist. Het hoofdftuk, waarin deze fraaije leer ftond, heette: *Praxis ex societatis Jesu schola*; en ik las zelf: *Si habitum dimittat ut furetur vel fornicetur.* Ja, hij toonde mij nog hetzelfde in DIANA, waar gezegd wordt: *ut eat incognitus ad lupanar.* Ik wist niet meer, wat ik zeggen zou, en vraagde alleenlijk nog, van waar het kwam, dat men, in zulke gevallen, de aflegging van hun ordeskleed door de vingers zag.

„ Maar, mijn hemel!" antwoorde hij, „ begrijpt
„ gij dan niet, welk eene fchande het zijn zou, als
„ men eenen kloosterbroeder, bij zulke gelegenhe-
„ den, in zijn ordeskleed betrapte?" (2)

Daar-

(1) ESCOBAR, Theol. mor. tr. 6. ex. 7. n. 103.

(2) Gelijk het den Jezuiten te *Montepulciano* in *Toscane* ging, waar zij dezen maatregel van voorzigtigheid niet in acht

Daartegen liet zich niets inbrengen. Ik zweeg dus, en hij voer voort: „ Intusschen kunnen er „ toch somwijlen gevallen voorkomen, waarin ook dit „ middel niet kan worden aangewend. Dan trachten „ wij ons op eene nog fijnere wijze te helpen, en „ wel door de leer der probabiliteit, welke, gelijk „ gij reeds gezien hebt, even zoo wel het *voor* als „ het *tegen* toelaat. Maakt dus, b. v. de paus „ eenen stelregel, die ons niet bevalt, dan bestrijden „ wij dien niet: dat ware tegen de achting, welke „ wij hem verschuldigd zijn. Neen; wij laten dezen „ stelregel gerust in deszelfs volle kracht, en bewe„ ren slechts, dat het tegendeel, naar de leer der „ probabiliteit, even bestaanbaar is. Ingevolge van „ deze grondstelling, zegt DIANA, die, schoon niet „ tot onze orde behoorende, dezelve evenwel zoo „ in eere houdt, als hij daarvoor door ons in eere „ gehouden wordt, *part.* 5. *tr.* 13. R. 39. *De pau„ sen hebben deze vraag bevestigend beantwoord; „ maar daaruit volgt niet, dat het tegendeel niet „ even zoo probabel zou wezen.* — Ziet gij, zoo „ komt hij den pausen niet te na, en blijft toch bij „ zijn gevoelen. Op deze wijze weten wij altijd „ zulk

---

acht namen. Zij dreven daar hunne galanterien zoo ver, dat niemand meer bij hen in den biechtstoel wilde gaan, en zij, ten laatste, de stad moesten verlaten. Inzonderheid baarden de minnarijen van hunnen rector GAMBAR aldaar zulk een opzien, dat hun generaal LAINEZ zich genoodzaakt zag, om hem uit de orde te verbannen.

„ zulke schijnbare tegenstrijdigheden te vereenigen, „ en komen nimmer in de geringste verlegenheid." In het kort, ik was verslagen, en moest slechts op eenen welvoegelijken terugtogt denken. Om dezen aftogt te dekken, wierp ik nog slechts op de baan, dat ik nu eerst het geheele nut van de leer der probabiliteit begreep, daar zij alleen mogelijk maakte, dat het *voor* even zoo waar en zeker was, als het *tegen*, en dat een eenig leeraar, naar zijn welgevallen, nieuwe zederegelen instellen en van andere ontslaan kon.

„ Zoo is het," antwoordde hij; „ maar toch niet „ met eenige bepaling. Ik zal u zeggen, hoe het „ eigenlijk met zulk een gevoelen gaat. Eerst wordt „ het aan het licht gebragt, en, als een zaadkorrel, „ in de wereld geworpen, om wortel te schieten. „ In dezen toestand is het nog zwak, en de tijd „ moet het eerst kracht en wasdom geven. Zoo „ zegt DIANA, welke er verscheidene op de baan „ bragt, op zekere plaats: *Ik beweer dit gevoelen;* „ *maar, daar het nog nieuw is, laat ik het aan den* „ *tijd over, het tot rijpheid te brengen.* Na „ weinige jaren bevestigt het zich allengs, en, na „ eenigen tijd, komt het, door de stilzwijgende toe„ stemming der kerk, in kracht, naar deze verhe„ vene grondstelling van pater BAUNY, *dat de kerk,* „ *indien zij een opgegeven gevoelen niet bestrijdt,* „ *juist daardoor bewijst, dat zij hetzelve billijkt.*"

„ Op deze wijze," zeide ik, „ moest dus de kerk „ alle misbruiken billijken, welke zij duldt, en alle „ dwalingen, die zij niet bestraft?"

„ Maak

„ Maak dit met pater BAUNY uit," hernam hij; „ ik ben hier slechts berigtgever. Ik wilde dus „ zeggen, dat, als een gevoelen zoo, door lengte „ van tijd, tot rijpheid gekomen is, het volmaakt „ geloofwaardig en zeker wordt. Daarom zegt ook „ de geleerde CARAMUEL in de opdragt zijner Theo- „ logia fundamentalis, *dat de groote* DIANA *zoo me-* „ *nig gevoelen probabel gemaakt heeft, welk het* „ *voorheen niet was,* quae antea non erat; *en dat* „ *men dus niet meer zondigt, door het te volgen,* „ *schoon men er te voren door gezondigd had,* jam „ non peccant, licet antea peccaverint."

Kunt gij, protestantsche geestelijken, dat ook? Kunt gij de menschen insgelijks zoo, door de verdraaijing van een woord, door een eenigzins stout gevoelen, van hunne zonden reinigen en zwart in wit veranderen? Neen, bekent slechts, dat gij, bij hen vergeleken, ware halzen zijt; en verwondert u niet, indien wij ons van u afwenden en tot deze zielverzorgers onze toevlugt nemen. Ja, ja, waarde OSWALD! als de duivel mij eens regt bij den kraag vat, en mij van den eenen zondenpoel in den anderen sleept, dan ga ik bij de Jezuiten in de school, en laat mij, onder hun geleide, door al de voorschriften van het evangelie, door al de betere neigingen van mijn hart, en door al de verwijten van mijn geweten, niet verontrusten. *Ecce qui tollunt peccata mundi!*

VIJF-

VIJFDE BRIEF.

Verheug u, waarde OSWALD! heden heb ik ook iets voor u! Gij maaktet er altijd eene gewetenszaak van, u van uwe betrekkingen in de hoofdstad te bedienen, ten einde eenen post te verkrijgen, welke meer met uwe wenschen, en, laat ik er bijvoegen, met uwe krachten strookte, dan die, welken gij, in uwe kleine, onaangename bergstad, gevonden hebt. Wat zijn dat voor nuttelooze en kinderachtige bezwaren! Hoe ver zijt gij, mitsgaders allen, die even als gij denken, nog bij mijne Jezuiten ten achteren! Zij vliegen als adelaars, terwijl gij, gelijk een wurm, langs den grond kruipt, en in ieder steentje eenen onoverkomelijken hinderpaal vindt. Ja, laat u zeggen, dat gij u zelfs *van openbare omkooping bedienen, en u, voor baar geld, eenen anderen post koopen kunt, zonder u aan simonie schuldig te maken.* Ziet gij nu, dat mijne verkeering met pater EUSEBIUS, tegen wien gij aanvankelijk zoo veel in te brengen hadt, u ook nuttig kan worden? Tot deze erkentenis waart gij anders, uw leven lang, niet gekomen, gij zoudt eeuwig in uw bergnest gehokt; en u, door eene kwalijk geplaatste naauwgezetheid, de schoonste, voordeeligste posten voor den neus hebben laten wegkapen; terwijl gij nu, door eenen stouten greep in den zak, uw doel kunt bereiken, en tevens zoo onschuldig blijft, als een eerstgeboren kind.

kind. Zoek maar menschen, die zich willen laten omkoopen; laat voor het overige mijnen Jezuit zorgen.

Lach niet; ik spreek in vollen ernst. Want zie, gisteren kwam ik weer met mijnen EUSEBIUS op het oude kapittel. Daar hij zag, dat ik nog niet met zijne leerstellingen kon instemmen, en steeds menigerlei bedenkingen maakte, begon hij, met een schijnheilig gelaat:

„ Waardste vriend! gij moet niet denken, dat wij „ ons niet veel liever gestrengelijk aan de voor„ schriften van het evangelie zouden gehouden heb„ ben. Neen, wij zouden zeker geene andere grond„ stellingen hebben aangenomen, dan daarin geleerd „ worden, waren wij er niet toe genoodzaakt ge„ weest. Want zie, de menschen zijn heden ten „ dage zoo bedorven, dat, daar wij het niet zoo ver „ brengen konden, dat zij ons naderden, wij hun „ wel te gemoet moesten komen. Anders zouden „ zij ons geheel verlaten; en juist, om hen aan ons „ te verbinden, hebben onze zedemeesters de on„ deugden en misslagen, waartoe de menschen, in „ de verschillende betrekkingen des levens, het meest „ geneigd zijn, in overweging genomen, en zulke „ toegevende leerstellingen ingevoerd, dat elk daar„ mede tevreden kan zijn. Want het hoofddoel „ van ons genootschap is, niemand af te schrikken, „ maar allen, zoo veel mogelijk, voor ons te win„ nen."

„ Wij hebben dus leerstellingen voor alle soorten „ van menschen, voor prebendarissen, voor priesters, voor monniken, voor edellieden, voor dienstbo-

„ boden, voor rijken en armen, voor kooplieden
„ en woekeraars, voor vromen en onvromen, voor
„ gehuwde perſonen, en voor de zoodanigen, die
„ een ongeregeld leven leiden. In het kort, niets
„ is onzer omzigtigheid ontgaan."

Ik was nieuwsgierig, om daaromtrent iets naders te hooren, en EUSEBIUS liet mij geen tweemaal vragen.

„ Wij zullen met de prebendarisſen een begin
„ maken. Gij weet, welken handel men van ouds
„ met de prebenden gedreven heeft, en begrijpt wel,
„ dat, indien men zich houden moest aan hetgeen
„ de heilige THOMAS en de ouden deswege geleerd
„ hebben, zeer velen aan ſimonie zouden ſchuldig
„ bevonden worden. Daarom was het zeer nood-
„ zakelijk, dat onze vaderen dit, met ſchrander-
„ heid en voorzigtigheid, een weinig poogden te
„ verzachten, gelijk deze woorden van VALENTIA
„ u zullen toonen. Dit is het ſlot eener verhande-
„ ling, waarin hij verſcheidene uitwegen opgeeft,
„ van welke de volgende, mijns bedunkens, de
„ beste is. Gij vindt dien *p.* 2039 van het 3e deel.
„ *Geeft men een tijdelijk goed voor een geestelijk*,
„ d. i. geld voor eene prebende, *en geeft men het*
„ *als prijs der prebende, dan is zulks eene onloochen-*
„ *bare ſimonie. Maar geeft men het als den beweeg-*
„ *grond, die den verleener der prebende ſlechts ge-*
„ *neigd moet maken, om dezelve aan den geldge-*
„ *ver te ſchenken, dan is dit geene ſimonie, zelfs*
„ *als de verleener het geld als het ~~hoofddoel be-~~*
„ *ſchouwde en verwachtte.* Ook TANNERUS zegt

„ hetzelfde, *p.* 1519 van het 3e. deel. Door dit „ middel verhinderen wij eene ontelbare menigte ſimo- „ nien; want men moest immer, geheel van God „ verlaten zijn, indien men nu, om eene prebende „ te verkrijgen, het geld daarvoor nog als *prijs* „ derzelve, en niet ſlechts als *beweeggrond* geven „ wilde. *Indien iemand*, zegt dezelfde VALENTIA „ nog, *eenen bisſchop eenen dienst bewijst, of hem* „ *een geſchenk geeft, in de hoop, van, uit dank-* „ *baarheid daarvoor, eene prebende van hem te zul-* „ *len ontvangen, dan is het klaar*, patet, *dat hij* „ *zich aan geene ſimonie ſchuldig maakt. Even zoo* „ *min maakt zich de bisſchop daaraan ſchuldig,* „ *die hem eene prebende geeft, om geene verpligting* „ *aan hem te hebben, of niet tot vergoeding genood-* „ *zaakt te wezen.*" (1)

Zie, waarde OSWALD! dat is alles, wat gij in het oog moet houden, om u aan geene ſimonie en omkooping ſchuldig te maken. Of wilt gij het nog gemakkelijker hebben, volg dan ESCOBAR's raad, dien mij EUSEBIUS, bij deze gelegenheid, nog mededeelde. ESCOBAR geeft, namelijk, *tr.* 6. *n.* 14. nog eenen anderen regel aangaande dit onderwerp op, welke iederen armen drommel dubbel moet aanbevolen worden. *Dat is geene ſimonie*, zegt hij, *zich eene prebende te laten geven, en daarvoor geld te beloven, als men geenszins het voornemen heeft, om het beloofde te beta-*

(1) GREG. A VALENTIA S. J. Comment. theol. p. 1798 et 1799.

talen; dewijl het slechts eene schijnbare simonie is, even zoo min wezenlijk, als valsch goud wezenlijk goud is. En, naar de verzekering van EUSEBIUS, zijn FABRI, LESSIUS, TOLETO, VALENTIA, LAYMANN SUAREZ, FILIUCIUS en CASTROPALAO allen van hetzelfde gevoelen. Ik geloof het; want ik heb reeds bemerkt, dat deze heeren dikwijls van elkander afschrijven, of ten minste uit éénen horen blazen. Maar ik vraag u, is zulk een regel niet uitmuntend? Doch, hoor verder de fraaije leerstellingen van mijnen mentor:

„ Ook voor de priesters heeft men gezorgd en hun „ hunne moeijelijke pligten, op onderscheidene wij- „ zen, verligt. Slechts één voorbeeld hiervan: „ BAUNY zegt, *tr.* X *qu.* 32. *p.* 457. *Mag een „ priester op denzelfden dag de mis lezen, dat hij „ eene doodzonde, ja zelfs de grootste en strafbaar- „ ste, begaan heeft, indien hij vooraf biecht? Neen, „ zegt* VILLALOBOS, *uit hoofde van zijne onrein- „ heid; maar* SAUCIUS *zegt ja, en voegt er nog bij: „ en dat zonder eenige zonde, en ik houd het daar- „ voor, dat zijn gevoelen zeker is en in het leven „ moet gevolgd worden,* et tuta, et sequenda in „ praxi."

„ Maar," vraagde ik, „ is zulks niet geheel te- „ genstrijdig met de wetten der kerk? Want, „ voor zoo veel ik weet, sluiten deze de priesters, „ in zoodanige gevallen, voor altijd, of ten minste „ voor eenen geruimen tijd, van den dienst des al- „ taars uit.

„ Gij hebt gelijk," antwoordde hij, „ maar gij

 „ be-

„ bedenkt niet, *dat de wetten der kerk hare kracht* „ *verliezen, als men dezelve niet meer in acht neemt,* „ gelijk FILIUCIUS T. II. *tr.* 25. *n.* 33. uitdrukkelijk aanmerkt. Wij kennen de tegenwoordige behoefte der kerk beter dan de ouden. Indien wij, „ met zulk eene ftrengheid, de priesters van het „ altaar wilden uitfluiten, dan zou er onmogelijk „ nog zulk eene menigte van misfen kunnen gelezen worden. Doch door deze wordt de eere „ Gods en het heil der zielen zoo zeer bevorderd, „ dat ik met onzen pater CELLOT, in zijn boek „ over de hierarchie, p. 611, wel zou mogen zeggen, *dat er niet te veel priesters zouden zijn, indien niet alleen alle mannen en vrouwen, maar* „ *zelfs alle levenlooze voorwerpen en de wilde dieren,* „ bruta animalia, *in priesters veranderd wierden, om* „ *de mis te lezen.*"

Ik werd, door het zonderlinge van dit denkbeeld, zoo verrast, dat ik er niets op kon antwoorden. EUSEBIUS ging dus voort:

„ Ik zou u nu insgelijks nog veel kunnen zeggen, dat wij ten voordeele der kloosterbroeders „ en de overige leden der orde bepaald hebben..."

„ O! ik twijfel er niet aan," viel ik hem in de „ rede, of deze zullen er ook wel goed zijn afgekomen. Uwe vaders hebben daarbij, in zeker opzigt, flechts voor hunne eigene zaak geftreden. Maar „ ik vrees, ik vrees, dat de overige ftanden wat „ meer op eene ftiefmoederlijke wijze zullen behandeld zijn.

„ Volftrekt niet, hernam hij; „ neen, zij had-

„ den

„ den voor zich zelve niet meer kunnen doen. Men „ heeft allen, van den grootsten tot den geringsten, „ met dezelfde toegevendheid en menschlievendheid „ behandeld. Ten bewijze daarvan, zal ik u ter- „ stond eenige onzer leerstellingen, ten aanzien der „ dienstboden, mededeelen. Wij hebben, b. v. over- „ wogen, in welk eenen benaauwden toestand zij „ zich bevinden, wanneer zij zedelooze heeren die- „ nen, en daarbij naauwgezette menschen zijn. La- „ ten zij zich door hen niet tot alles gebruiken, dan „ verliezen zij hun brood; doch, doen zij dit, dan „ verontrust hun geweten hen weder. Ten einde hun „ nu, in deze moeijelijke omstandigheid, eenigzins „ te gemoet te komen, hebben onze vaders hun „ den regel opgegeven, dat zij hunnen heeren, met „ een goed geweten, bij hunne galante avonturen, „ behulpzaam kunnen zijn, indien zij alsdan hunne „ gedachten niet zoo zeer op de zonde vestigen, „ waarvan zij de werktuigen en bemiddelaars wor- „ den, maar veel eer op de winst, die daaruit ont- „ spruit. Dit heeft inzonderheid onze BAUNY in „ het helderst licht gesteld, als hij zegt: *de biecht- „ vader moet wel in het oog houden, dat men eenen „ dienstbode, die zich tot de uitvoering van schande- „ lijke oogmerken laat gebruiken, geene absolutie kan „ geven, bijaldien hij de zonden van zijnen heer „ goedkeurt; doch men moet het tegendeel zeggen, „ zoo hij het slechts om zijne tijdelijke welvaart „ doet.*" (1)

„ De-

(1) ETIENNE BAUNY, Somme des péchés, p. 710 prem. édit.

„ Dezelfde pater BAUNY heeft nog de volgende „ verhevene leerſtellingen ten voordeele dergenen „ ontworpen, die niet met hun loon tevreden zijn. „ *Mogen dienstboden, die zich over hun gering loon* „ *beklagen, hetzelve eigenmagtig vergrooten, door* „ *zich zoo veel van het eigendom hunner mees-* „ *ters toe te eigenen, als zij noodig oordeelen, om* „ *het voor hen bepaalde loon in eene behoorlijke ver-* „ *houding met hunnen arbeid te brengen? Zij mogen* „ *dit, in eenige gevallen, doen, gelijk b. v. wan-* „ *neer, bij het zoeken naar eenen dienst, ſlechts de* „ *nood hen gedrongen heeft, om de gemaakte voor-* „ *waarden aan te nemen, en indien andere dienst-* „ *boden van hunne ſoort, in andere huizen, meer* „ *ontvangen.* Gij vindt deze plaats in zijne *Somme* „ *des péchés, p.* 213 *en* 214, van de zesde uit- „ gave.”

„ Juist,” viel ik hem in de rede, „ dat is de „ plaats, waarop zich eens JOHANNES D'ALBA be- „ riep.”

„ Welke JOHANNES D'ALBA?” vraagde hij, „ wat „ wilt gij daarmede zeggen?

„ Zoo gij het niet weet, luister dan: Deze JO- „ HANNES D'ALBA was geen leeraar, maar toch een „ leerling van uwe orde, die zeer goed de hem me- „ degedeelde leerſtellingen onthouden had, maar „ toch in verlegenheid geraakte, wanneer hij de- „ zelve, in het dagelijksche leven, in werking wilde „ brengen. Hij diende, omſtreeks het jaar 1647, in „ het collegie der Jezuiten te *Parijs*, en, daar hij „ met zijn loon niet tevreden was, zocht hij zich

„ op

„ op eene andere wijze ſchadeloos te ſtellen. Zijne
„ dieſſtallen bleven, intusſchen, niet verholen, en
„ de eerwaardige vaders leverden hem in de handen
„ van het geregt en klaagden hem wegens huisdief-
„ ſtal aan. In den loop van het onderzoek bekende
„ hij, dat hij zich, wel is waar, eenige tinnen ſcho-
„ tels toegeëigend, maar daarom niet geſtolen, had,
„ terwijl hij, tot zijne regtvaardiging, deze leer van
„ pater BAUNY te berde bragt, welke hij den reg-
„ teren voorlegde, benevens het geſchrift van eenen
„ uwer vaderen, die hem onderrigt en het hem ge-
„ leerd had. Doch de regters wilden zich daarmede
„ niet vergenoegen, en een hunner zeide, niet van
„ gevoelen te zijn, dat deze ſchriften, welke eene
„ ongeoorloofde, verderfelijke, tegen alle natuurlijke,
„ goddelijke en menſchelijke wetten ſtrijdende, leer
„ bevatteden, tot eenen grond van vrijſpreking der
„ aangeklaagden konden dienen. Hij meende veel-
„ eer, dat deze al te volgzame leerling, voor de deur
„ van het collegie, door beuls hand, gegeeseld, te
„ gelijken tijd de ſchriften der vaderen, welke over
„ den dieſſtal handelen, door dezelfde hand ver-
„ brand, en het dezen tevens verboden moest worden,
„ voortaan, op ſtraffe des doods, zulk eene leer te
„ verſpreiden. Zijn gevoelen werd algemeen goed-
„ gekeurd, en men zag zeer nieuwsgierig de uit-
„ komst te gemoet. Intusſchen werd de zaak nog
„ bijgelegd, en de leerling der Jezuiten ontſlagen,
„ met de vermaning, van zich voortaan te onthou-
„ den, zulke leerſtellingen in praktijk te brengen.

„ Wat moet die geſchiedenis beteekenen?” ſprak

„ de goede EUSEBIUS eenigzins gemelijk en knor-
„ rig; „ wat wilt gij daarmede zeggen?"

„ Wel," hernam ik, „ ik wilde u door dezelve
„ flechts op een punt opmerkzaam maken, dat u, tot
„ dus verre, fchijnt ontfnapt te zijn."

„ En dit is?"

„ Dat gij diegene, welke uwe leer volgen, wel
„ voor hun geweten en hunne biechtvaders, maar
„ niet voor de wereldlijke overheid, beveiligd hebt,
„ zoo dat zij ftaag gevaar loopen, van, bij al het op-
„ volgen uwer leer, in het tuchthuis of aan de galg
„ te komen."

„ Gij hebt gelijk," antwoordde hij weer vrij be-
„ daarder; maar wat kan men daartegen doen? Ja,
„ indien wij dezelfde magt over de regters, als over
„ den biechtftoel, hadden!"

„ Nu," hernam ik, „ dat valt, mijns inziens,
„ toch niet zoo moeijelijk, ten minfte daar niet,
„ waar de regters uwe biechtkinderen zijn. Gij be-
„ hoeft hun flechts de abfolutie te ontzeggen, in-
„ dien zij diegenen niet willen vrijfpreken, welken
„ men de getrouwe navolging hunner leer tot eene
„ misdaad wil toerekenen, opdat zulk een arm
„ mensch, dien gij, in de theorie, zoo onfchuldig
„ als een eerstgeboren kind gemaakt hebt, niet, tot
„ groote ergernis van uwe orde en de leer der pro-
„ babiliteit, als ten fpijt, in de praktijk gegeeseld
„ of opgehangen worde."

„ Dat denkbeeld is zoo kwaad niet," zeide de
„ goede EUSEBIUS meesmuilende; „ ik zal er ver-
„ der over nadenken. Intusfchen doet het mij toch

„ leed,

„ leed, dat gij mij met uwe onnoozele geschiedenis „ in de rede zijt gevallen. Gij had nog menige wijze „ les mede naar huis kunnen nemen. Voor heden „ moet ik u, echter, verzoeken, mij te veront„ schuldigen; eene zeer noodzakelijke bezigheid roept „ mij. Dus tot morgen; maar dit zeg ik u," riep hij mij nog in de deur na, „ geene zulke geschie„ denissen meer!"

Ja, waarde OSWALD! dus heb ik u en mij menige schoone leerstelling ontroofd, welke hij mij nog zou opgedischt hebben, indien ik niet zoo neuswijs geweest was. Ik mogt u wel met dien predikant, welke reeds in het begin zijner redevoering bleef steken, toeroepen: *J'en suis fâché pour l'amour de vous, car vous perdez un beau morceau.* Doch, geduld; ik hoop, dat onze pater morgen alles zal vergoeden, wat wij heden verloren hebben. Ik ben ten uiterste nieuwsgierig, en zal zeker niet in gebreke blijven, van mij morgen, op den juisten tijd, bij mijnen bekeerings-apostel te laten vinden.

ZESDE BRIEF.

Ik word allengs gewoon, mij telkens in mijne verwachtingen overtroffen te zien. Wat ik u, tot dus verre, van mijne gesprekken met den goeden pater heb medegedeeld, is inderdaad slechts eene kleinigheid, vergeleken bij hetgeen ik heden moest

hooren. Dat is te veel gezegd, meent gij? O, volstrekt niet; oordeel zelf!

Een ongelukkig tweegevecht, dat hier dezer dagen plaats had, en eenen veelbelovenden jongman het leven heeft gekost, bragt het gesprek op dit onderwerp. Na eerst zoo wat heen en weer gepraat te hebben, vraagde ik hem natuurlijk ook, wat de zedemeesters van zijne orde over het geoorloofde of ongeoorloofde van het tweegevecht leerden, daar ik, gelijk ik er bijvoegde, niet kon begrijpen, dat zulk een gewigtig punt door hen over het hoofd zou gezien zijn.

„Neen, zeker niet," antwoordde hij terstond, met „de grootste zelfstevredenheid. De zaak was inder„daad zeer moeijelijk; want aan den eenen kant „beveelt het evangelie, het kwaad niet met kwaad „te vergelden, en Gode de wraak over te geven, „en aan de andere zijde verbieden de wetten der „eer, eenige beleediging ongewroken te laten. In„tusschen, wat is onzen, *door de goddelijke wijs„heid verlichten*, vaderen ooit te moeijelijk geweest? „Ook deze netelige zaak hebben zij opgelost, en „wel op eene wijze, waardoor er niets te wen„schen overig blijft."

„Laat toch hooren!" riep ik zeer ongeduldig „uit; want ik beken openhartig, dat het mij, naar „mijn zwak verstand, geheel onmogelijk toeschijnt, „beide te vereenigen."

„Dat wil ik wel geloven," gaf hij mij glimlagchend ten antwoord; „doch des te meer zult gij de „wijsheid onzer vaderen moeten bewonderen, die

„dit,

„ dit, door het ligtste middel van de wereld, wis-
„ ten mogelijk te maken. Gij weet, dat men eene
„ daad slechts naar het oogmerk beoordeelen kan,
„ hetwelk men daarbij gehad heeft; kunnen wij nu de
„ daad zelve niet verhinderen, zoo trachten wij toch
„ de oogmerken daarbij te zuiveren, en geven haar
„ eene andere gedaante door de reinheid van het
„ doel. In deze veranderde rigting der gezindheid
„ en van het oogmerk bestaat het gansche geheim,
„ waardoor onze zedemeesters de wetten der eer
„ met de voorschriften van het evangelie hebben
„ overeengebragt. Het komt er slechts op aan, bij
„ het tweegevecht geene wraak, maar alleen de red-
„ ding zijner eer ten doel te hebben, om volkomen
„ geregtvaardigd te zijn. Tracht men naar het le-
„ ven van eenen mensch, alleen om zich te wre-
„ ken, dan begaat men zekerlijk eene zware zonde;
„ maar doet men het slechts, om zijne eer te redden
„ en voor de wereld te herstellen, *non ut malum*
„ *pro malo reddat, sed ut conservat honorem*, (1)
„ dan is het eene zeer geoorloofde zaak, dewijl het
„ niemand verboden is, zijne eer te verdedigen. Zoo
„ zegt LESSIUS: *Iemand, die eene oorveeg heeft ge-*
„ *kregen, mag het oogmerk niet hebben, zich te*
„ *wreken, maar wel het oogmerk, van de eerloos-*
„ *heid te ontgaan, en dus daarvoor rekenschap te*
„ *vragen, zelfs met den degen in de hand,* etiam
cum

(1) VAL. Reginaldi. Praxis fori poenitentialis, L. 21.
n. 62.

„ cum gladio. (1) Wij zijn er zoo ver van af, de „ wraak te willen voorſtaan, dat onze vaders zelfs „ verbieden, den dood van eenen mensch uit wraak „ ook ſlechts te wenſchen. Lees daarover, wat „ onze ESCOBAR *tr.* 5. *n.* 145. zegt: *Indien uw* „ *vijand u nadeel wil toebrengen, dan moogt gij* „ *niet uit haat zijnen dood wenſchen; maar gij kunt* „ *het doen, om het nadeel te ontgaan, dat hij u* „ *zou kunnen berokkenen.* Dit herinnert mij eene „ andere plaats van onzen pater GASP. HURTADO, „ welke insgelijks door DIANA, *p.* 5. *tr.* 14 R. 99. „ wordt aangevoerd: *De bezitter eener prebende* „ *mag, zonder de geringſte doodzonde, den dood* „ *van dengenen wenſchen, die eene jaarwedde van* „ *zijne prebende trekt; en even zoo mag een zoon* „ *den dood zijns vaders wenſchen en zich over den-* „ *zelven verheugen, indien het ſlechts om het ver-* „ *mogen geſchiedt, dat hij daardoor verkrijgt, en* „ *niet uit perſoonlijken haat.* Volgens BAUNY (2) „ mag ook eene moeder aan hare dochteren den dood „ toewenſchen, *indien zij haar, uit hoofde van* „ *leelijkheid of armoede, niet naar wensch kan uit-* „ *huwelijken, of wanneer zij, om haren wil, door* „ *den man mishandeld wordt.* Non enim, *zegt* „ BONACINA, *dien* BAUNY *hier aanvoert*, proprie „ detestatur filias ex displicentia ipsarum, sed in „ detestationem proprii mali." „ Doch,"

(2) LEON. LESSIUS de justitia. l. 2. c. 9. d. 12. n. 79.

(3) ET. BAUNY des péchés contre la charité du prochain, ch. 7. p. 77. concl. 4.

„ Doch," ging hij voort, daar ik over zulk eene „ flechte denkwijze zoo verbaasd ftond, dat ik geen woord kon uitbrengen, „ om op uwe eigenlijke „ vraag over het geoorloofde of ongeoorloofde „ van het tweegevecht terug te komen, zal ik u „ eenige plaatfen aanvoeren, welke u deswege gee„ nen den minften twijfel zullen overig laten. De „ groote HURTADO DE MENDOZA geeft ten eerfte „ in eene plaats, welke DIANA, *p.* 5. *tr.* 14. R. 99. „ aanvoert, den uitgedaagden een zeer fchrander „ uitgedacht middel aan de hand, om het hem voor„ geflagen tweegevecht, zonder kwetfing van zijn „ geweten, aan te nemen: *Ten einde geen bange „ haas te fchijnen, en zijne eer te bewaren, mag „ hij zich op de bepaalde plaats laten vinden, niet „ met het uitdrukkelijke oogmerk, om te vechten, „ maar alleen met het doel, om zich te verdedigen, „ indien de uitdager hem mogt aangrijpen. Op „ deze wijze is zijn gedrag onberispelijk. Want, is „ het zonde, zich naar eene plaats te begeven en „ daar te gaan wandelen, om eenen ander af te „ wachten, en zich tegen eene aanranding te verde„ digen?*"

„ Goed uitgedacht!" riep ik uit; doch dit fchijnt „ nog fteeds te vooronderftellen, dat het tweege„ vecht op zich zelf ongeoorloofd is."

„ Geduld maar!" hernam hij, „ het zal alles wel „ fchikken. Daar is b. v. eene plaats van pater „ LAYMANN, waarin hij ronduit zegt: *Wanneer een „ krijgsman of hoveling gevaar loopt, van zijne eer „ of zijn vermogen te verliezen, zoodra hij een twee-*

„ ge

„ *gevecht niet aanneemt*, *dan zie ik niet*, *waarom* „ *men het hem ten kwade zou duiden*, *indien hij* „ *het aanneemt*, *om zich te verdedigen.* (1) Het- „ zelfde zegt ook PETRUS HURTADO, gelijk onze „ beroemde ESCOBAR *tr.* 1. *ex.* 7. n. 96 *en* 98. „ berigt.

„ Maar hoe dan," vraagde ik, indien het nu geen „ krijgsman of hoveling, maar iemand uit den bur- „ gerlijken ſtand, en een ambachtsman, b. v. een „ kunſtenaar, gelijk mijn geringe perſoon, is?"

„ Daaromtrent" was zijn antwoord, „ zal onze „ ESCOBAR u ook gerust ſtellen. *Indien perſonen* „ *van burgerlijken ſtand en beroep*, zegt hij, *door* „ *eenen ander worden aangevallen*, *dan zijn zij wel*, „ *naar het gevoelen van* SUAREZ *en* LESSIUS, *ver-* „ *pligt*, *om te vlugten*, *als zij dit gemakkelijk kun-* „ *nen doen: doch*, *ofſchoon ik dit gevoelen voor pro-* „ *babeler houd*, *dan het tegenovergeſtelde*, *beken ik* „ *toch*, *dat ik bijna meer voor het laatſte ben*, in „ secundam fateor me propendere; *voor eerst*, *om* „ *reden*, *dat het*, *voor perſonen van elken ſtand*, *eene* „ *ſchande is*, *de vlugt te nemen*, *en*, *ten tweede*, „ *dewijl de vlugtende zeer ligt vallen*, *en*, *onder het* „ *vallen*, *door den vervolger gewond of gedood* kan „ *worden*, *terwijl*, *echter*, *niemand verpligt is*, *om* „ *zich aan zulk een gevaar bloot te ſtellen.* (2)

„ Doch,

---

(1) Theol. mor. l. 3. p. 8. c. 3. n. 2. et 3.

(2) ANT. ESCOBAR. Theol. mor. Tom. 4. l. 32. pr. 34. pag. 185. n. 162—164.

„ Doch, opdat gij zien moogt, dat het niet alleen „ geoorloofd is, een tweegevecht aan te nemen, „ maar er zelfs toe uit te dagen, zal ik u nog eene „ plaats vau SANCHEZ toonen, die in zijne *Theol.* „ *mol. l.* 2. *c.* 39. *n.* 7, ſtaat, en welke ook ES- „ COBAR bijna woordelijk, *Tom.* 6. *l.* 49. *ſec.* 2. „ *d.* 71. *n.* 404. *p.* 170. aanvoert. Lees zelf!"

En waarlijk, lieve OSWALD! ik zou het niet geloofd hebben, indien hij mij de plaats ſlechts uit zijn geheugen had medegedeeld. Ik durfde naauwelijks mijne eigen oogen vertrouwen, toen ik de volgende woorden las: *Het is zeer verſtandig, te zeggen, dat iemand duelleren mag, om zijn leven, zijne eer, ja zelfs een aanzienlijk gedeelte van zijn vermogen, te redden, indien het duidelijk is, dat men hem dit, op eene onregtvaardige wijze, door proceſſen en chicanen, ontrooven wil, en hem ſlechts dit middel alleen overblijft, om het te behouden. En* NAVARRUS *zegt zeer juist, dat het, onder zoodanige omſtandigheden, even zeer geoorloofd is, den tweeſtrijd aan te nemen als denzelven voor te ſlaan:* licet acceptare et offerre duellum. Maar het beste komt nog. *Even zoo geoorloofd is het*, las ik verder, *zijnen vijand in den rug vallende, te dooden. In zulke gevallen moet* (1) *men zich zelfs van het tweegevecht ontſlaan,*

(1) *Imo hi doctores* (NAVARRUS et SANCHES) *adjiciunt, te* OBLIGATUM *esſe, non acceptare duellum, si calumniatorem secreto interimere potes,* zegt ESCOBAR in de aangehaalde plaats.

ſlaan, indien men zijne tegenpartij, in den rug, dooden en zich daardoor uit alle verlegenheid redden kan. Want op deze wijze vermijdt men tevens, zijn leven in eenen ſtrijd bloot te ſtellen, en (hoort! hoort!) *zich aan de zonde deelachtig te maken, welke onze vijand, door een tweegevecht, zou begaan.*"

Dit is waarlijk zulk eene menschlievende reden, dat er zich niets tegen laat inbrengen. Is u ooit zulk eene menſchenliefde voorgekomen, als deze Jezuitiſche, welke het den mensch zelfs tot eenen pligt maakt, zijnen naasten liever te dooden, dan hem tijd en gelegenheid te geven, om eene zonde te begaan, en zich zelven liever aan den duivel over te leveren, dan den naasten ſchade aan zijne ziel te doen lijden? (1). De vermoorde zal, op deze wijze, den moor-

(1) Deze eenigzins te ver gedrevene menſchenliefde maakt het bijna geloofelijk, wat men van de ruiling verhaalt, welke de Jezuiten ſomtijds met ſtervenden aangingen, om deze met alle zekerheid in den hemel te brengen. Zij namen zelve, namelijk, de zonden van den ſtervenden op zich, en gaven hem daarvoor hunne goede werken. Of de eerstgenoemde er gewoonlijk iets voor ontving, willen wij daar laten. ARNAULD verhaalt de geſchiedenis van zulk eene ruiling, bij welke de zieke zijne zonden niet eens ſpecificeren wilde, maar dezelve den Jezuit bij den roes overgaf. Ten einde, evenwel, achter de biecht te komen, keerde de Jezuit zich nog in de deur om, en vraagde, wat het dan toch voor zonden waren, die hij zoo even op zich genomen had, opdat hij zich deswege bij den lieven God mogt kunnen

moordenaar, in de andere wereld, nog wel beleefdelijk moeten bedanken, dat hij het zoo goed met hem meende, en hem, door eenen vriendſchappelijken dolkſteek, nog te regten tijd, en op zijne eigene kosten, tot eenen erfgenaam des eeuwigen levens maakte. Doch ik erger mij over mij zelven, dat ik met zulke onwaardigheden nog ſpotten kan. Vergeef het mij dus, dat ik het er heden bij laat berusten, en het vervolg van ons geſprek voor eenen anderen dag beſpaar.

ZEVENDE BRIEF.

Ik ben bij u, in mijnen brief van gisteren, het vervolg van mijn laatſte geſprek met het waardig lid van zulk een waardig genootſchap ſchuldig gebleven, en wil deze ſchuld afdoen, alvorens EUSEBIUS mij nieuwe ſtof tot ſchrijven geeft; want, naar zijn ernſtig geplooid gelaat te oordeelen, heeft hij nog zeer veel en ſchoons teruggehouden. Dus ter zake, zonder eene lange voorafſpraak!

» Pater SANCHEZ veroorlooft hier, gelijk ik zie,
» niet

aanklagen. Thans, nu de zieke dezelve niet meer voor de zijne hield, verhaalde hij ze hem, zonder ſchroom. Hij zou den Jezuit misſchien in groote verlegenheid gebragt hebben, indien hij hem insgelijks eene ſpecifieke opgave zijner goede werken had afgeëischt.

„ niet alleen het tweegevecht, maar ook den fluip-
„ moord," riep ik met zigtbaar misnoegen, nadat ik de gemelde plaats gelezen had.

„ Den fluipmoord?" zeide hij. „ Neen, volstrekt
„ niet. Hij zegt flechts, dat men iemand, hem in
„ den rug vallende, dooden mag."

„ En is dat niet hetzelfde?" was natuurlijk mijne vraag.

„ Geenszins," onderrigtte hij mij. „ ESCOBAR
„ verklaart dit zeer goed *tr.* 6. *Ex.* 4. *n.* 26. *Een*
„ *fluipmoordenaar*, zegt hij op die plaats, *is hij*,
„ *die iemand doodt*, *welke daarop volstrekt niet be-*
„ *dacht is. En dus kan hij*, *die zijnen vijand*
„ *doodt*, *geen fluipmoordenaar genoemd worden*, *al*
„ *geeft hij hem van achteren*, *of uit eene hinderlaag*,
„ *den doodelijken steek*, licet per insidias aut a tergo
„ percutiat. En in dezelfde verhandeling, *n.* 56,
„ zegt hij: „ *Iemand*, *die zijnen vijand doodt*, *met*
„ *wien hij zich verzoend heeft*, *onder belofte*, *van*
„ *hem niet meer naar het leven te zullen staan*, *kan*
„ *eigenlijk geen fluipmoordenaar genoemd worden*, *ten*
„ *zij zij*, *door eenen naauweren vriendschapsband*,
„ arctior amicitia, *aan elkander verbonden waren.*
„ Ziet gij nu wel, dat gij de uitdrukkingen niet eens
„ goed verstaat, en toch spreekt gij als een pro-
„ fessor."

Ik bekende mijne onwetendheid, en beloofde, dit onderscheid wel in acht te zullen nemen. „ Dus,"
voer ik voort, „ mag men, naar het gevoelen van
„ SANCHEZ, ook onbeschroomd eenen lasteraar, door
„ wien men geregtelijk vervolgd wordt, ik zeg niet

C „ meer

„ meer door ſluipmoord, maar ſlechts van achteren „ of uit eene hinderlaag, uit den weg ruimen?”

„ Zeer zeker,” was zijn antwoord; „ maar, wel „ te weten, men moet zijn oogmerk daarbij de be„ hoorlijke rigting geven. Gij vergeet ſteeds de „ hoofdzaak. Dit beweert ook de groote MOLINA (1) „ voor dat geval, wanneer het leven er bij op het „ ſpel ſtaat. Intusſchen is het, volgens anderen, „ ook reeds genoeg, indien de aanklager er op uit „ is, om ons onzen goeden naam of ons eigendom „ te doen verliezen. (2) En, naar onzen geleerden „ REGINALDUS, (3) gelijk volgens ESCOBAR in de „ reeds aangehaalde plaats, mag men insgelijks de „ valſche getuigen dooden, die hij tegen ons te berde „ brengt. Ja, nog meer; ook den regter mag men „ om het leven brengen, wanneer hij onregtvaardig „ en ſtrijdig met de wetten omtrent den aangeklaag„ den handelt. Schud niet ongeloovig het hoofd. „ Gij vindt zulks met duidelijke woorden in onzen „ AZOR; (4) en FAGUNDEZ zegt, zoo mogelijk, nog „ klaarder: *Indien een regter onregtvaardig is, en* „ *den aangeklaagden, zonder de wetten in acht te ne-* „ *men, behandelt, mag deze zich voorzeker verdedi-* „ *gen, door den regter te kwetſen, of ook zelfs hem*

„ *te*

(1) LUD. MOLINA de Justitia et jure, T. 3. disp. 12.

(2) ESCOBAR Theol. mor. Tom. IV. l. 32. pr. 5. N. 70.

(3) REGINALDI Praxis fori pœnitentialis. Tom. II. l. 21. c. 5. n. 57.

(4) Inſtit. mor. Tom. III. part. 3. c. 1. p. 103.

„ *te dooden*, cum judicis etiam laesione, imo et oc-
„ cisione, *daar de regter, in dit geval, niet als*
„ *regter, maar als een onregtvaardig aanvaller en*
„ *dwingeland kan beschouwd worden.* (1)

Ik wist niet meer, wat ik zeggen zou; doch de goede man was nu eens zoo goed op gang, dat hij ongevraagd voortvoer:

„ Wij hebben reeds gezien, dat eene oorveeg toe-
„ reikend is, om eenen doodslag te regtvaardigen,
„ zoo men dien slechts begaat, om zijne eer te
„ redden, en niet, om er zich over te wreken.
„ *Want is het niet zoo*, vraagt ESCOBAR, *dat iemand*,
„ *die eene oorveeg gekregen heeft, voor eerloos gehou-*
„ *den wordt, totdat hij zijnen vijand heeft gedood?*
„ Doch men heeft niet eens noodig, de oorveeg, of
„ eene andere dadelijke beleediging, af te wachten;
„ maar men kan die zelfs door het vermoorden van
„ den beleediger, voorkomen. LESSIUS (2) spreekt
„ dienaangaande, als van eene geheel uitgemaakte zaak,
„ en voert, *n.* 77. nog PETRUS NAVARRUS aan,
„ die, over beleedigingen in het algemeen handelen-
„ de, onder welke zekerlijk geene gevoeliger is, dan
„ eene oorveeg, uitdrukkelijk aanmerkt: *ex senten-*
„ *tia omnium licet contumeliosum occidere, si aliter*
„ *ea injuria arceri nequit.* Verlangt gij nog meer?"

„ Neen, waarlijk niet," hernam ik. Dit is reeds
„ meer

(1) STEPH. FAGUNDEZ in praecepta Decalogi T. 2. l. 8. c. 32. n. 5.

(2) LESSIUS de jure et justitia, l. 2. c. 9. n. 76.

„ meer dan te veel. Maar waarſchijnlijk zal zulks „ alleen in dat geval gelden, wanneer men de oor- „ veeg, of de beleediging, niet anders ontgaan kan?"

„ Eenige onzer casuisten zijn zekerlijk van dit ge- „ voelen," was zijn antwoord. „ Doch, volgens an- „ deren, is ook dit niet eens noodig. Men is, naar „ LA CROIX, *t*. I. *p*. 296. niet verpligt, om zich „ aan eene beleediging door de vlugt te onttrekken, „ indien deze vlugt ſlechts ſchande kon veroorzaken. „ Hetzelfde zegt mede GASP. HURTADO, die er nog „ bijvoegt, *dat men in zoodanige gevallen niet ge-* „ *houden is, om het leven van eenen onregtvaardi-* „ *gen aanvaller, met zulk een groot, perſoonlijk* „ *nadeel, te ſparen, ten zij men zelf aanleiding tot* „ *den aanval gegeven had, b. v. door echtbreuk of* „ *ſchimpwoorden*. (1). Door deze bepaling moet „ zich, echter, niemand in verwarring laten bren- „ gen, want HENRIQUEZ zegt uitdrukkelijk: *Indien* „ *een echtbreker, al ware het ook een geestelijke,* „ *met volkomene kennis van het gevaar, het huis der* „ *echtbreekſter betreedt, en, door haren man aan-* „ *gevallen, denzelven doodt, ſchijnt hij deswege nog* „ *niet ſtrafbaar* irregularis *te wezen*." (2)

„ De ſchrijvers van uwe orde," merkte ik aan, „ ſchijnen elkander ſteeds te willen overtreffen. De „ be-

(1) GASP. HURTADO de Sacramentis et censuris, disp. 2. diff. 10. n. 37.

(2) HENRIQUEZ Summa Theol. mor. t. I. l. 14. c. 10. n. 3. p. 869.

„ bepaling, welke de een maakt, neemt de ander „ weder weg. Maar hoe dan, wanneer het geene „ regtstreeksche beleedigingen zijn, waardoor men „ ons te na komt?"

„ Beleediging is beleediging," hernam hij. „ Zoo „ zegt onze pater BALDELL, *dat het geoorloofd is, „ iemand te dooden, die ons eene onwaarheid aan„ tijgt, indien wij hem niet anders tot herroeping „ kunnen brengen.* (1) En LESSIUS zegt in de reeds „ aangehaalde plaats, *n.* 78., *dat men onze eer ook „ door woorden of teekenen*, sive per signa, *te na „ kan komen, waarbij dan natuurlijk de verdedi„ ging even zoo geoorloofd is, als bij dadelijke belee„ digingen.* Want hij meent met regt, dat het in „ den grond hetzelfde is, of men onze eer met de „ hand, of met de tong, kwetst, en maakt het bon„ dige besluit op, dat, *daar de eer meer waardig is, „ dan het leven, en men, ter verdediging van zijn „ leven, eenen doodslag begaan mag, men daartoe „ ook, tot verdediging van zijne eer, geregtigd „ is.*" (2)

„ Dit is meer dan beweren," merkte ik aan, „ dat is naar den vorm bewijzen."

„ Ja wel, ja wel;" gaf hij mij, met eenen zelftevre-

(1) Disputat. ex mor. Theol. l. 3. disp. 24. n. 24.

(2) De in *Beijeren*, in het jaar 1818, veroordeelde, roekelooze moordenaar, RIEMBAUER, vond in dezen stelregel de regtvaardiging voor zijnen sluipmoord, gelijk hij denzelven dan ook, in het geregtelijk verhoor, te berde bragt.

vreden glimlach, ten antwoord. „ Doch, opdat „ gij tevens moogt zien, dat onze nieuwere schrij- „ vers daarin geheel met de oudere overeenstemmen, „ zal ik u nog toonen, wat BENEDICTUS STATTLER „ in een, nog voor twintig jaren aan alle Beijersche „ lijceums voorgeschreven, leerboek der christelijke „ zedekunde, te dezen opzigte, zegt. Maar wacht! „ daar vind ik juist eene plaats, die, wel is waar, „ hier niet behoort, doch evenwel te duidelijk voor „ eene leerstelling spreekt, welke ik u reeds, eeni- „ gen tijd geleden, heb voorgedragen, dan dat ik de „ verzoeking zou kunnen weerstaan, van u dezelve „ mede te deelen. Men herinnert zich niet terstond „ alles. Zie, hier heet het: *Indien, door waardig-* „ *heid alleen, er ons, uit hoofde van onregtvaar-* „ *dige eigenbaat en partijdigheid, geen weg voor* „ *openbare ambten open staat, en bovendien slechts* „ *onbekwameren en onwaardigeren zich, uit zoodanige* „ *oorzaken, er in zouden dringen, dan is het ge-* „ *oorloofd, indien de liefde tot God en de naasten* „ *de beweeggrond is, ja zelfs verdienstelijk, ook door* „ *geschenken en vereeringen* (kunt gij eene fijnere „ uitdrukking voor omkoopingen vinden?) *te dien ein-* „ *de de gunst dergenen te winnen, welke de magt* „ *bezitten, om ambten te begeven.* (1) Doch dit „ slechts, zoo als gezegd, in het voorbijgaan, en „ als

(1) Algemeene roomsch-christelijke zedeleer voor de hoogere scholen der Paltz-Beijersche lijceums, door BENEDICTUS STATTLER. *Munchen* 1790. I. band, p. 460.

„ als bijvoegfel. Thans kom ik op ons onderwerp „ terug. Daar heb ik het: *Eene zeer zwaar honende, wezenlijke beleediging, b. v. eenen ftokflag, eene muilpeer en dergelijke, in het aangezigt, mag men, door vermoording van den beleediger, indien het niet anders mogelijk is, voorkomen en dezelve afweren; evenwel raadt de christelijke liefde aan, zich van deze noodweer niet te bedienen, indien er geene te groote onheilen voor andere met ons in betrekking ftaande perfonen, uit zulk een christelijk geduld, kunnen ontftaan. Ook is het geoorloofd, zich tegen het gevaar van herhaling, door vermoording van den beleediger, te verweren. — Zware lasteringen is het, wel is waar, over het algemeen niet, maar toch dan geoorloofd, door vermoording van den lasteraar, te voorkomen: a) wanneer men met zekerheid voorzag, dat een allezins valsch lasteraar gewis geloof vinden, b) en ons tevens alle middelen tot redding onzer eer, door bedrog of geweld, zou affnijden; c) alsmede dan, wanneer wij ook zelfs, door de vermoording van den lasteraar, niet zoo veel gevaar van fchande te vreezen hadden, als wij daardoor zochten te vermijden. Nog veel meer is het, in dit geval, geoorloofd, den lasteraar, door ontdekking van eene zijner misdaden, dat aanzien te doen verliezen, waarmede hij, voor zijne lastering, geloof bij anderen kon vinden. Den lasteraar, met dit oogmerk, eene valfche ondeugd aan te tijgen, is dan geoorloofd, wanneer dit het eenige, toereikende, volftrekt noodzakelijke, mitsgaders zeker dienftige*

„ *mid-*

„ *middel is, om hem alle geloof en krediet in het* „ *lasteren te ontnemen.*" (1)

„ Nu," waarlijk," riep ik uit, „ men kan tot verzekering van zijne eer volstrekt niet meer verlangen. Maar het leven schijnt mij des te minder verzekerd te zijn, als men, met een goed geweten, iedereen dooden kan, die kwaad van ons spreekt, of slechts een scheef gezigt tegen ons trekt."

„ Dat is zeker niet te loochenen, en onze vaders hebben het zelve gevoeld, waarom zij verboden, deze leer, om zulke geringe oorzaken, in werking te brengen. Ten minste zeggen zij, dat dezelve, in de uitoefening, naauwelijks goed te noemen is, *practice vix probari potest.* En zulks niet zonder grond."

„ Natuurlijk," zeide ik, „ dewijl godsdienst en geweten ons verbieden, den naasten van het leven te berooven."

„ Neen," hernam hij; „ dat is de grond niet, welken onze casuisten aanvoeren. Zij meenen slechts, dat men, door het in werking brengen van dezen regel, eenen staat weldra zou ontvolken. *Men moet acht geven*, zegt LESSIUS op de reeds gemelde plaats, *dat de uitoefening van dit voorschrift den staat niet verderfelijk worde; want alsdan zou men het niet moeten toelaten*, tunc enim non est permittendus."

„ Nu,"

(1) Hetzelfde werk, II band, p. 337—340.

„ Nu," riep ik lagchend uit, „ dat is een grond, „ die al vrij kluchtig is, en waaraan zeker de meeste „ menschen niet het geringste gewigt zullen hechten. „ Ieder heeft toch slechts *zijnen* vijand voor oogen, „ en zal dus natuurlijk denken, dat de dood van „ éénen mensch den staat nog lang niet ontvolkt."

„ Gij hebt gelijk," gaf hij mij ten antwoord. „ *Ook bewijst deze grond slechts*, gelijk AMICUS zegt, „ *dat men zich van de uitoefening dezes regels ont-* „ *houden moet, indien, uit zulk eenen doodslag, open-* „ *bare ergernis te vreezen ware. Doch kon dezelve,* „ *voor het overige, zonder opzien en ergernis, ge-* „ *schieden, dan zou die geoorloofd zijn,* si fieri „ posset absque scandalo, illicita non esset; *want* „ *dit verlangen slechts de schrijvers, die een ander* „ *gevoelen zijn toegedaan.* (1) Daarom voegt FILIU- „ CIUS bij dezen grond ook nog eenen tweeden, die „ belangrijker is. Hij zegt, namelijk, *tr.* 29. *c.* 3. „ *n.* 51, *dat men door de overheid zou gestraft wor-* „ *den, indien men, om zulke redenen, zijnen even-* „ *mensch doodde.*"

„ Heb ik het u niet gezegd," viel ik in, „ dat „ gij nimmer iets degelijks tot stand zult brengen, „ zoo lang gij de regters niet op uwe zijde hebt?"

„ Helaas! helaas!" riep hij, met eenen diepen zucht, uit. „ De wet bekommert zich niet om het „ oogmerk, maar vonnist slechts de daad, en daarom

„ zal

(1) FRANC. AMICUS, Curs. theol. T. V. dis. 36. n. 75. p. 537.

„ zal zij zeker dikwerf veroordeelen, waar wij vrij-
„ fpreken. Dat is en blijft een groote hinderpaal,
„ ik kan het niet ontkennen."

Hij zweeg en verzonk in een diep nadenken, waarfchijnlijk over het middel, dat ik hem onlangs, in dit opzigt, had voorgeflagen. Ik wilde hem reeds aan zijne overdenkingen overlaten, en affcheid van hem nemen, toen een booze geest mij nog de vraag aflokte: of men even zoo, gelijk tot behoud zijner eer, ook tot behoud zijns vermogens, of van een gedeelte van hetzelve, eenen mensch mogt dooden?

„ Hoe anders?" zeide, hij, „ ik heb zulks reeds
„ in het voorbijgaan aangemerkt. Al onze zede-
„ meesters zijn het daaromtrent eens, gelijk VALEN-
„ TIA (1) uitdrukkelijk te kennen geeft, en waar-
„ omtrent gij u zelf kunt overtuigen, indien gij de
„ moeite wilt nemen, om hunne fchriften na te
„ lezen." —

„ Doch waarfchijnlijk," vraagde ik, „ mag dit
„ toch wel niet gefchieden, dan in geval, wanneer de
„ roover weerftand biedt?"

„ Ook

---

(1) GREG. DE VALENTIA Comment. theol. t. III. disp. 5. qu. 8. p. 4. col. 1173. Quaeritur, *heet het daar*, utrum pro defensione quoque rerum temporalium posfit quis licite invasorem occidere? Et videtur id non licere, et confirmatur ex AUGUSTINO l. I. ubi expresfe videtur negare esse id licitum. *Nihilominus sententia est communis Theologorum, id licere....* nam in tali cafu non tenetur quis tunc actu diligere vitam proximi.

„ Ook dat is juist niet noodig," was zijn antwoord. „ LAYMANN veroorlooft den doodſlag, „ niet alleen in dat geval, wanneer de roover weerſtand biedt, maar ook dan, *wanneer hij geenen* „ *weerſtand biedt, maar vlugt, gelijk b. v. op een* „ *geſtolen paard.* (1) En hij heeft dit gevoelen gemeen met verſcheidene anderen onzer ſchrijvers. „ Ja, de doodſlag is zelfs dan geoorloofd, *wanneer* „ *men het geroofde, wel is waar, op eene geregtelijke wijze zou kunnen herkrijgen, maar dit met* „ *vele zwarigheden en omſtandigheden gepaard zou* „ *gaan.*" (2)

„ En is het om het even, of hetgeen men verloren heeft, of gevaar loopt, van te zullen verliezen, veel dan weinig is?" vraagde ik verder.

„ De zaak moet voorzeker van eenig aanbelang „ zijn," onderrigtte hij mij; „ intusſchen zijn onze „ ſchrijvers het hieromtrent niet geheel eens. Volgens MOLINA en LAYMANN, *moet dezelve ten* „ *minſte de waarde van eenen daalder hebben*; volgens anderen, welke DIANA aanvoert, *moet zij ten* „ *minſte de waarde van twee daalders bezitten,* „ ſchoon ook dit DIANA nog te weinig toeſchijnt; „ ja BONACINA houdt eene zaak nog niet voor belangrijk genoeg, *welke drie tot vier daalders aan-* „ *waar-*

---

(1) Theol. mor. L. 3. ſec. 5. tr. 3. part. 3. c. 3. n. 1, pag. 119. edit Par.

(2) LESSIUS de justitia et jure L. 2. c. 9. n. 70. p. 98. DICASTILLUS de justitia et jure l. 2. tr. 1. dis. 10. n. 59.

„ *waarde heeft.* (1) LESSIUS houdt het ook voor
„ onbillijk, eenen mensch te dooden, *om eenen ap-*
„ *pel, of ook eenen daalder, te behouden;* intusſchen
„ maakt hij daarbij de aanmerking, *dat, indien het*
„ *ons ſchande zou berokkenen, ons dezen appel of*
„ *daalder te laten ontweldigen, wij den roover, in*
„ *geval van nood, zouden mogen dooden, dewijl wij*
„ *dan niet zoo zeer ons eigendom, als wel onze eer,*
„ *verdedigden.*" (2)

Er ging mij, bij deze waardering van een menſchenleven, eene geheime rilling door al de leden, en ik kon mij niet onthouden, eenigzins bits aan te merken, dat, op deze wijze, niemand er zich meer eene gewetenszaak uit maken zou, van, om zulke dingen, eenen doodſlag te begaan, of het moesten, — voegde ik er, met eenen vragenden blik, bij — de dienaars der kerk zijn. —

„ Hoe!" voerde hij mij driftig te gemoet, daar hij deze uitzondering eenigzins eerbeleedigend ſcheen te vinden, „ zouden dan diegene, welke de
„ wereld het meest behoort te eeren, alleen aan den
„ euvelmoed van ſlechte menſchen zijn blootgeſteld?
„ Neen, onze zedemeesters hebben dit gevaar
„ verhoed; en TANNERUS zegt, met duidelijke
„ woorden, *dat den geestelijken, niet alleen ter ver-*
„ *dediging van hun leven, maar ook van hun ver-*

„ *mo-*

(1) HERM. BUSEMBAUM Theol. mor. T. I. p. 295.
(2) LESSIUS de just. et jure. L. 2. c. 9. n. 68.

,, *mogen, de doodslag geoorloofd is.* (1) MOLINA,
,, BECAN, REGINALDUS, LAYMANN, LESSIUS, FA-
,, GUNDEZ, DICASTILLUS en anderen, zeggen alle
,, hetzelfde. BUSENBAUM maakt er nog de aanmer-
,, king bij, *dat de wetten, welke daar tegen aange-*
,, *voerd worden, slechts van dat geval spreken,*
,, *waarin men zich niet binnen de grenzen eener regt-*
,, *matige verdediging houdt; ten minste behoorde men*
,, *dezelve zoo te verstaan.* (2) En wat zegt onze
,, beroemde AMICUS! Hier zijn zijne eigene woor-
,, den: *Het is eenen geestelijke geoorloofd, eenen las-*
,, *teraar te dooden, die dreigt, zware misdaden van*
,, *hem zelven, of van zijne orde, te zullen versprei-*
,, *den, indien hem geen ander middel ter verdedi-*
,, *ging overig blijft, gelijk dan, wanneer die gereed*
,, *staat, om zijne beschuldigingen openlijk en voor*
,, *aanzienlijke mannen uit te spreken, zoo men hem*
,, *niet spoedig doodt.* (3) Ja, nog meer: CARAMUEL
,, die deze leer in zijne *Theol. fundament. pag.* 543.
,, aanvoert, houdt dezelve voor zoo belangrijk, dat
,, hij meent: *dat het tegendeel volstrekt niet te bil-*
,, *lijken is.* Hij maakt daaruit nog allerlei bewonde-
,, renswaardige sluitredenen op, gelijk b. v. deze,
,, welke hij de *sluitrede aller sluitredenen*, conclu-
,, sionum conclusio, noemt: *dat een priester, niet*

,, *af-*

(1) AD. TANNERUS Theol. schol. T. III. disp. 4. q. 8. d. 4. n. 76.
(2) Theol. mor. T. I. p. 295.
(3) AMICUS curs. theol. T. V. disp. 36. n. 118. p. 544.

„ *alleen*, *onder zekere omstandigheden*, *eenen las-* „ *teraar dooden mag*, *maar er zelfs omstandigheden* „ *konden plaats hebben*, *waarbij hij daartoe verpligt* „ *is*, etiam aliquando debet occidere."

Wat doet toch een kwaad geweten! Mij schenen deze woorden eene bijzondere betrekking op mij zelven te hebben, en zij maakten, dat ik, zonder verdere inspraak of aanmerking, voor het oogenblik het hazenpad koos. Intusschen zullen wij het er op aan laten komen. Uwe zinspreuk zal ook de mijne blijven: *Consumar dum prosim.*

ACHTSTE BRIEF.

Zeg mij toch, waarde OSWALD! wat moet men van menschen denken, die, door hunne duivelsche leerstellingen, de heiligste banden der natuur en des bloeds van een rukken, en den vader tegen den zoon, den zoon tegen den vader, den onderdaan tegen den vorst, der moeder tegen de vrucht harer lendenen, het moordstaal in de hand geven? Of dunkt u, dat er zulke menschen volstrekt niet bestaan kunnen? Ik zou het ook niet geloofd hebben; maar ik heb er bewijzen van gekregen, door welke een THOMAS zelfs zich zou hebben moeten laten overtuigen. Ik heb die alle opgeteekend, en deel u dezelve, met diplomatische naauwkeurigheid, mede.

Mijn mentor was ditmaal niet mijn getrouwe EUSEBIUS, maar onze protestantsche leeraar, met wien ik

ik heden over den inhoud van mijnen laatsten brief sprak.

„ Ik heb het u wel gezegd," begon hij glimlachende, nadat ik mijn misnoegen daarover den vrijen teugel had gevierd, „ dat gij de ongloofelijkste dingen „ zoudt hooren. Doch, indien de goede EUSEBIUS „ u verder niets gezegd heeft, dan hetgeen gij mij zoo „ even mededeeldet, dan heeft hij u toch nog, het „ zij uit vergetelheid, of uit eene goede voorbe„ dachtzaamheid, het ergste en afschuwelijkste ver„ zwegen."

„ Wat kan er dan nog erger en afschuwelijker „ zijn," vraagde ik verwonderd, „ dan hetgeen ik „ reeds gehoord heb?"

„ Dat de zoon," hernam hij, „ zijnen vader mag „ verraden, vermoorden, laten verhongeren; dat de „ moeder de vrucht harer lendenen mag dooden; dat „ de man de vrouw, de onderdaan den geheiligden „ persoon van den vorst, mag vermoorden, ja, dat „ hun dit niet zelden voorgeschreven, en tot eenen „ duren pligt gemaakt wordt, ..."

„ Met uw verlof, heer pastoor!" riep ik, van schrik verstijvende, „ dat kan men toch, zonder „ de handtastelijkste bewijzen, niet gelooven."

„ Heil u!" antwoordde hij mij, met eenen handdruk, „ dat gij het niet kunt; doch aan bewijzen „ daarvoor ontbreekt het, helaas! niet. Zie," voer hij voort, terwijl hij drie lijvige boekdeelen uit zijne bibliotheek te voorschijn bragt, „ hier is een werk, „ dat er ons meer dan te veel zal opleveren. Ik „ weet niet, of gij het reeds kent. De volledige

ti-

„ titel van hetzelve is: *Extraits des asſertions*
„ *dangereuses et pernicieuses en tout genre, que les*
„ *soidisans Jésuites ont dans tous les tems et persé-*
„ *véramment soutenues, enseignées et publiées dans*
„ *leurs livres, avec l'approbation de leurs Superieurs*
„ *et Généraux. Vérifiés et collationnés par les*
„ *commisſaires du Parlement, en exécution de l'ar-*
„ *rête de la cour du* 31 *Août* 1761, *et arrêt du* 3
„ *Sept. suivant, sur les livres, thèses, cahiers com-*
„ *posés, dictés et publiés par les soidisans Jésuites,*
„ *et autres actes authentiques. Déposés au Greffe*
„ *de la Cour en* 1761 *et* 1762. *Paris* 3 *vol. en* 8.
„ 1762. De titel is, gelijk gij ziet, wat lang, maar
„ draagt tevens ook reeds den officielen ſtempel,
„ welke het ganſche werk heeft. Want, ſchoon de
„ Jezuiten en vrienden der Jezuiten niet in gebreke
„ zijn gebleven, van het in een kwaad gerucht te
„ brengen, en de toenmalige aartsbisſchop van *Pa-*
„ *rijs*, BEAUMONT, er zelfs eenen herderlijken brief
„ tegen deed uitgaan, diende zulks evenwel ſlechts,
„ om de waarheid nog meer aan den dag te brengen,
„ dewijl men, bij een tweede, op bevel en onder
„ de oogen van het parlement gedaan, onderzoek
„ van het werk, ſlechts ééne fout in hetzelve vond.
„ Voor het overige, worden alle plaatſen daarin met
„ zulk eene naauwkeurigheid aangehaald, dat het
„ voor iedereen zeer gemakkelijk is, dezelve in het
„ oorſpronkelijke op te zoeken, en zich van de ge-
„ trouwheid der overneming te overtuigen. Dus
„ ter zake. Eerst zullen wij zien, *dat een zoon*
„ *den dood zijns vaders wenſchen, en zich over den-*

E „ *zel-*

„ *zelven verheugen mag.* Hier zijn de bewijsplaat-
„ sen: *Ik vooronderstel*, zegt CARDENAS, *dat de*
„ *rede den dood des vaders van deszelfs gevolg, of*
„ *van de nalatenschap, welke daardoor den zoon ten*
„ *deele valt, kan afscheiden; en zoo is het den zoon*
„ *geoorloofd, zich over de hem, door den dood zijns*
„ *vaders, ten deele vallende erfenis te verheugen,*
„ *zonder zich over dezen dood zelven te verblij-*
„ *den.* (1) *Mag een zoon den dood zijns vaders*
„ *wenschen*, vraagt TAMBURINUS hier, *om zijne na-*
„ *latenschap in handen te krijgen? Indien gij*
„ *slechts het gevolg daarvan, de nalatenschap,*
„ *wenscht, of u daarover verheugt, dan is het*
„ *antwoord gemakkelijk; want het is u geoorloofd,*
„ *dit te wenschen, dewijl gij u dan niet over het*
„ *ongeluk van eenen ander, maar over uw ei-*
„ *gen geluk, verblijdt.* (2) Hetzelfde zegt ook DI-
„ CASTILLUS, (3) en insgelijks CASNEDI. (4). De
„ laatste voegt er nog bij: *deze leer moet men bij de*
„ *hand hebben*, ad manus habenda, *daar zij som-*
„ *wijlen hun zeer te stade kon komen, die naar de*
„ *eene of andere verbetering hunner omstandigheden*
„ *verlangen, en daartoe niet anders, dan door den*
„ *dood van eenen ander, geraken kunnen.*

„ Van

(1) JOANN. DE CARDENAS Crisis theol. diss. 10. c. 1. p. 287. n. 8.

(2) THOM. TAMBURINUS Explic. Decalogi L. 5. c. 1. §. 3. n. 29.

(3) De jure et just. L. II. tr. 2. disp. 12. n. 545. p. 680.

(4) CAR. ANT. CASNEDI. Crisis theol. T. V. disp. 13. ect. 3. n. 169. pag. 438.

„ Van deze fraaije leer," merkte ik hem aan, „ heeft EUSEBIUS mij reeds een woord laten ont- „ vallen. Zij komt mij dus niet geheel onverwacht „ voor, hoe afschuwelijk ik die ook op zich zelve „ vind. Intusschen, zoo ik u wel begrepen heb, „ moet zij slechts de inleiding tot nog schandelij- „ kere leer- en grondstellingen zijn."

„ Ja, helaas! helaas!" hernam hij, „ wilde ik u „ daarmede slechts voorbereiden tot die dingen, „ welke nog komen moeten. De volgende plaats „ van GOBATUS maakt den overgang tot de eigen- „ lijke leer van den vadermoord uit: *Pater* FAGUNDEZ „ heet het daarin, *zegt, in het negende boek van* „ *zijn werk over de wet der tien geboden, dat het* „ *eenen zoon geoorloofd is, zich over den, in dron-* „ *kenschap beganen, vadermoord te verheugen, en* „ *zulks uit hoofde der groote rijkdommen, welke* „ *hem uit deze nalatenschap ten deele vielen.* (1) „ Wel is waar, kan hij niet nalaten, te bekennen, „ dat deze leer van FAGUNDEZ wat vreemd zou „ kunnen schijnen; doch hij vindt, intusschen, de „ gronden voor dezelve zoo klaar en duidelijk, dat „ zij, naar zijn oordeel, in de bespiegeling volko- „ men juist, schoon in de toepassing eenigzins ge- „ vaarlijk, is."

„ Dus toch slechts in de bespiegeling?" viel ik hem, weder adem scheppende, in de rede; „ nu, „ God dank! dat is toch nog iets!"

„ O!

(1) GEORG. GOBATUS Operum mor. T. II. p. 2. tr. 5. c. 9. p. 328.

„ O!" hernam hij, „ daardoor moet gij u niet in „ de war laten brengen. Dit is niets dan een Jezuiti- „ sche kunstgreep, om zoo vele leerstellingen in- „ gang te doen verkrijgen, welke men anders niet „ ongehinderd zou laten doorgaan. Hier noemen die „ heeren eene leerstelling waar en juist in de be- „ spiegeling, maar gevaarlijk en verdoemelijk in de „ toepassing. Ginds, echter, zeggen zij weder, „ *dat elke leerstelling, die in de bespiegeling juist* „ *is, ook met een goed geweten in werking gebragt* „ *en opgevolgd kan worden.* ESCOBAR, onder ande- „ ren, zegt dat, met duidelijke woorden, in de voor- „ rede tot zijn groot werk, *n.* 15. Doch wij zijn „ geheel van ons treurig onderwerp afgeraakt. In „ de zoo even gemelde plaats, sprak men slechts van „ eenen, in dronkenschap beganen, vadermoord; en, „ schoon de vreugde daarover iets zoo afschuwelijks „ en aanstootelijks is, dat alleen een Jezuit dezelve „ kan voorspreken, is het toch altijd eene daad, „ welke niet met opzet en voorbedachtelijk ge- „ schiedde. Maar nu komt ook de voorbedachte- „ lijke vadermoord, en geniet dezelfde bescher- „ ming. Hier is, voor eerst, EMANUEL SA, die „ geen oogenblik aarzelt, te verklaren, *dat het,* „ *tot verdediging van het vaderland, geoorloofd is,* „ *zelfs zijnen vader te vermoorden.* (1) *Christe-* „ *lijke en roomsche zonen*, zegt FAGUNDEZ, *mogen* „ *hunne vaders wegens ketterij aanklagen, indien* *deze*

---

(1) EMMAN. SA Aphor. p. 180.

„ *deze hen van hun geloof afvallig willen maken*, „ *ja, al wisten zij, dat hunne vaders daarom zou-* „ *den verbrand of te regt gesteld worden*, gelijk „ TOLETUS *leert*, ... *en niet alleen mogen zij* „ *hun alle onderhoud weigeren, maar hen ook, met* „ *volle regt, ombrengen, zoo deze hen met geweld* „ *willen dwingen, om hun geloof te verzaken.* (1) „ Hetzelfde zegt insgelijks ESCOBAR, met even zoo „ beslissende uitdrukkingen, en voegt er, terwijl hij „ den zonen verlof geeft, om hunnen vaderen alle „ ondersteuning te ontzeggen, het verschrikkelijke „ bijvoegsel bij: *al stierven zij daardoor ook van* „ *honger*, quamvis accidat inedia deperire. (2) Op „ de vraag: *of het eenen zoon geoorloofd is, zijnen,* „ *in den ban gedanen, vader te dooden?* antwoordt „ DICASTILLUS: dat velen zulks met ja, doch an- „ deren dit, met meer waarschijnlijkheid, ontken- „ nend beantwoordden, dewijl de zoon nimmer op- „ hield, zoon te zijn. *Offchoon*, voegt hij er ver- „ volgens bij, *ik voor mij het gevoelen der eersten* „ *zou billijken, indien de vader voor den staat of* „ *het algemeen schadelijk was, en er geen ander* „ *middel bestond, om zulk een onheil af te kee-* „ *ren.*" (3) „ Het

(1) STEPH. FAGUNDEZ in praecepta Decal. T. I. l. 4. c. 2. n. 7. p. 501.

(2) Theol. mor. T. IV. l. 31. sect. 2. probl. 5. n. 57. p. 230.

(3) JOANN. DE DICASTILLO de justitia et jure l. II. tr. I. disp. 10. n. 15. p. 290.

„ Het is mij onbegrijpelijk," riep ik fidderend uit, „ hoe de mensch zoo ver kan afdwalen, en, „ tot op dezen graad, de fterkfte en heiligfte aan- „ doeningen van zijn hart verloochenen."

„ Bedenk flechts," voerde mijn vaderlijke vriend mij te gemoet, „ dat het den Jezuiten tot pligt „ wordt opgelegd, zich van alle kinderlijk gevoel „ te ontdoen, *inordinatum erga parentes exuere* „ *amorem*. Van het oogenblik af, dat zij in de „ orde treden, moeten zij zich gewennen, niet meer „ te zeggen, dat zij vader, moeder, broeders enz. „ *hebben*, maar *hadden*. (1) De orde moet hun „ voortaan vader, moeder en alles in allen zijn. „ Pater MATTHYS RAM in *Dillingen*, een ingewijde „ Jezuit der vier geloften, werd bij den generaal in „ *Rome* aangeklaagd, dat hij, op den 24 Sept. „ 1664, de volgende boosaardige woorden geuit „ had: *Elk uur berouwt mij, dat ik in de orde der* „ *Jezuiten beleefd heb. Welk een dwaas ben ik* „ *toch, dat ik er in blijf! Een dwaas is hij, die* „ *er in verlangt te wezen, een dwaas, die daar* „ *blijft, waar zulke dwazen regeren. Men heeft* „ *veel tegen ons gefchreven en ons onregt gedaan;* „ *maar ik wist andere zaken, die waarachtiger zijn,* „ *te fchrijven. O, waarom heeft mij de duivel in* „ *dit collegie gevoerd! O, dat de donder het ver-* „ *pletterde!* — Hierop beval de generaal, aan pater „ RAM

(1) Assuescant non dicere quod habeant, fed quod habebant. *Const. Delect. p.* 3. *c.* 1. *p.* 352.

„ RAM flechts onder het oog te brengen, dat er ge„ schreven ftaat: gij zult uwen vader en uwe moe„ der eeren, opdat uwe dagen verlengd worden op „ aarde. Naardien hij nu *zijne eenige, ware moe„ der, de orde*, zoo weinig eerde, was het te vree„ zen, dat hij niet lang meer zou leven. Hij werd „ ook inderdaad, kort daarop, ziek, als wanneer „ hij herhaalde malen, op zijn bed, uitriep: *Ja, ja! „ ik versta den zin dezer woorden zeer goed!* Hij „ ftierf op den 25 Februarij 1665, en zijn lijk werd „ terftond met enkel zwarte vlekken bedekt. — „ Zulke grondftellingen maken veel verklaarbaar, „ wat anders onbegrijpelijk zou zijn.

„ *Ook de man,*" voer hij voort, *mag*, gelijk wij „ zien, *zijne vrouw dooden, wanneer zij zich aan „ echtbreuk schuldig maakt.* FILIUCIUS, die, onder „ anderen, deze leer verkondigt, wil flechts, dat dit „ niet vóór het geregtelijk vonnis geschiede. *Na „ dit vonnis*, zegt hij, *mag de man, zonder de min„ fte zonde te begaan, zijne vrouw dooden; alle „ wraakzucht en haat moet flechts van hem verwij„ derd zijn.* (1) En, wil hij het niet zelf doen, *dan „ mag hij het ook aan anderen, b. v. aan zonen of „ dienstboden opdragen*, gelijk ESCOBAR aanmerkt. „ Hij voegt er nog bij: *ik houd dit gevoelen voor „ het heden ten dage algemeen aangenomene. Ja, „ velen beweren, dat zulke doodflagen niet alleen en-*

„ *ge-*

(1) VINC. FILIUCIUS. Mor. Quaest. T. II. tr. 29. c. 1. n. 16. p. 283.

„ *gestraft aan eigen zonen en dienstboden door vaders* „ *en echtgenooten*, *maar ook aan elken vreemdeling*, „ *mogen opgedragen worden.* (2)

„ Nog afschuwelijker, evenwel, is de leer, die „ het *eener moeder veroorlooft*, *de vrucht harer len-* „ *denen te dooden en af te drijven.*"

„ Ongeloofelijk! ongeloofelijk!" riep ik, volverbazing, uit.

„ Ik zou het zelf ongeloofelijk vinden," hernam hij, „ indien ik de bewijzen daarvoor niet in han- „ den had. Wat, in elk wetboek, als openbare „ kindermoord behandeld, wat, zelfs door de ruw- „ ste, onbeschaafdste menschen, als de gruwelijkste, „ onnatuurlijkste misdaad beschouwd wordt, nemen de „ leden van een genootschap in bescherming, dat „ zich niet schaamt, zich naar het verhevenste beeld „ van den veredelden mensch te noemen, en zich „ openlijk voor eenen onontbeerlijken steun van den „ godsdienst en der zedelijkheid uit te geven."

„ O, *Satanieten*" riep ik, in mijnen toorn, uit, „ moest men hen noemen, maar niet Jezuiten!"

„ Geef hun dezen naam niet," zeide de vrome man, terwijl hij mij wilde doen bedaren, „ om der „ braven wil, die er ook zeker in deze orde zijn, „ en van ouds her zijn geweest. De vraag is dus: „ *of eene vrouw de vrucht harer lendenen mag af-* „ *drijven?* AIRAULT beantwoordt die vraag op „ deze

(2) Theol. mor. T. IV. L. 32. sect. 2. pr. 35. pag. 286. N. 169—172.

„ deze wijze: *Als een eerbaar meisje, tegen haren*
„ *wil, verleid is geworden, dan mag zij, voordat*
„ *de vrucht begint te leven, dezelve afdrijven, ge-*
„ *lijk velen van gevoelen zijn, om haren goeden*
„ *naam niet te verliezen, welke haar veel meer*
„ *waardig is, dan het leven zelf.* (1) De paus
„ INNOCENTIUS XI had, onder anderen, ook de
„ volgende ſtelling geheel afgekeurd: *Het is geoor-*
„ *loofd, voordat de vrucht begint te leven, een af-*
„ *drijvend middel aan te wenden, opdat het zwan-*
„ *ger bevondene meisje den dood of de ſchande ontga.*
„ Ten bewijze, echter, hoe de Jezuiten elke wet
„ weten te ontduiken, die hun, om deze of gene
„ rede, niet behaagt, ſtrekken u de volgende aan-
„ merkingen, welke MARIN op deze pauselijke uit-
„ ſpraak maakt. Hij verwerpt dezelve niet, noch
„ beſtrijdt de billijkheid daarvan, maar verklaart, *te*
„ *vooronderſtellen, dat de gemelde leerſtelling, met*
„ *volkomen regt, door den paus is afgekeurd;* doch
„ nu voegt hij er zoo vele uitleggingen bij, dat de
„ afgekeurde leer, ten laatſte, hare volle kracht be-
„ houdt, en de kerkelijke banvloek van den paus al
„ hare werking verliest."

„ Ei," riep ik uit, „dat is juist de handel-
wij-

(1) Propositions dictées au Collège de CLERMONT à *Paris* par ST. AIRAULT, suivant les procès verbaux de collation des cahiers du dit AIRAULT, faits à la requête de l'Université de *Paris*, imprimées dans le Recueil des censures de la faculté de *Paris* 1710. Cens. 322.

„ wijze, welke EUSEBIUS mij reeds als eenen kunst-
„ greep van zijn genootschap, bij zoodanige om-
„ standigheden, afgeschilderd, en waarvan hij mij
„ reeds een proefje gegeven heeft."

„ Zoo?" hernam hij: „ dus heeft EUSEBIUS er
„ u zelf reeds het een en ander van gezegd? nu,
„ des te beter. MARIN zal u dit hier nog prak-
„ tisch in het helderste licht plaatsen. *Ik vooron-*
„ *derstel*, zegt hij, *dat zoodanig iemand niet in dit*
„ *veroordeelend vonnis begrepen is, of zich de straf-*
„ *fen van dit decreet op den hals haalt, die, het*
„ *zij te regt, of te onregt, in het gevoelen deelt,*
„ *dat het geoorloofd is, op eene directe wijze, een*
„ *afdrijvingsmiddel voor eene niet levende vrucht te*
„ *gebruiken*, licere directe procurare abortum foetus
„ inanimati; *ten einde de moeder aan eene ziekte en*
„ *het zeker daaruit voortspruitend doodsgevaar te*
„ *onttrekken, indien zij in hare zwangerheid verder*
„ *voortging. Want, in dit geval, wendt men im-*
„ *mers zulk een middel niet aan, opdat het zwan-*
„ *ger bevondene meisje hare ontucht niet met haar*
„ *leven boeten, maar slechts, ten einde zij niet aan*
„ *eene bijgekomene ziekte sterven moge.* (1) Ziet
„ gij, dat is een heerlijke uitweg. Niets is im-
„ mers, in zulke omstandigheden, ligter te vree-
„ zen, dan eene ziekte, of een doodsgevaar. In-
„ tusschen is hij daarmede toch nog niet tevreden.
Ja,"

(1) JOANN. MARIN Theol. Specul. et mor. T. III. tr. 23. disp. 8. n. 63.

„ *Ja*," voer hij voort, *misschien zou men reeds*, „ *alleen ter vermijding der schande, de door den* „ *paus veroordeelde leer kunnen laten gelden, in* „ *zoodanig geval, wanneer dit het eenige en nood-* „ *zakelijke middel was, om de misdaad te verber-* „ *gen en de schande te ontgaan.* (1) *En misschien,* „ voegt hij er nog bij, *betreft deze pauselijke, ver-* „ *oordeelende wet niet eens dengenen, die zegt, dat* „ *het afdrijven der vrucht geoorloofd is, niet om* „ *eigene schande, maar om de schande van een gees-* „ *telijk genootschap, te verhoeden*, ob vitandam in- „ famiam Communitatis religiosae. (2). Deze grond- „ stelling kon tot opschrift der beruchte geschiede- „ nis van KATHARINA CADIERE dienen; ten minste „ zal men dezelve, na hetgeen hier met klare en „ duidelijke woorden gezegd wordt, niet meer on- „ geloofelijk vinden."

Ik kende deze geschiedenis niet, en vernam, toen ik er naar vraagde, dat deze KATHARINA CADIERE, welke met hysterische toevallen behebt was, in dezen toestand door haren biechtvader, den Jezuit GERARD, misbruikt en verleid werd. Daar de teekenen der zwangerheid bij haar verschenen, zocht hij de schande, welke hij daarvan te vreezen had, door eenen, door hem zelven toebereiden en haar gegeven, drank te voorkomen, en beschouwde met eigen oogen deszelfs werkingen. Door een toeval werd

(1) Op dezelfde plaats. n. 66.
(2) Op dezelfde plaats. n, 67.

werd de zaak evenwel ruchtbaar, en het kwam tot een proces. Intusschen wisten de Jezuiten het daarheen te brengen, dat het arme meisje vooreerst in een klooster gestoken, en het geheele ergerlijke proces op eene wijze geëindigd werd, die, wel is waar, het publiek niet kon misleiden, maar toch de orde van den smaad reddede, dat een van derzelver leden openlijk van de afschuwelijkste misdaad overtuigd werd. Dit geschiedde te *Toulon*, in het jaar 1731. Is dat niet eene zeer stichtelijke geschiedenis?

„ Wij zijn evenwel nog niet gereed," voer de goede predikant voort, nadat hij mij deze geschiedenis verhaald had; „ een Jezuit tracht altijd tot „ op den bodem der zaak door te dringen, en de„ zelve van alle kanten op te helderen. *Gewigtiger*, „ voegt MARIN er dus nog bij, *is de twijfeling, of,* „ *indien de vrucht naar alle waarschijnlijkheid reeds* „ *leeft, het eener vrouw geoorloofd zij, tot haar be-* „ *houd, middelen te gebruiken, door welke zij ze-* „ *delijk overtuigd is, de vrucht te zullen dooden.* „ NAVARRA, ALAGON, BANNEZ, HENRIQUEZ, SA, „ SANCHEZ, *die nog anderen aanvoert*, en CASTRO- „ PALAO, *zeggen, dat eene vrouw zich niet alleen* „ *van de aderlating, maar ook van andere, voor haar* „ *leven heilzame, middelen mag bedienen, al is het,* „ *dat de vrucht daardoor mogt omkomen. Ik ben* „ *het hiermede eens. En dit is zoo waar, dat, al* „ *ware het middel voor de vrucht ook even schadelijk,* „ *als het der moeder heilzaam is, zij het toch ge-* „ *bruiken mag, dewijl zij daarmede slechts haar be-* „ *houd en niet den dood der vrucht bedoelt; want*

„ *de-*

„ *dezen laat zij slechts toe, gelijk de aangevoerde* „ *schrijvers leeren.*" (1)

Ik bid u, om alles in de wereld, waarde vriend! kunt gij u iets schandelijkers voorstellen? Mijne handen trillen nog van het enkel afschrijven dezer duivelsche leerstellingen. Ik kan heden niet verder schrijven; morgen meer: want de leer omtrent den vorstenmoord, welke ik u nog heb mede te deelen, verdient wel eenen bijzonderen brief. *God beware ons voor de Jezuiten!* Dit zal ik, van nu af, in mijn morgen- en avondgebed inlasschen; men moest het op alle kansels bidden, en het allen kinderen in de school reeds leeren bidden.

NEGENDE BRIEF.

Ik weet niet, waarde OSWALD! wat men tegenwoordig met eenen schrijver doen zou, die slechts het duizendste gedeelte wereldkundig maakte, van hetgeen, waarmede de Jezuiten, drie eeuwen lang, het hoogverraad en den vorstenmoord hebben verdedigd. Voor het allerminst moest hij dan levend gevild worden, indien men slechts de geringste evenredigheid in de straffen wilde in het oog houden, welke men, in onze dagen, op zulke gezegden stelt. Waarlijk, de commissie in *Mentz*, aan welke het, zoo als men zegt, geheel aan werk ontbreekt, zou zich,

(1) Op dezelfde plaats, n. 74 en 75.

zich, onder verbetering, naar mijn oordeel, om aan haar doel te beantwoorden, met niets beters kunnen bezig houden, dan met eene herziening der Jezuitische schriften over dit onderwerp. Dat zou zich nog de moeite beloonen en den vorsten te kennen geven, waar zij hunne wezenlijke vijanden moeten zoeken. Vrijwillig, en uit ware achting voor elke wettige betrekking tusschen vorsten en volken, wil ik haar een weinig vooruit werken, en haar ten minste opmerkzaam maken op den rijken oogst, die hier, voor elken vriend van vorst en vaderland, te vinden is. De goede predikant heeft mij, tot dit oogmerk, het derde deel des werks, waarvan ik, in het begin mijns briefs van gisteren, gewag maakte, medegegeven; doch dit bevat zulk eenen overvloed van bewijsplaatsen, dat mij de keuze daaruit inderdaad moeijelijk valt, daar zij bijna alle gelijke kracht bezitten.

Verschijnt dus, gij heillooze verleiders des volks en verdraaijers van het evangelie! verschijnt voor den regterstoel van het publiek: ik klaag u aan als *majesteitschenders, als leeraars van het hoogverraad en den vorstenmoord*, en zal u betere bewijzen uwer schuld voorleggen, dan zoo menig nieuwsverteller van onzen tijd. Maar gij bestaat uit legioenen, en laten dus slechts de aanzienlijksten onder u, de eigenlijke zonnen aan uwen Jezuitischen hemel, te voorschijn treden; de kleinere lichten mogen slechts als stomme figuranten daar staan, en aan die hooge opperhoofden tot een schitterend gevolg dienen, of mijnentwege ook geheel wegblijven.

Ik

Ik noem u vooreerst *majesteitschenders*; want, wat zijt gij anders, daar gij koningen en vorsten, als onmondige knapen, onder de tuchtroede van den paus stelt, en aan dezen de magt geeft, om hen te tuchtigen, indien zij niet volgen en gehoorzamen willen, hen af te zetten, hen van hunne kroonen en landen te berooven, ja hen zelfs met den dood te straffen? Of wilt gij het loochenen? Treed gij eerst voor, ALPHONSUS SALMERON! en ontken, zoo gij kunt, dat gij gezegd hebt: *De paus heeft eene drievoudige magt over den ganschen aardboden, zoo ver die door christenen bewoond wordt, over de wereldsche vorsten, koningen en overheden, die den naam van* CHRISTUS *belijden. Hij kan niet alleen verzoeken en vermanen, (want dat kan ook ieder bijzondere persoon) maar hij kan hun, gelijk de herder aan zijne schapen, bevelen, hunne magt en de krachten des rijks, tot heil der zielen en ter bevordering van het rijk van* CHRISTUS *en het evangelie, aan te wenden. Aan dit bevel van den paus moeten de vorsten gehoorzamen, als of het het woord van* CHRISTUS *zelven was; verzetten zij zich, dan kan hij hen, als weerspannigen, straffen, en, indien zij iets tegen de kerk en de eer van* CHRISTUS *ondernemen, kan hij hen van de heerschappij en de regering berooven, hunne landen aan eenen anderen vorst schenken, en hunne onderdanen van de hun verschuldigde gehoorzaamheid en hunnen eed van getrouwheid ontslaan.* (1) Kom-

(1) ALPH. SALMERONIS, Toletani, e Societate Jesu Theolo-

Kom gij nu nader, groote BELLARMINUS! en laat hooren, wat gij, over dit punt, gezegd hebt. *Indien het voor het heil der menschen noodzakelijk is, dan kan en moet de geestelijke magt de wereldlijke, op alle wijzen en langs alle wegen, die daartoe vereischt worden, in toom houden; zij kan de regeringen veranderen, dezelve den eenen ontnemen en den anderen geven. Het is den christenen niet geoorloofd, eenen ongeloovigen of ketterschen koning te dulden, indien hij tracht, zijne onderdanen insgelijks tot zijne ketterij of zijn ongeloof te verleiden. Of hij dit al dan niet doet, behoort de paus te beslissen, wien het kleinood der regering toevertrouwd is. Dus is het de zaak van den paus, te beslissen, of een koning al dan niet moet afgezet worden.* (1) *De voltrekking van het vonnis komt anderen toe.* (2)

Nu komt de beurt aan u, beroemde MOLINA! wiens naam, in de geschiedenis van het genootschap der Jezuiten, zulk eene uitstekende plaats bekleedt. Wat is uw gevoelen? — *De geestelijke magt van den paus is met de hoogste en uitgestrektste magt van het*

logi, Commentarii in Evangelicam historiam, in Acta Apostolorum. Tom. IV. Permissu Superiorum. Coloniae Agrippinae 1602. pars II. tr. 4. p. 411.

(1) Disputationes ROBERTI BELLARMINI e Societate Jesu de Contraversiis christianae fidei adversus hujus temporis haereticos. Lib. 5. c. 6. p. 1090—1091. c. 7. p. 1094.

(2) Tractatus de potestate summi Pontificis in rebus temporalibus auctore BELLARMINO. c. 7. p. 77.

het wereldlijk regtsgebied over alle vorsten verbonden. Daarom kan de paus, des vereischt wordende, de koningen afzetten en hen van hunne kroonen berooven. Hij kan, ook in wereldlijke zaken, tusschen hen beslissen, hunne wetten krachteloos maken enz. en zulks niet alleen door openlijk gedane bestraffingen, maar ook door uitwendige straffen en het geweld der wapenen; niet anders, dan elk ander wereldlijk vorst, offschoon het grootendeels raadzamer is, dat de paus dit niet zelf doe, maar door wereldlijke vorsten laat doen. (1)

Zie daar reeds drie getuigen; intusschen zult gij de vierde nog zijn, GABRIEL VASQUEZ! wiens stem ook niet onbelangrijk is. *Wanneer de vader eenen misslag begaan heeft, dan valt de heerschappij, volgens het erfregt, op den onschuldigen zoon. Indien, echter, al de spruiten van den koninklijken stam ketters zijn, blijft den staat niets anders, dan de keuze van eenen nieuwen koning, overig. Want met regt kunnen zij, door den paus, van de troonopvolging worden uitgesloten, dewijl het behoud van het geloof, dat van veel meer gewigt is, het alzoo vereischt. Doch, zoo het gansche land er door aangestoken was, zou de paus, als de hoogste regter in zaken het geloof betreffende, tot welzijn van den geheelen staat, aan hetzelve eenen roomschen koning kun-*

(1) LUDOVICUS MOLINA de justitia et jure. T. I. tr. 2. disp. 29. col. 143.

kunnen geven, en hem zelfs, in geval van nood, door geweld van wapenen, aanstellen. (1)

U, goede SANCTARELL! zou ik thans wel onaangeroerd laten, indien gij ons de gronden niet moest opgeven, waarop deze leer berust. Gij moet ons zeggen, dat zij niet uit de lucht gegrepen, maar uit het evangelie zelf geput en door CHRISTUS zelven is ingesteld. „*Wijd mijne schapen,*" *werd* PETRUS *en zijnen opvolgeren bevolen: nu komt het toch den herderen toe, hunnen schapen die straffen op te leggen, welke hun de gezonde rede als noodzakelijk opgeeft; dus, indien de voorzigtigheid en de gezonde rede, tot het algemeene welzijn der kerk, eischen, dat aan ongehoorzame en niet te verbeteren vorsten tijdelijke straffen opgelegd en zij van den troon gestooten worden, kan de opperste herder der kerk deze straffen over hen uitspreken, dewijl ook vorsten altijd leden der kudde zijn.* (2) Koning JACOBUS van *Engeland* oordeelt, wel is waar, eenigzins spotachtig, dat dit zoo veel heette, als aan deze woorden van CHRISTUS eenen geheel nieuwen zin te geven, en het „*Wijd mijne schapen,*" in een „*Vernietig,* „*verban, zet de christelijke vorsten en koningen* „*af,*" te veranderen; daarom bewijst hem ook

SUA-

(1) Commentariorum ac disputationum in primam Secundae S. THOMAE. T. II. disp. 169. c. 4. n. 42. et 43.

(2) Tractatus de Haeresi, Schismate, Apostasia et de potestate Romani Pontificis in his delictis puniendis c. 30. p. 269.

SUAREZ, hoe weinig hij deze woorden en derzelver beteekenis verstaat. *Maar, wil hij weten,* zegt hij, *wat deze woorden, naar de ware meening van ons hart, in zich bevatten, dan verneme hij, dat voor ons deze woorden slechts zoo veel heeten, als: „ vernietig, verban, zet de kettersche koningen, die zich niet verbeteren willen, en voor hunne onderdanen, met betrekking tot het roomsche geloof, gevaarlijk zijn, af."* (1)

En gij ontziet u niet, zoo iets den vorsten openlijk in het aangezigt te zeggen?

O, geenszins, roept GRETZER hier uit, *wij zijn niet zoo vreesachtig en beschroomd, dat wij ons zouden ontzien, openlijk te beweren, dat de paus, waar de omstandigheden zulks eischen, de roomsche onderdanen van den eed van getrouwheid kan ontslaan, indien de vorst hen als dwingeland behandelt, of den waren godsdienst zoekt uit te roeijen; en wij voegen er bij, dat, zoo de paus dit met verstand en omzigtigheid doet, het zelfs een verdienstelijk werk is.* (2)

Het eerste punt van aanklagt is hiermede volkomen bewezen. Blijft dus maar terug, gij andere heeren, die ik hier nog zou kunnen oproepen, OZORIUS, CORNELIUS A LAPIDE, LESSIUS, ALAGONA, BAUNY, LUGO, LAYMANN, en hoe gij allen heeten moogt! Wij hebben u niet meer noodig, en

(1) Defensio fidei catholicae et apostolicae. L. 3. c. 11. p. 311.

(2) JAC. GRETZERI Opera omnia. Tom. XI. p. 882.

en gaan nu tot het tweede punt over, hetwelk uw genootſchap met *de leer der regtmatigheid van den vorſtenmoord* beſchuldigt, en u *volksberoerders* en *hoogverraders* noemt. Of gelooft gij er daarmede door te komen, dat gij zegt: *de opſtand van eenen geestelijke tegen den koning is geen hoogverraad, dewijl de geestelijke geen onderdaan van den koning is.* (1) Gij weet, de vorſten hebben er zich nimmer aan geſtoord, en zoo menigen oproermaker uit uw genootſchap, zonder de minſte omſtandigheden, laten opknoopen, als ware hij zoo goed hun onderdaan, als ieder ander wereldlijk burger. Voert mij evenmin te gemoet, dat gij nimmer den vorſtenmoord, maar ſlechts den tirannenmoord, gepredikt en beſchermd hebt. Wij weten reeds, wat dit onderſcheid te beduiden heeft. Want, wat is een tiran? Dat zult gij ons beantwoorden, groote BECAN! die den moed hadt, om, zelfs onder de moeijelijkſte omſtandigheden, deze leer te verdedigen. Zoo verhef dan ook thans uwe vermetele ſtem, en laat hooren, wat gij omtrent tirannen en tirannenmoord leert.

Wat wij, Jezuiten, daarover denken, beſtaat in het volgende: Men kan op tweederlei wijze een tiran zijn; 1°. volgens den naam, gelijk wanneer iemand, zonder eenig regt, een land beoorloogt en hetzelve overmeestert, en 2°. naar de daad en het beſtuur, gelijk wanneer een regtmatig vorst den ſtaat tirannisch regeert, de onderdanen met onbillij-

(1) EMANUELIS SA Aphorismi Confessariorum. p. 41.

lijke belastingen bezwaart, de regtersplaatsen verkoopt, en wetten geeft, die hem wel voordeelig, maar het algemeen niet nuttig zijn. Een tiran van de eerstgenoemde soort mag door elk onderdaan gedood worden; doch een tiran van de tweede soort niet, tenzij tot noodwendige verdediging van zich zelven. (1)

Is dat alles? kan men dan anders zulk eenen tiran niets doen? — Bedenk u, goede BECAN!

Gij zult zeggen: Maar hoe, indien de tirannij zoodanig de overhand neemt, dat zij volstrekt niet meer te verdragen is, en er geen ander middel overig blijft? Ik antwoord: dan moet de vorst eerst door den staat, of door de landstenden, of door eenen ander, die daartoe de magt en het aanzien bezit, van zijne waardigheid ontzet en als vijand verklaard worden, opdat het geoorloofd zij, iets tegen hem te ondernemen. Want dan houdt hij op, vorst te zijn. (2)

Van u, geleerde MARIANA! wilde ik nu evenwel ook vernemen, welk een gedrag men daarbij in acht te nemen hebbe.

Vooreerst moet zulk een vorst door de volksvergadering gewaarschuwd en tot verbetering vermaand worden. Geeft hij hieraan gehoor, en stelt hij het land tevreden, door zijne fouten af te leggen en we-

(1) MART. BECANI Opuscula theologica. Aph. 9. p. 130. col. 9.

(2) MART. BECANI Summa Theol. schol. part II. p. 745.

weder goed te maken, dan moet men, mijns bedunkens, het daarbij laten berusten en geene hardere middelen bij de hand nemen. Verſmaadt hij, echter, de artſenij, en is er geene hoop op verbetering, dan zal het den ſtaat geoorloofd wezen, zijn vonnis uit te ſpreken, en hem van de regering vervallen te verklaren; en, dewijl het dan noodzakelijk tot eenen oorlog komen moet, moet het volk, verklarende, dat het ten oogmerk heeft, zich te verdedigen, zich toerusten en oorlogsbelastingen uitſchrijven; terwijl, indien de omſtandigheden zulks met zich brengen, en de ſtaat zich niet anders kan beſchermen, deze, met hetzelfde regt, den vorst voor eenen openbaren vijand kan verklaren en hem met het zwaard ten dood brengen. Hetzelfde mag ook ieder bijzonder perſoon doen, die, met opoffering van zijne veiligheid en zijn leven, den ſtaat te hulp wil komen. (1)

Maar hoe, ingeval het tot geene gemeenſchappelijke beraadſlagingen heeft kunnen komen?

Dit geval kan dikwerf plaats hebben; maar mijn gevoelen blijft toch hetzelfde. Wie, naar den wensch des volks, eenen tiranniſchen vorst zoekt om het leven te brengen, zal, mijns bedunkens, daaraan niets onregtvaardigs doen. Dus kan het nog wel twijfelachtig zijn, wie met regt voor eenen tiran gehouden wordt; maar het is zonneklaar, dat het regt is, eenen tiran te dooden. (2)

Doch

(1) Joannis Marianae de rege et regis institutione Lib. I. c. 6. pag. 56.

(2) Op dezelfde plaats

Doch is het wel wenschelijk, dat iemand van dit regt gebruik make?

O, het zou ANDERS *en* BETER *met het menschdom staan, indien er vele grootmoedige menschen gevonden wierden, die, voor de vrijheid des vaderlands, hun leven en hunne welvaart in de waagschaal stelden; maar het zelfbehoud, dat dikmaals, aan de beste voornemens, in den weg staat, houdt ook hier de meeste menschen terug. Voor de vorsten, echter, zou de overtuiging zeer heilzaam zijn, dat, indien zij den staat onderdrukken, en zich, door ondeugd en schandelijkheid,* ONVERDRAGELIJK *maken, zij op zulk eene wijze leven, dat zij niet alleen met regt, maar ook met goedkeuring en roem, gedood kunnen worden,* ea conditione vivere, ut non jure tantum sed cum laude et gloria perimi possint. (1)

Dit heet duidelijk genoeg gesproken; en welke getuigenis hebben wij eigenlijk nog verder noodig? Doch gij, SUAREZ! schijnt nog iets op het hart te hebben. Treed dan nader, en laat uw licht maar schijnen voor de wereld!

De vraag is deze, of een koning, alleen uit hoofde eener tirannische regering, door eenen bijzonderen persoon mag om het leven gebragt worden. Vooreerst moet men onderscheiden, of iemand zich zelven, dan den staat, wil verdedigen. In het eerste geval moet men wederom onderscheiden, of hij zijn leven en zijne gezonde leden, dan wel enkel zijne uitwendige ge-

(1) Op dezelfde plaats.

geluksgoederen, te verdedigen heeft. Want, ter verdediging van de laatste, is het niet geoorloofd, eenen koning te dooden, dewijl deszelfs leven meer waardig is, dan deze goederen, mitsgaders, omdat hij eenigermate God voorstelt en Gods plaats vervangt. Maar, geldt het de verdediging van zijn eigen leven, hetwelk de koning den onderdaan op eene gewelddadige wijze wil ontrooven, dan is het dezen in het algemeen geoorloofd, zich te verdedigen, al hadde dit ook den dood des vorsten ten gevolge. (1)

Doch betreft het de verdediging van den staat zelven, dan vindt deze slechts plaats, wanneer de koning den staat werkelijk aantast, om dien in het verderf te storten, de burgers te dooden, enz. En dan is het voorzeker geoorloofd, den vorst, zelfs door hem te vermoorden, weerstand te bieden, indien

(1) Wat zouden de Jezuiten tegen de protestanten geschreeuwd hebben, indien deze, bij gelegenheid der Parijsche bloedbruiloft, en in dergelijke gevallen, die door hen zelve uitgedachte leerstellingen in werking hadden willen brengen. KAREL IX was zeer gelukkig, dat hij met protestanten, en niet met Jezuiten, te doen had. In het voorbijgaan merken wij hier nog aan, dat de Jezuitische geschiedschrijver TURSELLINUS de tijding van dit even zoo verschrikkelijk als hartverscheurend bloedbad, door hetwelk 60,000 menschen in *Parijs* alleen vermoord werden, eene *blijde tijding* noemt, *die de aanvaarding der regering van* GREGORIUS XIII *slechts nog vrolijker gemaakt had*, cujus Pontificatus initia laetiora laetus de Parisiensi Hugonotorum caede nuntius fecit.

dien de verdediging niet anders geschieden kan. Want, is dit ter bewaring van zijn eigen leven geoorloofd, dan is het zulks nog meer voor het algemeene welzijn; en, ten tweede, voert de staat dan immers eenen regtvaardigen verdedigingsoorlog tegen eenen onregtvaardigen aanrander, al ware het ook deszelfs eigen koning. Dus, ieder burger mag, als lid van den staat, en door denzelven, uitdrukkelijk of stilzwijgend, gemagtigd, et ab ea vel expressa, vel tacite motus, *in zulke gevallen den staat verdedigen, op zoodanig eene wijze, als hij het best kan.* (1)

Nadat een koning regtmatig is afgezet, is hij geen koning meer, noch een regtmatig vorst; ja, indien zulk een koning, na de regtmatige afzetting, in zijne hardnekkigheid volhardt en de regering met geweld in handen houdt, dan is hij ook, naar den naam, een tiran (usurpator). Door het over hem uitgesproken vonnis, is hij geheel van de regering vervallen, zoo dat hij volstrekt geene regtmatige aanspraak op dezelve heeft. Dus kan hij, van dat oogenblik af, in alle opzigten, als een tiran behandeld, en gevolgelijk ook door iederen bijzonderen persoon, gedood worden. (2)

En waarop is het regt tot zulk eene afzetting gegrond? Beantwoord mij dit, ADAM TANNER!

Deels daarop, dat de staat, gelijk hij deszelfs magt

(1) SUAREZ Defensio fidei cath. L. 6. c. 4. n. 5 et 6.
(2) Op dezelfde plaats.

magt aan den vorst heeft opgedragen, hem dezelve ook weder, uit eene billijke oorzaak, kan ontnemen, deels daarop, dat elke staat de magt heeft, om zijne welvaart, door een regtmatig opperhoofd, te grondvesten, hetwelk, echter, diegene niet meer is, welke van eenen herder het volk tot eenen wolf is geworden. (1)

Maar, zeg gij mij, ESCOBAR! is en blijft dat geen openbaar oproer?

Wat tegen eenen tiran geschiedt, is noch zonde, noch eigenlijk oproer, dewijl eene tirannische regering het algemeene welzijn niet beoogt. (2)

Doch waar blijft dan de eed van getrouwheid, welken het volk den vorst zweert? Wat dunkt u, BRIDGWATER, gij dapper strijder voor uwe kerk?

O, wanneer de vorsten eerst den eed geschonden en de aan God en hun volk beloofde trouw verbroken hebben, dan is het aan het volk niet alleen geoorloofd, maar het wordt ook van hetzelve geeischt, vicissim populo non solum permittitur, sed etiam ab eo requiritur, *en als deszelfs pligt beschouwd, de aan zulke vorsten voorheen beloofde trouw niet te houden, indien de stedehouder van* CHRISTUS, *die de opperste herder van alle volken der aarde is, zulks beveelt.* (3)

En

---

(1) AD. TANNERI Theologia Scholastica. T. III. q. 8. d. 3. n. 33.

(2) Theologia moralis Tr. 5. Ex. 5. c. 5. n. 69.

(3) JOANNES BRIDGWATER Concertatio Eccl. cath. fol. 348.

En hiermede, waarde OSWALD! zouden wij het verhoor wel kunnen fluiten. De zaak fchijnt mij nu voor de uitfpraak van het vonnis volkomen rijp te zijn. Ik kon, wel is waar, nog eene menigte andere getuigen hooren, daar men, van MARIANA af, tot het jaar 1757, *drie en zestig*, zegge 63., Jezuitifche fchrijvers telt, die hetzelfde geleerd en beweerd hebben, zoo dat men dus niet zonder grond de leer der regtmatigheid van den vorftenmoord *de erfzonde van het genootfchap der Jezuiten* genoemd heeft. Maar, wat kan dit baten? Hetgeen wij er zoo even van gezien en gehoord hebben, en de verzekering van SUAREZ: BELLARMINUS: *en wij allen denken in deze zaak volkomen eens*, (1) BELLARMINUS et nos omnes in hac causa unum fumus, zal wel voor elken onpartijdigen regter voldoende wezen.

Als toegift bij deze moordtheologie, zal ik u evenwel nog twee plaatfen aanvoeren, welke al te merkwaardig zijn, om dezelve met ftilzwijgen voorbij te gaan. De eerfte is van KELLER, en luidt aldus: *Gelooft gij, dat het bij de roomfchen als iets kwaads zou befchouwd worden, eenen vreemden en heiden, die onder het christendom verderf verfpreidt, om het leven te brengen? Zij houden dit, in tegendeel, voor een goed en lofwaardig werk.* (2) De tweede, die bijna nog merkwaardiger is, zijn wij den beroemden

---

(1) De form. juram. fid. l. 6. c. 4. *en insgelijks* l. 3. c. 11. p. 311.

(2) JAC. KELLER Tijrannicidium. qu. 2. p. 35.

den BUSENBAUM verschuldigd, en heet: *Zoo dikwerf iemand, volgens het tot hiertoe gezegde, het regt heeft, om een ander te dooden, kan dit een ander ook voor hem doen, dewijl de menschenliefde zulks eischt.* (1) Wat dunkt u van zulk eene menschenliefde? Neen, het is naauwelijks uit te houden.

Morgen zal ik nu weder mijnen EUSEBIUS bezoeken, en hooren, wat hij mij nog te zeggen heeft. De hemel versterke slechts den draad van mijn geduld, opdat dezelve niet vóór den tijd breke!

TIENDE BRIEF.

Ja, gij hebt gelijk, waarde OSWALD! eene martelaarskroon verdien ik, voor het geweld, dat ik mij, bij het aanhooren van zulke duivelsche grondstellingen, moet aandoen, om mijn doel te bereiken, en niet halverwege te blijven staan. Elk teeken van misnoegen moet ik onderdrukken, en het met schijnbare gelatenheid aanzien, hoe deze uitvaagsels der hel alle zedekunde en christendom omverwerpen, en een evangelie verkondigen, zoo als de duivel zelf het niet erger zou kunnen verzinnen.

Ook heden heb ik weder zulk eene beproeving van mijn geduld moeten doorstaan. Het begin was terstond reeds zeer lief. De beurt kwam nu aan de regts-

(1) Theol. mor. T. I. p. 295. n. 98.

regtsgeleerden; want de goede man houdt woord, en bewijst mij, dat geen ſtand, geen beroep, door zijne menschlievende orde, vergeten noch overgeſlagen is.

„ Eene der gewigtigſte leerſtellingen," begon hij, „ welke ten voordeele der regters en overheidsperſonen zijn ingevoerd, is van onzen geleerden CAS-„ TROPALAO. Hier zijn zijne eigene woorden: „ *Mag een regter, bij de beſlisſing eener geregtelijke* „ *zaak, het geloofwaardigſte gevoelen laten varen, en* „ *een minder geloofwaardig volgen? Ja, en zelfs te-* „ *gen zijn eigen gevoelen*, imo contra propriam opi-„ nionem. Hetzelfde zegt ESCOBAR, *tr.* 6. *ex.* 6. „ *n.* 45."

„ Ach eerwaardig heer!" hernam ik hierop, „ dat „ is een fraai begin; de regters kunnen er mede te-„ vreden zijn, maar ik vind het zeer ondankbaar „ van hen, dat zij zich zoo tegen de leer der pro-„ biliteit aankanten, gelijk wij reeds eenige malen „ gezien hebben, terwijl zij zelfs door deze leer zoo „ zeer begunſtigd worden. Want gij geeft hun im-„ mers daardoor dezelfde magt over de eer en het „ vermogen der menſchen, welke zij over hunne ge-„ wetens bezitten."

„ Dit moet u juist bewijzen," riep hij, met veel zelftevredenheid, uit, „ dat wij daarbij niet door „ ons eigen belang geleid worden. Wij hebben „ daarmede ſlechts de rust van hun geweten be-„ oogd; en dit was ook enkel het doel van den „ grooten MOLINA bij zijne bepalingen omtrent „ de geſchenken, die men hun ſomwijlen geeft.

„ Want,

„ Want, ten einde hen van de aankantingen huns ge-
„ wetens, in fommige gevallen, tegen het aannemen
„ van zulke gefchenken, te bevrijden, heeft hij zich
„ de moeite gegeven, om al de gevallen te vermel-
„ den, waarin zij dezelve, met een goed geweten,
„ kunnen aannemen, indien hun zulks niet, door
„ eene bijzondere wet, verboden is. Hij zegt: *De*
„ *regters mogen gefchenken van de partijen aanne-*
„ *men, indien deze hun dezelve uit vriendfchap of*
„ *erkentelijkheid geven, of hen daardoor flechts wil-*
„ *len bewegen, om hun geregtigheid te laten weder-*
„ *varen, zich hunne zaak met bijzondere zorgvul-*
„ *digheid aan te trekken, of dezelve fpoediger ten*
„ *einde te brengen.*" (1)

„ Doch," voerde ik hem te gemoet, „ tracht
„ men hen daardoor niet tot eene onregtvaardigheid
„ omtrent anderen te bewegen?"

„ Geenszins," was zijn antwoord. „ Hoor flechts,
„ wat ESCOBAR deswege zegt: *Indien er, echter,*
„ *verfcheiden perfonen zijn, van welke de een niet*
„ *meer regt op eene fpoedigere beflisfing van zijne*
„ *zaak heeft, dan de ander, zal dan de regter eene*
„ *zonde begaan, die van den eenen iets aanneemt,*
„ *onder voorwaarde,* ex pacto, *van hem het eerst te*
„ *zullen helpen? Neen, zeker niet, naar* LAYMANN;
„ *want hij doet, volgens het regt der natuur, den*
„ *an-*

(1) MOLINA de justitia et jure. T. I. tr. 2. disp. 88. n. 6.

„ *anderen geen onregt, indien hij den eenen, uit* „ *aanmerking van zijn geschenk, iets inwilligt, wat* „ *hij, geheel naar zijn welgevallen, den eenen of* „ *anderen kon inwilligen; ja, daar, omtrent allen,* „ *dezelfde verpligting op hem rust, uit hoofde der* „ *gelijkheid hunner eischen, is zijne verpligting nog* „ *grooter omtrent dengenen, die hem een geschenk* „ *geeft, om de voorkeur boven den anderen te heb-* „ *ben — eene voorkeur, die wel tegen geld mag op-* „ *gewogen worden,* quae obligatio videtur pretio es- „ timabilis. (1) Is dat niet zonneklaar? Maar „ waaraan denkt gij toch?" vraagde hij mij, toen ik niet antwoordde, en het verwachte goedkeuringsteeken uitbleef.

„ Ik denk er slechts over na," hernam ik eenigzins spottend, „ welk eene heerlijke orde van regts- „ pleging het zijn zou, waarbij dit gevoelen ten „ grondslag wierd gelegd."

Hij bemerkte zeer wel mijne spotternij, maar vond het raadzaam, er niets van te zeggen. Hij nam dus een snuifje, en voer voort: „ Maar, genoeg van de „ regters; wij zullen ons niet langer bij hen op- „ houden."

„ Gij hebt gelijk," zeide ik; „ zij erkennen het „ niet, hoe goed gij het met hen meent."

„ Daarom niet," hernam hij; „ maar er zijn nog „ vele andere betrekkingen des levens, over welke „ ik

(1) Escobar Theol. mor. tr. 6. ex. 6. n. 43.

„ ik u onze denkwijze wilde mededeelen; en wij
„ zouden niet aan het einde komen, indien wij bij
„ iedere enkele zoo lang wilden vertoeven."

„ Daar zijn, b. v. nog de geldzaken. Gij weet,
„ dat degenen, die zich daarmede afgeven, groo-
„ tendeels maar al te zeer tot woeker geneigd zijn.
„ Doch dit is zulk eene verfoeijelijke ondeugd, dat
„ ESCOBAR de verdediging derzelve voor eene ket-
„ terij verklaart. Pater BAUNY vult zelfs, in zijne
„ *Somme des péchés*, verscheidene bladzijden aan, met
„ de straffen, die den woekeraars toekomen; hij ver-
„ klaart hen voor *eerloos in het leven, en eene eer-
„ lijke begravenis onwaardig na den dood.*"

„ Ik zou hem inderdaad niet voor zoo streng
„ gehouden hebben," viel ik hem in de rede; „ ik
„ beken zulks openhartig."

O, hij is het wel," antwoordde hij, „ waar het
„ noodzakelijk is. Doch, daar deze geleerde man ook
„ had opgemerkt, dat men alleen door winzucht tot
„ woeker verleid wordt, zegt hij nog, op dezelfde
„ plaats: *Men zou dus den menschen geenen gerin-
„ gen dienst bewijzen, indien men hen, aan den
„ eenen kant, voor de kwade uitwerkselen van den
„ woeker, gelijk voor de zonde, waaruit dezelve ont-
„ spruit, bewaren, maar hun tevens ook, aan de
„ andere zijde, de middelen aan de hand kon ge-
„ ven, om hun geld, op eene regtmatige wijze, zoo
„ te besteden, dat zij er even veel en nog meer nut
„ van konden trekken, dan door den woeker.* (1)

En

(1) BAUNY Somme des péchés, ch. 14.

„ tot dit einde beveelt hij eene methode aan, welke „ even zoo algemeen uitvoerbaar als gemakkelijk is, „ daar zij flechts in het gebruik van zekere woor- „ den beftaat, waarvan men zich, bij het uitleenen „ van zijn geld, moet bedienen."

„ En wat zijn dat voor woorden, die zulk eene „ wonderbare, geheimzinnige kracht bezitten?" vraagde ik even zoo verbaasd als met ingefpannen aandacht.

„ Hier zijn zij: *Degene, van wien men geld* „ *verlangt, zal dus op de volgende wijze antwoorden:* „ *Ik heb geen geld, om uit te leenen. Doch, indien* „ *gij de fom, welke gij begeert, op de eene of an-* „ *dere wijze befteden, en verlies en winst met mij* „ *deelen wilt, dan zal ik er misfchien toe befluiten.* „ *Intusfchen, daar het te omflagtig zijn zou,* „ *wat de winst betreft, overeen te komen, zoo kan* „ *de zaak misfchien daardoor gevonden worden, dat* „ *gij mij eene zekere winst, en tevens het kapitaal,* „ *verzekert. Wilt gij dit, dan kunt gij het geld* „ *nog in dit uur ontvangen.* (1) Is dat niet een „ allergemakkelijkst middel, om, zonder zonde, „ geld te verdienen? en heeft pater BAUNY niet ge- „ lijk, als hij er nog bijvoegt: *Dat is, mijns be-* „ *dunkens, een middel, waardoor vele menfchen, die* „ *zich thans, door woeker, afperfingen en ongeoor-* „ *loofde contracten, den toorn Gods op den hals ha-* „ *len,*

(1) Op dezelfde plaats.

„ *len, hunne zielen redden, en evenwel eene goede*
„ *winst kunnen maken.*"

„ De man had eenen eeretempel (wel te verſtaan,
„ eenen driebeenigen) verdiend!" riep ik uit, „ en
„ moest voor altijd de beſchermheilige der joden en
„ woekeraars geweest zijn; want, zoo lang de wereld
„ ſtaat, heeft zeker niemand zich, te hunnen aan-
„ zien, zoo verdienſtelijk gemaakt. Zoo iets moe-
„ ten onze halzen van godgeleerden wel laten ſtaan;
„ door deze hooren wij altijd ſlechts dezelfde leer
„ herkaauwen: dat men God en den mammon niet te
„ gelijk kan dienen; en de groote BAUNY weet dit,
„ door een paar woorden, mogelijk te maken."

De goede EUSEBIUS zag mij met eenigzins twijfel-achtige blikken aan, en ſcheen niet juist te weten, of hij mijnen uitroep in ernst, of in ſcherts, moest opnemen. Ten einde hem geenen tijd te laten, om zich dit op te helderen, vraagde ik hem ſpoedig: of zoo iets dan niet altijd woeker bleef, daar, naar mijn inzien, de woeker ſlechts hierin beſtond, dat men meer terug nam, dan men had uit te leenen?

„ Geenszins," leerde hij mij; „ het komt ſlechts
„ op het oogmerk aan, dat men er bij heeft. Laat
„ u dit door onzen ESCOBAR verklaren. Hij zegt
„ uitdrukkelijk, *tr.* 3. *ex.* 5. n. 4. 33. 34. Het
„ zou woeker zijn; indien men van hen, aan welke
„ men geld leent, zulk eene winst nam, als of het,
„ van regts wege, zoo zijn moest; doch, zoo men
„ deze winst als een bewijs van erkentenis eischt,
„ dan is het geen woeker."

Thans wilde hij tot de bankroetiers overgaan; doch

doch wij werden geftoord, en dus nam ons gefprek een einde, wat mij des te aangenamer was, daar de fpotduivel mij heden weder zoodanig aanhitste, dat hij mij zeker nog tot eene onbezonnenheid verleid zou hebben. Deze brief is, voor het overige, gelijk ik thans bemerk, ook reeds lang genoeg geworden, en zal bezwaarlijk de brievenfchaal ontgaan. Het is, evenwel, een geluk, dat de daarin vervatte leer- en grondftellingen op de brievenfchaal niet zoo zwaar wegen, als zij eens op de fchaal der goddelijke geregtigheid zullen bevonden worden; anders zou mijn nieuwe wisfel, voor welks overmaking ik u nog hartelijk dank zeg, naauwelijks toereikend zijn, om het briefport te betalen.

ELFDE BRIEF.

Wat zijn de Jezuiten toch goede, menschlievende menfchen! Ik fchaam mij waarlijk, als ik mij met hen vergelijk, en mijn hart fchijnt mij, met het hunne vergeleken, van ijzer en ftaal te zijn. Ik, gevoelloos mensch, toch, heb dikwerf de wetten tegen bedriegelijke kooplieden en moedwillige bankroetiers voor veel te zacht gehouden, en menigmaal, als ik er van hoorde, gewenscht, de magt te bezitten, om hier eens ftreng te mogen handelen en een voorbeeld te ftellen; maar wat doen, daarentegen, de Jezuiten? Ik fchaam mij waarlijk, het, na deze bekentenis van mij zelven, te moeten zeggen: zij zorgen

nog vaderlijk voor zulke lieden, en ſtaan hun toe, eerst nog wat te bergen, eer zij zich inſolvent verklaren. Dat is nog eene christelijke en broederlijke liefde, zoo als men zelden in de wereld aantreft. Ik ſchuddede aanvankelijk wel eenigzins het hoofd, toen EUSEBIUS mij dit begon te verklaren; maar de vrome en wijze vaders zijner orde moeten toch beter weten, dan ik, arm leek, wat regt en onregt is, en derhalve wil ik er dan ook ootmoedig in berusten.

„ Wij blijven dus," begon hij, „ bij de bank„ roetiers ſtaan. Nu zult gij hooren, hoe wij ook „ dezen armen menſchen trachten te hulp te komen. „ *Mag iemand*, vraagt ESCOBAR, *die bankroet ſpeelt*, „ *met een goed geweten, zoo veel van zijn vermogen* „ *terughouden, als tot een behoorlijk onderhoud van* „ *zijn huisgezin noodig is? Ik antwoord met* LES„ SIUS: *ja; en zelfs, al had hij dit vermogen door* „ *onregtvaardigheden en, als zoodanig erkende*, „ *misdaden, verworven*, ex injustitia et notorio de„ licto, *ſchoon hij er dan niet zoo veel van terug* „ *mag houden, als in andere gevallen.*" (1)

„ Maar, mijn God!" riep ik, „ met welk regt „ kunt gij toch beweren, dat zulk een vermogen „ liever aan hem moet blijven, die het, door zijne „ bedriegerijen bij een geſtolen heeft, dan aan zijne „ ſchuldeiſchers, welken het, van Gods- en regtswege, „ toebehoort?"

„ Men

(1) ESCOBAR Theol. mor. tr. 3. ex. 2. n. 163.

„ Men kan niet allen tevreden ſtellen," hernam hij, met eene bewonderingwaardige koelbloedigheid; „ en onze vrome vaders hebben het hunnen pligt „ geacht, dezen ongelukkigen, bij voorkeur, eenig- „ zins te hulp te komen, welke, over het algemeen, „ toch nog armer zijn, dan hunne ſchuldeiſchers. Het „ is mede ten voordeele der armeren, dat de groote „ VASQUEZ, gelijk CASTROPALAO aanvoert, (1) nog „ zegt: *dat, als men eenen dief ziet, die eenen ar- „ men wil beſtelen, men hem, om hem daarvan af „ te houden, eenen rijken mag aanwijzen, om de- „ zen, in plaats van den eerſten, te beſtelen.* Het- „ zelfde zegt ook ESCOBAR, (2) die, gelijk gij weet, „ al zijne ſtellingen uit de vier en twintig vaderen „ put, waartoe VASQUEZ mede behoort.

„ Dit ſchijnt mij inderdaad eene zonderlinge men- „ ſchenliefde te zijn," riep ik uit, „ den eenen, ten „ koste van den anderen, voor een verlies te be- „ waren. Ten minſte moest dan ook de menschlie- „ vende raadgever gehouden zijn, om den beſtolenen „ zijn verlies te vergoeden."

„ De hemel beware ons!" antwoorde hij „ deze „ heeft het immers zelf niet geſtolen, maar eenen „ ander ſlechts daartoe den raad gegeven. Wilt gij „ weten, hoe pater BAUNY een geval beſlist heeft,

„ waar-

(1) FERDIN. DE CASTRO-PALAO Operis moralis de virtutibus et vitiis. Pars I. tr. 6. disp. 6. n. 12.

(2) Theol. mor. tr. 5. ex. 5. n. 120.

„ waarin u dit nog veel noodzakelijker zou toe-
„ schijnen, zoo hoor, wat hij, in het XIII hoofd-
„ stuk van zijn reeds dikwerf aangehaalde *Somme*
„ *des péchés*, zegt: *Iemand verzoekt eenen soldaat*
„ *zijnen buurman af te rossen, of hem eene andere*
„ *poets te spelen; nu vraagt men, of, indien de*
„ *soldaat zulks niet kan doen, degene, die hem dit*
„ *verzocht heeft, de schade moet vergoeden, welke*
„ *daaruit ontstaan is? Mijn gevoelen is: Neen.*
„ *Want niemand is tot schadeloosstellIng verpligt, die*
„ *het regt niet geschonden heeft. En, schendt men*
„ *het, wanneer men eenen ander' eenen dienst ver-*
„ *zoekt? Waarin zulk een dienst ook bestaan moge,*
„ *het staat den anderen altijd vrij, het aan te ne-*
„ *men of af te slaan; en, waartoe hij ook besluite,*
„ *het is altijd zijn eigen wil, die er hem toe brengt;*
„ *niets spoort er hem toe aan, dan zijne dienstvaar-*
„ *digheid en goedhartigheid. Indien dus deze sol-*
„ *daat de schade niet vergoedt, welke hij veroor-*
„ *zaakt heeft, mag men er dengenen niet om kwel-*
„ *len, op wiens verzoek de eerstgenoemde het heeft*
„ *gedaan.*"

Bijna had deze plaats een einde aan ons gesprek gemaakt; want ik stond op het punt, om over deze *dienstvaardigheid* en *goedhartigheid* van eenen bandiet of brandstichter en over de fraaije gronden luide te lagchen, die den eersten en eigenlijken stichter van eenen brand of iets dergelijks, van alle schadevergoeding vrijspreken, terwijl de wet hem zeker het leven zou benemen. Doch, ik moest mij inhouden, en mijnen lachlust bedwingen; want de goede pater

zou

zou het zeker zeer kwalijk genomen en mij van zijn zoo belangrijk onderrigt voor altijd verstoken hebben. Ik bleef dus zoo ernstig, als maar immer mogelijk was, en hij voer ook zeer ernstig voort:

„ Wij zijn, door uwe tegenwerping, geheel van ons „ onderwerp afgeraakt. Om u te toonen, hoe wij „ den bedrukten overal te hulp komen, zal ik u nog „ eene plaats van LESSIUS aanvoeren, waarin hij „ verzekert, *dat het niet alleen in den uiterften* „ *nood, maar zelfs in eenen dringenden, al is het* „ *ook geen uiterfte, nood geoorloofd is, te ftelen.* (1) „ Hetzelfde zegt ook ESCOBAR." (2)

„ Dat is waarlijk zonderling," merkte ik aan; „ want ik geloof, dat er niet ligt een dief zal ge„ vonden worden, die niet meent, dat hij zich in „ zulk een dringend geval bevindt, en dus, met „ een goed geweten, eenen diefftal begaan kan. En, „ al bevindt hij zich nu ook werkelijk in zulk eenen „ dringenden nood, kan hij dan niet vragen, en „ zijne evenmenfchen om eenige onderfteuning ver„ zoeken?"

„ Men heeft niet altijd lust, om te vragen," was zijn antwoord, „ en zich aan het gevaar van een „ weigerend antwoord bloot te ftellen; maar het be„ hoeft ook niet. Want, volgens EMANUEL SA, „ *is het geene zonde, iemand heimelijk iets te ont-*

„ *ne-*

(1) LESSIUS de justitia et jure, l. 2. c. 12. n. 12.
(2) Theol. mor. tr. 1. ex. 9. n. 29.

„ *nemen, wat hij toch zou gegeven hebben, als men*
„ *er hem om verzocht, schoon hij niet wil, dat men*
„ *het hem heimelijk ontneme; ook behoeft men het*
„ *niet weder terug te geven*, nec oportet restituere." (1)

„ Dat heet op eene geheel bijzondere wijze den goeden wil van eenen ander voor de daad nemen, en hem de moeite van het geven besparen."

„ Ja, anders is het ook niets," hernam de goede EUSEBIUS. „ Zoo spreekt dezelfde schrijver nog diegenen van alle zonde en teruggave vrij, *welke zich iets toeëigent, dat de eigenaar niet behoeft, en hem tot niets dienen kan* (2)

„ Ja, dat begrijp ik," zeide ik; „ want hij bevrijdt dezen immers slechts van eenen onnutten last, en maakt weder nuttig, wat anders voor de wereld geheel verloren zou geweest zijn."

„ Wel aangemerkt," sprak hij, glimlagchende; „ gij begint langzamerhand in den geest en de oogmerken onzer zedemeesters in te dringen. Om dezelfde reden is, volgens EMANUEL SA, ook *iemand, die, in eenen dringenden nood, of zonder groote schade te veroorzaken, in een bosch hout steelt, niet gehouden, om het gestolene weder terug te geven.* (3) Want, wat kan het den staat, of eenen rijken landbezitter, schaden, als een arm „ man

(1) Aphorismi p. 161.
(2) Op dezelfde plaats.
(3) Op dezelfde plaats.

„ man, in hunne bosſchen, eenige boomen neerhouwt,
„ om zich en den zijnen daarmede een warm ver-
„ trekje te verſchaffen?"

„ Maar hoe, indien hij nu meermalen terug komt,
„ en den eenen boom na den anderen neerhonwt?"

„ Dat is zekerlijk iets anders," meende hij;
„ want, al is het telkens ſlechts eene kleinigheid,
„ die hij medeneemt, ſommen deze kleinigheden
„ toch eindelijk op, en, in dit geval, is men volſtrekt
„ tot vergoeding verpligt; *ſchoon eenigen dit ook met*
„ *groote* probabiliteit *ontkennen*, gelijk onze zegs-
„ man, op de gemelde plaats, nog aanmerkt."

„ Maar," vraagde ik weder, „ zal een dief, zoo
„ men, met deze *eenigen*, geene toegevendheid omtrent
„ hem gebruiken wil, in zulk een geval, alles moe-
„ ten terug geven?

„ Neen, dat niet," onderrigtte hij mij; „ ſlechts
„ zoo veel, dat het geſtolene geene aanzienlijke ſom
„ meer blijft. *Bij voorbeeld*, zegt AMICUS, die dit
„ gevoelen beweert, *als het geſtolene eenen gulden*
„ *bedraagt, dan is de dief niet genoodzaakt, om*
„ *den geheelen gulden terug te geven, maar het is*
„ *reeds genoeg, wanneer hij vier of vijf ſluivers ver-*
„ *goedt; want daardoor verliest het geſtolene reeds*
„ *den naam van eene aanzienlijke ſom.*" (1)

„ Dus is een gulden," riep ik verbaasd uit, „ vol-
„ gens uwe moralisten, reeds eene aanzienlijke ſom,
„ die

(1) FRANC. AMICUS cursus theol. Tom. V. disp. 38. s. 4. n. 47. pag. 587.

„ die den diefſtal tot eene doodzonde maakt? Ik „ moet openhartig bekennen, dat mij dit met hetgeen, waarvoor, naar uw gevoelen, een menſchenleven veil was, volſtrekt in geene verhouding „ ſchijnt te ſtaan, en dat ik verwacht had, hen, „ in dit opzigt, wat toegevender te zullen vinden."

„ Gij doet onzen goeden vaderen onregt," gaf hij mij ten antwoord; „ want, voor eerst, was een „ gulden toen wel iets meer waardig, dan heden ten „ dage; en voorts zijn de gevoelens daaromtrent ook „ zeer verdeeld, en de minſte zoo ſtreng, als die „ van onzen pater AMICUS. Het komt daarbij niet „ alleen op de waarde van het geld, maar ook op „ het vermogen van den beſtolenen aan. Bij eenen „ rijken, bij eenen vorst, mag men, naar het algemeene oordeel van onze ſchrijvers, billijker wijze, „ wel wat dieper in den zak grijpen, dan bij eenen „ armen drommel, die van den arbeid zijner handen „ leven moet. En voorts hangt het er ook veel van „ af, of men op eens, dan wel van tijd tot tijd, in „ kleine portien, ſteelt."

„ Hoe dan?" vraagde ik. „ Is het niet hetzelfde, „ of mij een gulden op eens, of, van tijd tot tijd, „ in twintig enkele ſtuivers, ontſtolen wordt? Mijn „ verlies blijft toch hetzelfde."

„ Dat meenen eenige Schrijvers ook," ging hij „ voort, „ en CARDENAS voert dit gevoelen ook „ uitdrukkelijk aan, ſchoon hij zelf geheel van hetzelve afwijkt. Want, naar zijn oordeel, is er in „ dit geval *het dubbele noodig, van hetgeen eenen* „ *diefſtal tot doodzonde maken en tot teruggave*

„ *ver-*

„ *verpligten zou, indien het op eenmaal genomen* „ *werd.*"

„ Ik wenschte gaarne de reden daarvan te weten."

„ O, hij steekt dezelve niet onder stoelen en banken," gaf hij mij ten antwoord. „ Zie, hier „ voert hij eerst SANCHEZ voor zijn gevoelen aan, „ die zich weder op NAVARRA, GRAFFIS, REBELLUS, „ LESSIUS en RODRIGUEZ beroept. En SANCHEZ, „ *die daarin* LESSIUS *volgt, geeft tot reden op, dat* „ *de menschen het ligter vergeten, wanneer hun, in* „ *lange tusschenruimten, eenige kleinigheden ontstolen* „ *worden, dan als men hun, op eenmaal, of in eene* „ *korte tusschenruimte, dezelfde som ontrooft.* (1) „ Niet waar, dat laat zich hooren?"

Ik antwoordde ja, en vraagde, hoe groot dan de tusschenruimten, bij zulke herhaalde kleine diefstallen, wezen moesten?

„ Te dezen aanzien zijn onze zedemeesters weder „ van zeer verschillende gevoelens," onderrigtte hij mij. „ REBELLUS *eischte vier jaren.* SANCHEZ „ *houdt een jaar voor toereikend; anderen zes maan-* „ *den,* FILIUCIUS *eene maand, en, volgens eenige,* „ *door* FILIUCIUS *aangevoerde, schrijvers, zijn veer-* „ *tien dagen reeds genoeg.* (2) Ieder kan nu be- „ slissen, voor welk gevoelen hij wil."

„ O!" riep ik lagchende uit, „ er is geen twijfel aan

---

(1) JOANN. DE CARDENAS Crisis theologica. Diss. 23. c. 3. n. 113 et 114.

(2) THOM. TAMBURINUS Theol. mor. l. 8. tr. 2. c. 3. n. 3.

„ aan, voor welk van deze gevoelens de meeste die-
„ ven beslisfen zullen. De goede REBELLUS met
„ zijne vier jaren zal zeker slechts weinig aanhangers
„ vinden. Maar zeg mij, heer pater! is het dan
„ hetzelfde, of zulke diefstallen aan eenen of aan
„ meer perfonen gepleegd worden?"

„ Neen, volstrekt niet," gaf hij mij ten antwoord.
„ *In het laatste geval, moet het gestolene nog eens*
„ *grootere som bedragen, om tot vergoeding te ver-*
„ *pligten.* (1) De grond daarvan is duidelijk. Ver-
„ scheiden perfonen voelen het verlies, dat hun
„ daardoor wordt berokkend, immers veel minder,
„ dan indien het eenen enkelen betrof. Zoo mag
„ men, naar het gevoelen van CARDENAS, eener ge-
„ meente wat meer bloed aftappen, dan eenen en-
„ kelen perfoon, en eener grootere gemeente we-
„ derom meer, dan aan eene kleinere."

„ Dus eenen geheelen staat nog meer?" vraagde
ik glimlagchende.

„ Dat spreekt, volgens de zoo even genoemde
„ grondstelling, van zelf," was zijn antwooord;
„ want, hoe meer perfonen een verlies deelen, hoe
„ onbeduidender het voor iederen enkelen is."

Is dat niet een allerliefst dieffijstema, waarde
OSWALD! en zou CARTOUCHE er ooit een beter
hebben kunnen leveren en uitdenken? Denk,
echter, niet, dat wij daarmede reeds afgedaan
hebben; ik heb mij slechts de vingers lam ge-
schreven, en moet het overige tot den volgenden
postdag voor u besparen.

TWAALF-

(1) JOANN. DE CARDENAS Crisis theol. Diss. 23. c. 3. n. 115.

TWAALFDE BRIEF.

Heden zult gij hooren, dat *dienstboden hunne heeren*, *kinderen hunne ouders*, *vrouwen hunne mannen*, *broeders hunne broeders en zusters*, *weduwen de schuldeischers harer overledene mannen*, *bestelen mogen*. Dat is toch iets, hetwelk u zeker nieuwsgierig moet maken. Nu let op dan!

„ Dat dienstboden hunne heeren bestelen mogen," begon ik, na eene korte tusschenpoozing, weder, „ hebt gij mij reeds voorheen gezegd; ik wenschte „ nu evenwel ook nog gaarne te weten, of dit aan „ kinderen omtrent hunne ouders geoorloofd is?"

„ Gij moet niet bestelen, maar *zich in het geheim* „ *betalen*, zeggen," antwoordde hij mij, „ gelijk dit „ dan ook, in onze kunsttaal, slechts eene *Compensa-* „ *tio occulta* genoemd wordt."

„ Zoo als gij wilt," hernam ik; „ schoon het „ mij beide voorkomt, van gelijke beteekenis te zijn, „ daar een dienstbode zich slechts door stelen heime- „ lijk kan betalen.

„ Dat wel," meende hij; „ intusschen duidt de „ laatste uitdrukking reeds op de voorwaarde, onder „ welke alleen dienstboden hunnen heeren iets ont- „ vreemden mogen, namelijk wanneer deze hen niet „ regtvaardig behandelen, en hun niet laten toeko- „ men, wat hun beloofd werd, of, wat zij ten min- „ ste voor hunnen arbeid, en, in vergelijking met an-

„ dere

„ dere dienstboden van hunne foort, billijker wijze „ konden verwachten. *Want, dat iemand, die zich, „ in dit geval, heimelijk betaalt, voor den regter- „ ftoel van het geweten geen dief is, en niet zon- „ digt, ja, dat hij zelfs voor de overheid zweren „ kan, niets te hebben genomen, terwijl hij daar- „ onder verftaat, wat hem niet toekwam, is heden „ ten dage, bij alle zedemeesters, eene uitgemaakte „ zaak.* (1) Zoo uit zich TAMBURINUS daarover, „ en, inderdaad, al onze fchrijvers zijn het, in dit „ opzigt, eens, niettegenftaande den kerkelijken ban- „ vloek; welken paus INNOCENTIUS XI over deze „ ftelling heeft uitgefproken. Ik zou u hier twintig „ of dertig plaatfen kunnen aanvoeren, die alle het- „ zelfde beweren; doch, gij wildet niet zoo zeer we- „ ten, of dienstboden dit aan hunne heeren, maar „ veeleer, of kinderen dit ook aan hunne ouders „ mogten doen. Zeer zeker, fchoon insgelijks „ flechts voorwaardelijk. Als het b. v. flechts klei- „ nigheden betreft, dan behoeven kinderen er zich „ geene gewetenszaak van te maken, dezelve hun- „ nen ouderen te ontvreemden. *Eenen echtgenoot, of „ vader*, zegt EMANUEL SA uitdrukkelijk, *eene niets „ beteekenende zaak te ontvreemden, is geen diefftal*, „ clam viro aut patre rem non magnam accipere non „ est furtum. (2) Of ook, *indien de zoon reden „ heeft*,

(1) THOM. TAMBURINUS Theol. mor. l. 8. tr. 2. c. 5. n. 1.

(2) EMMAN. SA Aphorismi p. 161.

„ *heeft, om te gelooven, dat zijn vader, zoo hij*
„ *het hem verzocht, hem goedwillig geven zou, wat*
„ *hij hem ontvreemdt; wijders, indien hij het voor*
„ *een goed werk, of eene welvoegelijke, met zijnen*
„ *ſtand overeenkomſtige, uitſpanning, beſtemt.* (1)
„ Eindelijk is dit eenen zoon, ook in dat geval, ge-
„ oorloofd, als hij, hier of daar, de zaken zijns
„ vaders waarneemt, en daarvoor niet behoorlijk door
„ hem betaald wordt; *dan mag hij heimelijk van*
„ *het vaderlijk eigendom zoo veel voor zijne moeite*
„ *en zijnen arbeid nemen, als zijn vader, voor*
„ *hetzelfde werk, aan eenen vreemden dienaar zou*
„ *geven.* (2) Hetzelfde zegt mede ESCOBAR, die
„ hier nog het belangrijke bijvoegſel maakt, dat hij
„ *dit gevoelen voor het eenige ware houdt*, hoc unice
„ verum esse existimo. En MATTHEUS STOZ, die
„ insgelijks nog hetzelfde beweert, voegt daarbij
„ weder de aanmerking: dat dit gevoelen den biecht-
„ vaderen zeer gunſtig is, opdat zij, zich daarop
„ verlatende, de zonen zachter behandelen, en niet
„ zoo ligt op vergoeding bij hen aandringen; het zij
„ dan, dat zij meer hadden genomen, dan hun, voor
„ hunnen arbeid, toekwam." (3)

„ Deze zachte behandeling," merkte ik aan,
„ moet

(1) JAC. GORDONI Thel. mor. universa l. 5. qu. 3. c. 5.

(2) STEPH. FAGUNDEZ in quinque posteriora praecepta Decalogi. Tom. II. l. 7. c. 3. n. 11.

(3) MATTH. STOZ tribunal Poenitentiae. l. 1. p. 3. art. 3. n 462.

„ moet vele jonge lieden in uwe biechtstoelen ge-
„ voerd hebben; want het wordt hun zeker ner-
„ gens anders zoo goed aangeboden."

„ Daarin hebt gij volkomen gelijk," voer hij voort; „ want, dewijl jonge lieden gemeenlijk wat los zijn, „ (geen regel zonder uitzondering, voegde hij er, „ zich verontschuldigende, bij, toen ik hem, voor dit „ goede gevoelen, door eene buiging bedankte) en „ niet zelden door hunne spaarzame vaders eenigzins „ kort gehouden worden, moet hun eene toegevend- „ heid, gelijk wij hun bewijzen, zeker zeer wel- „ kom zijn."

„ Doch de vaders zullen u voor deze toegevend- „ heid niet bedanken.

„ Dat kan wel zijn," antwoordde hij zeer bedaard; „ maar, zoo als reeds gezegd is, men kan „ het niet allen naar den zin maken. Weet gij, „ echter, wel, *dat een zoon zijnen vader, zonder* „ *zonde te begaan, meer ontrooven mag, dan een* „ *vreemdeling?*"

„ Ik moet bekennen," antwoordde ik eenigzins verrascht, „ dat ik juist het tegendeel zou geloofd „ hebben, daar de diefstal van eenen zoon, aan zijne „ ouders gepleegd, tevens een schandelijk misbruik „ is van het in hem gestelde vertrouwen, en eene „ even zoo schandelijke ondankbaarheid."

„ O, hoe kunt gij zoo oppervlakkig oordeelen," hernam hij glimlagchende; „ gij zult zien, dat wij „ meer tot op den grond der zaak doordringen, en „ aan dezelve een geheel ander voorkomen weten te „ geven. *Wat moet men omtrent de diefstallen zeg-* „ *gen,*

„ *gen*, *die zonen aan hunne ouders plegen?* vraagt
„ TABERNA, en geeft daarop tot antwoord: *dat er*
„ *bij de zoodanigen eene grootere som vereischt*
„ *wordt, om eene doodzonde uit te maken, deels,*
„ *omdat de goederen, welke zij ontvreemden, hun*
„ *reeds meer toebehooren; deels, dewijl hunne ouders*
„ *hun dezelve waarschijnlijk liever en gewilliger ge-*
„ *ven*, partim quia bona quae surripiunt, minus
„ censentur aliena, partim quia parentes censentur
„ minus inviti. (1) Wat dunkt u daarvan?"

„ Ik beken, dat ik verslagen ben," antwoordde ik mismoedig, „ en ruim het veld voor den godza-
„ ligen heer TABERNA. Maar, uit dit oogpunt be-
„ schouwd, moet het ook eener vrouw geoorloofd
„ zijn, haren man te bestelen?"

„ Dat spreekt van zelf," viel hij terstond in;
„ TABERNA laat er oogenblikkelijk op volgen: *Het-*
„ *zelfde kan, in de behoorlijke verhouding, insge-*
„ *lijks van de overige leden der familie, bloedver-*
„ *wanten enz. gezegd worden.* En daartoe behoort,
„ ontegensprekelijk, inzonderheid ook de vrouw.
„ EMANUEL SA zegt dit, in de voorheen aangevoerde
„ plaats, nog duidelijker, daar hij niet alleen den
„ *vader*, maar ook den *echtgenoot* noemt, *dien men*
„ *kleinigheden kan ontvreemden, zonder zich aan*
„ *eenen diefstal schuldig te maken.* Nog duidelijker
„ en omstandiger laat zich GORDON hierover uit,
„ naardien hij haar, behalve de drie gevallen, waarin
„ hij

(1) J. B. TABERNAE synopsis Theol. pract. T. II. tr. 2. c. 30. pag. 280.

„ hij de vrouw met de kinderen van het huis gelijk ſtelt, „ ook nog het vermogen haars mans prijs geeft, „ *om een, met haren ſtand overeenkomſtig, geſchenk,* „ *naar de gewoonte der vrouwen, te geven, of om* „ *aalmoezen uit te deelen en het zieleheil van haren* „ *echtgenoot te bevorderen.*" (1)

Is dat niet zeer christelijk, lieve OSWALD? Op deze wijze kan er dan ook iets voor de vrome vaders zelve afvallen; en de goedhartige vrouwen zullen zeker nog een verdienſtelijk werk meenen te verrigten, als zij hunne mannen beſtelen, om hun daarvoor den hemel te koopen.

„ Doch," voer hij voort, „ opdat gij zien moogt, „ met welk eene omzigtigheid onze vaders alles ge„ wikt en gewogen hebben, zal ik u nog meer zeg„ gen. Zij geven, namelijk, aan de vrouwen niet „ alleen verlof, om te ſpelen, maar, dewijl haar deze „ vergunning dikwerf van geen nut zou zijn, indien „ men het haar aan de daartoe vereischt wordende „ middelen liet ontbreken, zoo hebben zij haar ins„ gelijks toegeſtaan, *te dien einde hare mannen te* „ *beſtelen.* Gij vindt deze leer bij onzen ESCOBAR, „ in de verhandeling over den diefſtal, *tr.* 1. *n.* 13."

„ Nu, dit is waar," riep ik lagchende uit, „ over „ ſtrengheid heeft zich niemand bij u te beklagen."

„ Zoo," vervolgde hij, zonder zich, door mijn lag-

(1) JAC. GORDONI Theol. mor. universa L. 5. qu. 3. c. 5. p. 827.

lagchen, van zijn ſtuk te laten brengen, „ hebben „ wij voor de arme vrouwen, ook nog bij het afſterven harer mannen, gezorgd. *Als de man*, zegt „ JOHANNES REUTER, *bij zijnen dood, meer ſchulden dan geld nalaat, mag de vrouw, van het laatſte, zoo veel achter houden, als zij, voor haar en harer kinderen onderhoud, noodig heeft. De grond hiervan ligt daarin, dat zij op dit onderhoud, boven alle ſchuldeiſchers, regt heeft. Indien men dus van de vrouw eenen eed eischte, dat zij niets had achterwege gehouden, dan kan zij dezen eed met een goed geweten doen, dewijl de zin daarvan ſlechts is, of zij iets achtergehouden heeft, wat haar niet toekwam. Even eens zou het zijn, indien de man, bij zijn leven, zijn vermogen afſtond.* (1) In dit geval is de man, „ zoo zijne omſtandigheden verbeterden, evenwel „ verpligt, om zijne ſchuldeiſchers te bevredigen; „ doch, gelijk LA CROIX, die daarin weder DICASTILLUS volgt, aanmerkt, *ook dit ſlechts, in zoo verre hij zulks met gemak doen kan, dat is, zonder zich daardoor van een behoorlijk onderhoud te berooven.* (2) Zoo wil ook LAYMANN, *dat men, in den biechtſtoel, eenen zoon zacht behandelen, en hem niet tot vergoeding dwingen moet, die iets van* „ *de*

(1) JOANN. REUTER Neo-Confessarius practice instructus, seu Methodus rite obeundi munus confessarii p. 2. c. 4. qu. 2. n. 10.

(2) Op dezelfde plaats.

„ *de nalatenschap zijner ouders achterwege gehouden* „ *heeft, zoo dra hij het maar niet al te erg maakt,* „ *en het zeker is, dat hij zijnen ouderen meer tot* „ *nut en voordeel is geweest, dan zijne overige broe-* „ *ders en zusters.* (1) REUTER zelf, die dit gevoelen „ aanhaalt, verlangt slechts, dat men de waardering „ der bewezene diensten niet aan den zoon zelven „ overlate; daar dit te gevaarlijk is, maar eerst hier „ over het oordeel der bloedverwanten en andere „ personen hoore."

Niet waar, lieve OSWALD! hiermede is toch de huisdiefstal, in al deszelfs bijzondere gevallen, wel geregtvaardigd? Hoezeer benijd ik alle familien, waar zulke grondstellingen, en het onderrigt in zulke grondstellingen, heerschen! En dat zijn de menschen, die, bijna drie eeuwen lang, in het bezit van alle biechtstoelen, en de raadslieden van alle familien geweest zijn! — De menschen moeten toch eenen in den grond goeden aard bezitten, dat zij zoo doende niet langzamerhand tot het volmaaktste dievengeslacht zijn gedaald.

DERTIENDE BRIEF.

Weet gij, dat ik het heden mijnen heer EUSEBIUS gezegd heb, dat ik u steeds den geheelen inhoud on-

(1) Op dezelfde plaats.

onzer gesprekken heet en warm mededeel? Het was misschien een onbedachtzame streek van mij; maar het is wel afgeloopen, en wij staan nog op eenen even goeden voet, als tot dus verre. Gij vraagt misschien: hoe ik daartoe gekomen ben? Nu, dat zal ik u, door het getrouwe berigt van ons gesprek van heden, trachten te verklaren.

Ik had, namelijk, de vraag geopperd, of eene daad, die op zich zelve slecht is, ooit de regtmatigheid van een daardoor verworven eigendom kan staven?

„ Zonder twijfel," gaf hij mij ten antwoord; „ onze „ vaders zullen u dat bewijzen. Want, schoon zij „ er ver van af zijn, de ondeugd zelve te billijken, „ (ik heb er u reeds eenige bewijzen van gegeven, „ lieve OSWALD!) leeren zij evenwel, dat men, het- „ geen men, op den weg der ondeugd, verkregen „ heeft, regtmatig behouden en als zijn onbetwist- „ baar eigendom beschouwen mag. Zie ESCOBAR, „ die al de leerstellingen onzer zedemeesters daarom- „ trent hier, als het ware, vereenigt, geeft, *tr.* 3. „ *ex.* 1. *n.* 23 den volgenden regel op: *De goederen,* „ *welke men, langs schandelijke wegen, gelijk b. v.* „ *door moord, onregtvaardige, regterlijke uitspraak,* „ *eerlooze handelingen enz. verkregen heeft, zijn een* „ *regtmatig eigendom, en men is niet gehouden, om* „ *dezelve terug te geven.* Zoo zegt hij ook nog, „ *tr.* 5. *ex.* 5. *n.* 53: *Men mag over datgene be-* „ *schikken, wat men voor eenen moord, voor eene* „ *onregtvaardige, regterlijke uitspraak, voor eerlooze*

„ *handelingen enz. ontvangt, dewijl het eene regtmatige bezitting is.*"

„ Dat zou ik nu nimmer gedacht hebben!" riep ik verbaasd uit, „ en ik weet ook niet, of de wet „ het goedkeuren, en den sluipmoord, de onregtvaardigheid en de echtbreuk, voor een voldoend „ bewijs van eigendom zou laten gelden; ik twijfel „ er aan."

„ Ik weet niet," hernam de goede EUSEBIUS, de schouders optrekkende, „ wat de wetten van het land „ daaromtrent zeggen; maar dit weet ik, dat onze „ schriften, die het ware rigtsnoer voor het geweten „ zijn, er even eens over spreken, als ik. Zij zonderen, nogtans, één geval uit, dat, namelijk, „ *wanneer men geld van diegenen ontvangen heeft, welke over hun vermogen niet kunnen gebieden, gelijk b. v. minderjarige kinderen, en leden van eene geestelijke orde.* (1) In dit geval alleen, moet „ men het geld teruggeven. In ieder ander, mag „ men het, met een goed geweten, behouden. „ *Want*, zegt LESSIUS, *eene slechte daad mag even zoo goed betaald worden, als elke andere arbeid, uit aanmerking van het voordeel, dat zij den genen aanbrengt, die dezelve laat verrigten, en van de moeite, welke zij hem veroorzaakt, die dezelve volbrengt; en, uit dien hoofde, is men niet verpligt, om terug te geven, wat men voor zulk eene daad*

„ *ont-*

(1) LUD MOLINA de justitia et jure T. 1. tr. 2. disp. 94.

„ *ontvangt, zij moge zijn, van welken aard zij wil,*
„ *ten zij men het van zoodanigen ontvangen had,*
„ *die niet over hun vermogen beschikken kunnen.*
„ *Gij zult misschien zeggen, dat iemand, die geld*
„ *voor eene slechte daad neemt, zondigt, en dat hij*
„ *het dus niet aannemen, noch behouden, mag; doch*
„ *ik antwoord daarop, dat, na de zaak is geschied,*
„ *het geene zonde meer is, dezelve te betalen, of de*
„ *betaling daarvoor aan te nemen.* (1) De wijd be-
„ roemde MOLINA beslist deze vraag mede, op de
„ volgende wijze: *Is men gebouden, om het geld,*
„ *dat men voor eene slechte daad ontvangen heeft,*
„ *te rug te geven? Men moet onderscheid maken,*
„ zegt deze groote man; *wanneer men de daad, voor*
„ *welke men betaald is geworden, niet volbragt heeft,*
„ *dan moet men het geld terug geven; maar, heeft*
„ *men dezelve volvoert, dan is men er niet toe ver-*
„ *pligt,* si non fecit hoc malum, tenetur restituere;
„ secus si fecit. Gij vindt dit in ESCOBAR, *tr.* 3,
„ *ex.* 2. *n.* 138. aangevoerd. Hebt gij het be-
„ grepen?

„ Ik denk ja," antwoordde ik; „ ten minste zal
„ het aan u, noch aan de duidelijkheid uwer voor-
„ dragt, liggen, indien ik het nog niet geheel mogt
„ begrepen hebben."

„ Nu, wij zullen het terstond zien," voer hij voort, terwijl hij zijnen stoel nader bij mij schoof. „ Wat dunkt u dus? *Is een regter, die van de eene*
„ *par-*

(1) LESSIUS de justitia et jure. l. 2, c. 14. d. 8. n. 52.

„ *partij geld ontvangen heeft, om een voor haar*
„ *gunstig vonnis uit te spreken, gehouden, om het*
„ *terug te geven?*

Ik stond eenigzins verwonderd, over deze soort van catechisatie, welke hij met mij begon; intusschen wist ik ook de rol van eenen catechisant te spelen, en antwoordde frisch weg: „ Neen, volgens „ hetgeen gij mij gezegd hebt."

„ Dacht ik het niet," zeide hij, „dat gij de zaak „ nog niet wel begrepen hebt. Heb ik u zulks als „ algemeenen regel opgegeven? Ik heb u gezegd, „ dat men niet behoefde terug te geven, wat men „ voor eene slechte daad ontving, indien men deze „ daad werkelijk volbragt. Dus behoeft de regter „ het ook niet terug te geven, wanneer hij dengenen het proces heeft laten winnen, die het regt „ niet op zijne zijde had; want in dit geval heeft „ hij immers de onregtvaardigheid werkelijk begaan, „ waarvoor hij betaald werd. Doch, heeft men het „ regt op zijne zijde, dan kunt gij niet begeeren, dat „ men eerst nog het winnen van zijn proces koope. „ Begrijpt gij dan niet, dat de regter eenen ieder ge„ regtigheid verschuldigd is, en dat hij dezelve dus „ niet verkoopen mag; maar dat hij niemand onge„ regtigheid verschuldigd is, en, gevolgelijk, voor deze „ geld mag aannemen? Zoo beantwoordt dan ook TABERNA deze vraag, met duidelijke woorden: „ *De*
„ *regter is tot teruggave verpligt, indien hij het*
„ *geld voor eene regtvaardige en wettige uitspraak*
„ *ontving, zoo dra hij, namelijk, daarbij reeeds*
„ *eene behoorlijke bezolding geniet; dewijl het regt*
„ *der*

„ *der natuur het reeds met zich brengt, dat men aan* „ *eenen ander niet mag verkoopen, wat men hem van* „ *regtswege reeds verschuldigd was. Doch, ontving* „ *hij het geld voor eene onregtvaardige uitspraak,* „ *dan mag hij het behouden. Dit gevoelen,* voegt „ hij er bij, *beweeren en verdedigen acht en vijftig,* „ *zegge* 58, *schrijvers.* (1) BUSENBAUM *en* LA CROIX, „ die natuurlijk ook hetzelfde leeren, voegen daarbij „ nog de aanmerking, dat *deze handeling den pro-* „ *cesvoerenden nuttig is, en den regter, voornamelijk* „ *ten opzigte van zijnen goeden naam, indien hij* „ *van onregtvaardigheid overtuigd wierd, aan* „ *een groot gevaar blootstelt. Doch, zich voor* „ *eenen ander aan zulk een gevaar bloot te stellen,* „ *ten einde hem voordeel aan te brengen, is toch* „ *eene zaak, die wel hare belooning waardig is.* (1) „ Let dus wel op dit onderscheid. En zeg mij nu: „ mag een getuige iets voor zijne getuigenis anne- „ men, of het ontvangene behouden?"

„ Indien de getuigenis valsch is, dan zeer zeker," was mijn antwoord; „ maar voor de waarheid mag „ hij niets begeeren."

„ Juist, juist!" riep hij, terwijl hij mij vriende- lijk toeknikte. „ *Een getuige,*" zegt EMANUEL SA, „ *mag niets voor de getuigenis der waarheid nemen,* „ *maar alleen voor de schade, die hij daarbij lijden* „ *kon; doch, wat hij voor eene valsche getuigenis ont-*

(1) J. B. TABERNAE Synopsis Theol. pract. p. 2. tr. 2. c. 31.

„ *ving, behoeft hij niet terug te geven.* (2) De grond
„ daarvan is ook hier dezelfde."

Ik bid u, waarde OSWALD! hebt gij ooit iets onzinnigers gehoord? moeten zij, die zulk een gevoelen konden voorstaan, niet geheel en al door den duivel bezeten zijn geweest? Ik stond er ook zoo van verbaasd, dat ik geene syllabe kon antwoorden. Doch EUSEBIUS scheen mijn stilzwijgen anders uit te leggen; want hij voer, met een zegepralend gelaat, voort:

„ Ziet gij, zoo kan men ieder enkel geval niet
„ genoeg ophelderen, elke leerstelling niet dikwerf
„ genoeg herhalen. Wat zij in het eene boek niet
„ bewerkt, dat bewerkt zij vaak in het andere. Onze
„ pater CELLOT verhaalt ons daarvan een merkwaar-
„ dig voorbeeld, in het achtste boek van zijn werk
„ over de *hierarchie*, hoofdst. XVI, §. 2. *Wij we-*
„ *ten*, zegt hij, *dat iemand, die, op bevel van zij-*
„ *nen biechtvader, juist eene groote som gelds wilde*
„ *terug geven, onderweg bij eenen boekhandelaar aan-*
„ *ging en naar nieuw uitgekomene schriften vraagde.*
„ *Deze toonde hem een nieuw werk over de zedekun-*
„ *dige godgeleerdheid. Hij bladerde er in, en on-*
„ *verhoopt viel hem hetzelfde geval in het oog,*
„ *waarin hij zich juist bevond, terwijl hij er uit*
„ *leerde, dat hij niet tot teruggave gehouden was.*
„ *Hij keerde dus met een verligt geweten, maar met*
„ *eene*

(1) H. BUSENBAUM Theol. mor. T. I. 4. qu. 286.
(2) EMM. SA Aphorismi Confessariorum p. 220.

„ *eene even zoo bezwaarde beurs*, *gerust naar zijn*
„ *huis terug*, abjecta fcrupuli sarcina, retento auri
„ pondere, levior domum repetiit. — Zeg mij nu
„ eens, of het niet eene fchoone zaak is, onze
„ leerftellingen te kennen? De arme drommel hadde
„ voor altijd zijn geld verloren, indien hij niet juist
„ nog te regten tijd dat boek gevonden had. Nu
„ was tevens zijn geld en zijne ziel gered. O,
„ daarom heeft pater CELLOT wel gelijk, als hij
„ daarin een fprekend bewijs vindt voor de door
„ hem beweerde ftelling, namelijk: *hoe nuttig het*
„ *is, dat zeer vele fchrijvers over de zedekundige*
„ *godgeleerdheid fchrijven*, quam utile sit, de Theo-
„ logia morali multos scribere,"

„ Nu, als dat zoo is," zeide ik, „ dan maak ik
„ er mij ook niet langer eene gewetenszaak uit, van
„ fomwijlen den inhoud onzer gefprekken aan eenen
„ vriend in mijn vaderland mede te deelen, die een
„ even groot bewonderaar uwer orde is, als ik!
„ Men is daar ongelukkig genoeg, van weinig of
„ niets van uwe leer- en grondftellingen te weten,
„ en op deze wijze kunnen mijne brieven ook daar
„ misfchien nog tot heil en zegen voor menige ziel
„ verftrekken; want ik ben overtuigd, dat de in-
„ houd mijner brieven mijnen vriend veel te belang-
„ rijk is, dan dat hij denzelven alleen voor zich
„ zou behouden."

Aanvankelijk ftond hij wel een weinig verfteld, toen ik hem dit zoo ronduit zeide; maar wees niet bevreesd, dat hij daarom, in het vervolg, met zijne leerftellingen achterhoudender zal zijn. Na zich kor-

te-

telijk bedacht te hebben, was hij het geheel met mijn gevoelen eens, en beval mij slechts aan, in mijne brieven niets te verdraaijen, maar de leer- en grond-stellingen zijner orde getrouw over te brengen. Dit beloofde ik dan natuurlijk ook heilig, en zoo scheidden wij in de beste verstandhouding. Het is thans middernacht, en ik sluit dus mijnen brief zonder verdere uitrede of toepasfing, terwijl ik u nog, slechts kortaf, vaarwel toeroep.

VEERTIENDE BRIEF.

Heden, waarde OSWALD! Komt er eene gewigtige leer. Misschien raadt gij wel reeds, dat het de zoogenaamde *restrictio mentalis* is, waarvoor, zoo ver ik weet, onze taal nog geene passende uitdrukking heeft. Want *voorbehouding van gedachten*, gelijk men deze woorden somwijlen vertaalt, is en blijft toch altijd eene zeer gebrekkige uitdrukking. Intusschen ergert het mij niet het minst, dat onze anders zoo rijke en gedienstige taal zich hier zoo arm en ongedienstig vertoont; maar ik vind daarin een verheugend bewijs, dat wij, zonder de Jezuiten, de zaak waarschijnlijk even min zouden kennen, als wij er eene uitdrukking voor bezitten.

De inleiding tot deze fraaije leer, maakt de leer der *Amphibologie* of der dubbelzinnigheden uit, naar welke het *geoorloofd is, zich van dubbelzinnige uitdrukkingen te bedienen, en aan deze schijnbaar eenen* an-

anderen zin te geven, dan men zelf daaraan hecht. Ik hield dit aanvankelijk, in mijne eenvoudigheid, wel zoo omtrent voor een en hetzelfde als leugen en bedrog, en gaf dit mijnen getrouwen mentor te kennen; maar hij bewees mij uit REGINALD, dat dit, voor eerst, geene leugen was, dewijl, hetgeen iemand op deze wijze zegt, *naar zijn begrip waar is, offchoon het ook, naar het begrip der toehoorders en naar de gewone uitlegging, valsch mogt wezen;* (1) en uit STOZ bewees hij mij weder, dat het geen bedrog of misleiding ware, hoewel de hoorder er werkelijk door misleid wierd, *dewijl men deze misleiding door zulk eene wijze van spreken niet bewerkte, maar slechts toeliet,* non efficiat sed permittat. (2).

Daartegen liet zich niets inbrengen. Ik vraagde dus nog slechts; of men zich van zulk eene amphibologie, of van dubbelzinnige uitdrukkingen, ook wel bij eenen eed bedienen mogt?

„Zeer zeker," gaf hij mij ten antwoord. „Hoor „maar eens, wat SUAREZ daaromtrent zegt: *Het is* „*op zich zelf geen onregt, zich van de amphibologie, ook bij het zweren, te bedienen, waarom dit* „*mede niet altijd een meineed is. Dit is een even* „*zeker als algemeen gevoelen,* est certa et communis sententia." (3)

„Ik

(1) REGINALDI Praxis fori poenitentialis. T. II. l. 24. c. 11. s. 4. n. 9. p. 383.

(2) MATTH. STOZ. Tribunal poenitentiae. l. 1. a. 3. n. 218.

(3) SUAREZ Opus de virtute et statu religionis. T. II. l. 3. c. 9. ass. 1. n. 2. p. 473.

„ Ik wenschte wel te weten," ſprak ik, „ waarop „ dit zoo zeker als algemeen gevoelen gegrond is.

„ Dit kunt gij terſtond van SUAREZ vernemen," hernam hij. „ *De grond daarvan ligt hierin, dat* „ *ſlechts datgene eene leugen is, wat met de gedach-* „ *ten van den ſpreker zelven ſtrijdt, dewijl deze wel* „ *gehouden is, om zijne woorden met zijne eigene* „ *denkbeelden te doen overeenſtemmen, maar niet met* „ *die der hoorders. Men kan, echter, van iemand,* „ *die zich van dubbelzinnige uitdrukkingen bedient,* „ *niet zeggen, dat hij tegen zijne denkbeelden ſpreekt,* „ *dewijl hij dezelve ſlechts in dien zin neemt, waarin* „ *zij met zijne denkbeelden overeenſtemmen; dus is,* „ *hetgeen hij zegt, ook geene leugen; derhalve is het* „ *op zich zelf ook geen onregt, zoo te ſpreken,* „ *dewijl het eenig en alleen door de leugen onregt* „ *zou kunnen worden. Daaruit maakt men nu ook* „ *het beſluit op, dat het geen meineed is, zulk een* „ *gezegde met eenen eed te bevestigen, omdat, door* „ *dezen eed, God niet tot getuige eener leugen wordt* „ *aangeroepen, vermits het geene leugen is.* (1) Is „ dit geen bewijs, dat handen en voeten heeft?

„ Ik beken het," zeide ik; terwijl ik hem toeſtemde, dat deze amphibologie een heerlijk middel ſcheen te zijn, om zich uit menige verlegenheid te redden, en het gevaar eener klaarblijkelijke onwaarheid, of zelfs van eenen meineed, gelukkig te ontgaan. „ Intusſchen kunnen er toch ook wel

(1) Op dezelfde plaats.

„ wel gevallen plaats hebben, wanneer men niet „ terstond eene dubbelzinnige uitdrukking bij de hand „ heeft; en hoe dan?

„ O, daarvoor weten wij insgelijks raad!" riep hij zegepralende uit: „ hebt gij nog nimmer van de „ *restrictio mentalis* gehoord?"

„ Dat wel," was mijn antwoord; „ maar ik heb, „ tot dus verre, nog geen duidelijk begrip van de „ zaak gehad. Gij zult mij verpligten, door er mij „ iets naders van te zeggen."

„ Zeer gaarne," voer hij voort. „ De *reservatio* „ *mentalis*, eene uitvinding van ons genootschap, „ welke aan hetzelve in eigendom toebehoort, be- „ staat daarin, dat men, bij hetgeen men zegt, stil- „ zwijgend iets voegt, of er eene omstandigheid bij „ denkt, waardoor dit weder opgeheven wordt en „ eenen geheel anderen zin verkrijgt. Eenige voor- „ beelden zullen u dit het best ophelderen. *Indien* „ *dus eenen misdadiger gevraagd wordt, of hij de* „ *misdaad, waarvan men hem beschuldigt, begaan* „ *heeft, dan mag hij ontkennen, zoo hij er, name-* „ *lijk, onder verstaat, dat hij die niet gepleegd heeft,* „ *sedert hij zich in de gevangenis bevindt; of, wan-* „ *neer men hem vraagt, of hij medepligtigen heeft* „ *gehad, dan mag hij dit loochenen, indien hij* „ *daarbij slechts zoodanige misdaden meent, welke hij* „ *alleen begaan heeft.* (1) *Of, hij mag ook looche-*

„ *nen,*

(1) Franc. toleti instructio sacerdotum l. 5. c. 58, p. 775.

„ *nen, eene misdaad gepleegd te hebben, terwijl hij* „ *daarbij denkt, om die te bekennen*, subintelligendo „ ad dicendum. (1) *Indien iemand sommen gelds* „ *bergt, welke hij tot zijn levensonderhoud behoeft,* „ *uit vrees, dat dezelve, door zijne schuldeischers,* „ *in beslag mogten genomen worden, en hij dus ge-* „ *noodzaakt zou zijn, om te bedelen, dan mag hij,* „ *als de regter er naar vraagt, zweren, dat hij* „ *niets geborgen heeft. Even zoo mogen dit ook die-* „ *genen zweren, welke er van weten, zoo dra het hun* „ *slechts duidelijk is, dat hij dezelve alleen tot dit* „ *oogmerk geborgen heeft, en zij daarbij slechts in* „ *hun hart denken, dat hij geene sommen heeft zoek* „ *gemaakt, welke hij gehouden is, om aan den regter op* „ *te geven. Of, indien iemand uit eene plaats komt,* „ *welke niet door de pest is aangestoken, schoon men* „ *dit verkeerdelijk van dezelve denkt, dan mag hij* „ *zweren, dat hij niet uit deze plaats komt, daaron-* „ *der verstaande, in zoo verre men dezelve als eene* „ *door de pest aangestokene plaats beschouwt.*" (2)

„ Maar hoe, eerwaardig heer!" vraagde ik zeer „ verbaasd, „ is dat dan geene leugen, of zelfs geen „ meineed?"

„ De hemel beware ons!" hernam de vrome man; „ de verklaring is toch steeds, in den zin van den „ spre-

(1) FERD. DE CASTRO-PALAO Opus mor. de virtutibus et vitiis, p. 3. tr. 14. disp. 1. n. 5.

(2) THOM. SANCHEZ Opus mor. in praecepta Decalogi p. 2. l. 3. c. 6. n. 31 et 35.

„ spreker, waar, al is zij het ook niet in dien zin,
„ waarin de hoorder dezelve neemt. Was dit het
„ geval niet, dan zou het zekerlijk eene leugen of
„ een meineed wezen; *doch op deze wijze niet, de-*
„ *wijl de woorden, in zulk een geval, niet volgens*
„ *de bedoeling van den regter, maar naar die des*
„ *aangeklaagden, moeten genomen worden*, quia verba
„ in tali casu non sunt consideranda juxta judicis in-
„ tentionem, sed ipsius rei, gelijk TOLETUS, op de
„ zoo even aangehaalde plaats, zegt, maar ook daarom
„ tot de grootste voorzigtigheid vermaant. FILIU-
„ CIUS geeft nog eenige andere uitwegen en maatre-
„ gelen van voorzigtigheid voor dergelijke gevallen
„ op. Die bestaan, namelijk, daarin, dat, nadat men
„ luide gezegd heeft: *ik zweer, dat ik het niet ge-*
„ *daan heb*, men er zachtjes, als eene mentale reser-
„ vatie, bijvoegt: *heden;* of dat men, nadat men
„ luide gezegd heeft: *ik zweer*, er zachtjes bij-
„ voegt: *dat ik zeg*, en dan weder luide voortvaart:
„ *dat ik het niet gedaan heb.* (1) Gij moet toch
„ bekennen, dat men, zoo doende, slechts de zui-
„ vere waarheid spreekt."

„ Dit is niet te loochenen," antwoorde ik glim-
lagchende; „ maar, wij zouden toch misschien slechts
„ vinden, dat dit verder niets heette, dan eene waar-
„ heid zeer zachtjes, en eene leugen, daarentegen,
„ zeer luide te zeggen. Doch, wij willen dit daar
„ la-

(1) VINC. FILIUCIUS quaest. moralium. T. II. tr. 25. c. 11.
n. 228.

„ laten. Ik vrees slechts, dat vele menschen geene „ tegenwoordigheid van geest genoeg bezitten zou„ den, om, bij voorkomende gevallen, zulke kunst„ grepen terstond bij de hand te hebben.

„ Gij hebt volmaakt gelijk," was zijn antwoord, „ en daarom hebben onze vaders ook ten voordeele „ dergenen, voor welke zulke kunstgrepen te hoog „ mogten zijn, geleerd, dat het voor hen reeds „ toereikend ware, kort af te zeggen, *dat zij niet* „ *gedaan hebben*, wat zij toch werkelijk hebben ge„ daan, *indien slechts in het algemeen hun oogmerk* „ *is, om aan hunne woorden den zin te geven, dien* „ *een geslepener brein aan dezelve geven zou.* (1) „ *Voor domme lieden*, zegt FILIUCIUS nog op de „ aangehaalde plaats, *die zich, in bijzondere geval-* „ *len niet weten te helpen, is het genoeg, ten oog-* „ *merk te hebben, om in eenen zin te bekennen of* „ *te loochenen, die inderdaad de waarheid bevat,* „ *waarom het slechts noodig is, dat zij in het alge-* „ *meen weten, dat zij, in den eenen of anderen wa-* „ *ren zin, mogen ontkennen.* Ik sta toe, dat dit „ eenigzins het voorkomen van eenen meineed heeft; „ maar gij moet weten, *dat een eed niet waarlijk* „ *en eigenlijk een eed is, zoo dra men daarbij het* „ *oogmerk niet heeft, om te zweren; hetwelk zoo ze-* „ *ker is, dat pater* THOMAS SANCHEZ *verklaart,* „ *dat alle schrijvers daarin overeen kwamen; en pa-*

„ *ter*

(1) TH. SANCHEZ Opus mor. in praecepta Decalogi p. 2. l. 3. c. 6. n. 46.

„ *ter* SUAREZ *zegt, dat dit bij allen eene uitge-*
„ *maakte zaak is.*" (1)

„ Ei, dat vind ik zeer zonderling!" riep ik verbaasd uit; „ ik wenschte wel te weten, waarmede
„ die heeren zulk een gevoelen regtvaardigen.

„ Waarmede?" vraagde hij. „ Luister: *Zij ge-*
„ *ven als grond daarvoor op, dat het inwendige doel,*
„ *in zekeren zin, de ziel der woorden is; de woor-*
„ *den zijn dus, als het ware, dood, en de eed ver-*
„ *liest deszelfs kracht, wanneer het oogmerk, om te*
„ *zweren, ontbreekt. Wijders, dewijl de mensche-*
„ *lijke handelingen, die verbindend zullen worden,*
„ *de overeenstemming met den wil vereischen, welke*
„ *overeenstemming niet kan plaats hebben, zon-*
„ *der het oogmerk, om datgene te doen, waardoor*
„ *de zaak eerst verbindend wordt. Daar nu de eed*
„ *eene handeling is, welke verbindend voor de men-*
„ *schen moet worden, het zij, om de waarheid te*
„ *zeggen, of om een belofte te vervullen, zoo eischt*
„ *zij ook de volkomene toestemming van den wil, en*
„ *dus het oogmerk, om te zweren.* (2) LAYMANN
„ zegt hetzelfde, gelijk zulks dan ook niet anders
„ kan verwacht worden. (3) Ja, hij voegt er nog
„ bij, *dat zulk een eed somwijlen verbindend zou*
„ *zijn, ten opzigte van de ergernis of schade, die*
„ *daar-*

---

(1) JOANN. DE CARDENAS Crisis Theolog. diss. 18. c. 1. p. 25. n. 2.

(2) Op dezelfde plaats, n. 3.

(3) PAULI LAYMANN Theol. mor. l. 4. tr 3. c. 1. n. 3.

„ *daaruit kon ontſtaan, maar nimmer met betrek-*
„ *king tot den godsdienst en het geweten.*"

„ Dit zal u nu tevens duidelijk maken, hoe SAN-
„ CHEZ zeggen kan: *dat men, zonder eene zonde te*
„ *begaan, zich ſlechts houden mag, als of men*
„ *zweert, zoo dat de aanwezenden en de notaris*
„ *niet anders kunnen denken, dan dat men gezworen*
„ *heeft*, (1) ita ut astantes et tabellio intelligerunt
„ eum jurare. Zoo zult gij nu ook klaar begrijpen,
„ waarop deze geleerde man ſteunt, wanneer hij
„ zegt, *dat, indien in de taal, waarin de eed wordt*
„ *uitgeſproken, de naam van God onderſcheidene be-*
„ *teekenisſen heeft, het geoorloofd is, bij God te zwe-*
„ *ren, terwijl men hier dezen naam in eenen ande-*
„ *ren zin neemt.* (2) Dit is immers ook ſlechts een
„ ſchijnbare, en geen wezenlijke, eed."

„ Dan is de leugen of meineed zeker nimmer eene
„ zonde," wierp ik hem tegen.

„ O neen!" hernam hij. „ *Het is eene zonde en*
„ *eene leugen, gelijk mede een meineed, als men het*
„ *nog met eenen eed bevestigt, zoo dra men zich van*
„ *dit middel, zonder eene verſtandige reden, bedient*;
„ gelijk FILIUCIUS zegt, *ſchoon hij het voor nog pro-*
„ *babeler houdt, dat het ook in dit geval, ſtreng ge-*
„ *nomen, geene leugen noch meineed is.* (3) *Indien*
„ *dus,*

(1) TH. SANCHEZ Op. morale. p. 2. l. 3. c. 7. n. 2.
(2) Op dezelfde plaats, c. 6. n. 37.
(3) FILIUCIUS Mor. Quaestionum T. II. tr. 25. c. 11. n. 331.

„ *dus, b. v. een misdadiger geene hoop heeft, van*
„ *er, met te loochenen, te zullen doorkomen, gelijk*
„ *dan, wanneer hij inziet, dat zijne misdaad zeer*
„ *gemakkelijk bewezen kan worden, is hij gehouden,*
„ *om de waarheid te bekennen, dewijl hij, in dit ge-*
„ *val, geenen grond meer heeft, om de zaak te ver-*
„ *helen.* (1) Maar, zoo lang hij hoop heeft, van er,
„ met te loochenen, te zullen doorkomen, *mogen wij*
„ *geestelijken*, gelijk LESSIUS bij dezelfde gelegenheid
„ aanmerkt, *hem niet tot bekentenis der waarheid*
„ *dwingen.* Ja, het geval kan zelfs plaats vinden,
„ waarin wij het hem eigenlijk tot eenen pligt moes-
„ ten maken, de waarheid te verbergen en dezelve,
„ door eenen amphibologifchen eed, te verdraaijen.
„ *Als zulk een mensch*, zegt CASTROPALAO uitdruk-
„ kelijk, *misfchien medepligtigen heeft aangegeven,*
„ *die hij niet had moeten aangeven, dan is hij, tot*
„ *hunne verdediging, verpligt, om zich van eenen*
„ *dubbelzinnigen eed te bedienen, indien hij daar-*
„ *door kan hopen, zijn aan hen gepleegd onregt we-*
„ *der goed te maken; hij is daartoe, zeg ik, naar*
„ *regt en billijkheid verpligt, indien hij hen, op eene*
„ *boosaardige wijze, heeft aangegeven.* (2) Het-
„ zelfde beweert de groote TAMBURINUS insgelijks
„ van de getuigen. *Imo obligabitur testis aliquando*
„ *sic aecquivocare*, zegt hij met duidelijke woorden,
„ en

---

(1) LEON LESSIUS de justitia et jure l. 2. c. 31. n. 18.

(2) FERD. DE CASTRO-PALAO Opus mor. p. III. tr. 14. disp. 1. n. 5.

„ en heldert deze ſtelling nog, door een voorbeeld, „ op, dat hij naar *Sanchez* aanvoert." (1)

„ Maar geestelijken" vraagde ik, „ mogen toch „ wel niet, door zulke dubbelzinnigheden en mentale „ reſervatien, de waarheid trachten te ontduiken?"

„ Waarom niet?" hernam hij. „ Het is, naar „ onze meening, immers niets kwaads. Zie, hier is „ terſtond eene plaats, die u uwe vraag kan beant„ woorden: *Niet alleen de ſchuldige, als het b. v.* „ *een geestelijke is, maar ook anderen, mogen, op* „ *zulk eene dubbelzinnige wijze, voor eenen wereld*„ *lijken regter zweren, dat de geestelijke de misdaad* „ *niet begaan heeft, terwijl zij daaronder ver*„ *ſtaan, dat hij dezelve niet zoodanig heeft gepleegd,* „ *dat zij verpligt zijn, om het aan eenen wereldlij*„ *lijken regter te zeggen, dewijl deze voor geestelij*„ *ken incompetent is.*" (2)

Het verwondert mij, dat de regters en overheden zich niet tegen zulke dubbelzinnige getuigenisſen en eeden hebben zoeken te behoeden.

„ O," riep hij glimlagchende uit, „ dat zou hun „ weinig gebaat hebben; want wij zijn hun reeds „ voorgekomen en hebben voor het geval, *indien zij* „ *eenen bijzonderen eed mogten eiſchen, dat men de* „ *waarheid opregt en ondubbelzinnig wil belijden,*

---

(1) THOM. TAMBURINI Theol. mor. l. 3. c. 4. §. 2. n. 4.

(2) Op dezelfde plaats. n. 3. Deze ſtelling verdient, bij de beoordeeling van menige daadzaak in de geſchiedenis der Jezuiten, wel in aanmerking genomen te worden.

„ reeds bepaald, *dat men ook hier eenen amphibolo-*
„ *gischen eed mag zweren, dewijl men daaronder kan*
„ *verstaan, dat men, zonder onbillijke dubbelzin-*
„ *nigheid*, absque aequivocatione injusta, *wil zwe-*
„ *ren.*" (1)

Ik wist niet meer, wat ik op zulke slechte stellingen zou zeggen, en zweeg dus. Mijn mentor vermoedde zeker de ware oorzaak van mijn stilzwijgen niet, en voer dus schertsende voort:

„'Doe der waarheid hulde: gij zijt zeker dikwerf „ genoeg in groote verlegenheid geweest, dewijl „ deze uitweg u onbekend was."

„Het is zoo," gaf ik hem ten antwoord; „ wij „ arme halzen weten ons, in zulke gevallen, vol- „ strekt niet te redden, en moeten ons belang of „ ons geweten opofferen, terwijl gij beide zoo ge- „ voegelijk weet te vereenigen."

De Jezuiten hebben anders, zegt men, eenen zeer fijnen reuk hebben; maar de goede EUSEBIUS, die, zoo als gezegd, juist geen groot licht onder de leden zijner orde is, en waarschijnlijk even min het kruid, als de leer der *rescryatio mentalis*, uitgevonden had, scheen, in mijn antwoord, niet de minste spotternij of ironie te vermoeden, maar alles voor goede munt aan te nemen.

„ En niet waar," voer hij zeer opgeruimd voort, „ zou

(1) FERD. DE CASTRO-PALAO Opus morale p. III. tr. 14. disp. 1. n. 5. p. 18.

„ zou het dikwerf niet zeer dienftig zijn, dat men, „ met alle regt en billijkheid, een gegeven woord „ niet behoefde te houden?”

„ Wel, dat geloof ik,” hernam ik; „ zulks zou „ menigen armen drommel, in vele gevallen, heer- „ lijk te pas komen.”

„ Ja, dat denk ik ook,” zeide hij glimlagchende. „ Herinner u, in de eerfte plaats, de grondftelling, „ welke ik u voorheen reeds heb medegedeeld: dat „ eene handeling, die verbindend voor ons zal „ worden, de volkomene toeftemming van onzen wil „ moet hebben. Daarop gronden dan ook onze va- „ ders den regel, *dat beloften niet verbinden, indien „ men het oogmerk niet heeft, om zich te verbinden, „ terwijl men dezelve doet. Als men dus zegt: ik „ zal het doen, dan verftaat men daaronder flechts, „ dat men het doen zal, zoo men zijnen wil niet ver- „ andert. Want men wil daardoor toch niet zijnen „ vrijen wil verzaken.* ESCOBAR, die dezen regel „ *tr.* 3. *ex.* 3. *n.* 48. aanvoert, geeft daar nog an- „ dere regelen, dit onderwerp betreffende, op, en „ fluit met de woorden: *dat dit alles uit* MOLINA „ *en andere fchrijvers ontleend is.* Gij kunt dus aan „ de juistheid van dezen regel niet meer twijfelen.”

„ Volftrekt niet,” hernam ik, „ hoe wonderlijk „ mij deze regel ook toefchijnen moge. Intusfchen „ heb ik, in den loop uwer onderrigtingen, reeds „ meer dan eens gelegenheid gevonden, om mijne „ kortzigtigheid te gevoelen, en ik berust dus ook „ gaarne in hetgeen gij mij, omtrent dit punt, ge- „ zegd hebt.”

„ De

„ De zaak zal u nog duidelijker worden," voer hij voort. „ Zie, hier zegt GORDON: *Uit deze „ grondstelling maakt men zeer juist het besluit op, „ dat iemand, die, bij zijne intrede in eene gees- „ telijke orde, uitdrukkelijk ten oogmerk heeft, „ zich niet tot kuischheid te verpligten, zijne belofte „ van kuischheid ook niet behoeft te houden.* (1) „ Wijders wordt hieruit nog afgeleid, *dat iemand, „ die gedwongen wordt, om aan eene vrouw trouw- „ belofte te doen, zweren kan, dat hij haar trouwen „ zal, terwijl hij daarbij in zijn hart denkt: als ik „ er toe genoodzaakt word, of, zoo het mij nader- „ hand zal believen.*" (2)

„ Ei, dat is allerliefst!" riep ik lagchende uit. „ Maar hoe, indien men hem nu aanklaagt, en den „ pligtvergetenen de eed wordt afgeeischt?

„ Dat verandert de zaak niet," antwoordde hij zeer koelbloedig. „ *Als iemand iets beloofd, of ge- „ contracteerd, heeft, maar slechts uitwendig, en zon- „ der oogmerk, om te beloven, en hij moet met „ eede voor den regter verklaren, of hij het bewuste „ beloofd, of gecontracteerd, heeft, mag hij zulkt „ loochenen, dewijl dit den zin kan hebben: ik heb „ geene belofte gedaan, die mij kon verbinden. En „ hij heeft eene regtmatige reden, om zoo te ant- „ woorden; dewijl hij anders, bij gebrek van een „ bewijs, dat hij volstrekt niet ten oogmerk had, „ zich*

---

(1) JAC. GORDONI Theol. mor. univ. l. 6. q. 5. n. n. 3.
(2) TOM. SANCHEZ Opus morale p. 2. l. 3. c. 6. n 39.

„ *zich daardoor te verbinden, veroordeeld zou wor-*
„ *den, om iets te betalen, wat hij evenwel niet we-*
„ *zenlijk schuldig is, of iemand te trouwen, aan*
„ *welke hij eigenlijk geene trouwbelofte gedaan*
„ *heeft!* (1) En zoo zegt ook SANCHEZ, dat men,
„ in dit geval, zweren kan, dat men niets beloofd
„ heeft. *wat men, namelijk, gehouden is, om te*
„ *vervullen.* (2) *Want de zin der regterlijke vraag*
„ *is toch slechts: hebt gij trouwbelofte gedaan, met*
„ *oogmerk, om u daardoor te verbinden? Waarop*
„ *men met waarheid, en zonder voorbehoud van ge-*
„ *dachten, kan antwoorden: dat heb ik niet ge-*
„ *daan.*" (3)

„ Dus, geene gelofte geldt en is verbindend, als
„ men, bij het doen derzelve, niet ten oogmerk
„ heeft gehad, zich er door te verbinden, of wan-
„ neer men dezelve slechts in zoo verre heeft mee-
„ nen te houden, als men naderhand zijnen wil niet
„ weder veranderde?"

„ Juist," antwoordde hij; „ want, gelijk ESCOBAR
„ zegt, niemand wil daardoor zijnen vrijen wil ver-
„ zaken."

„ Dus," voer ik voort, „ zou ook wel een pro-
„ testant, die tot uwe kerk was overgegaan, van
„ zijne

---

(1) SUAREZ Opus de virtute et statu religionis T. II. l. 3. c. 9. ass. 2. n. 5.

(2) SANCHEZ Opus morale. p. 2. l. 3. c. 6. n. 32.

(3) JOANN. MARINI Theologia spec. et. mor. T. III. tr. 23. disp. 11. sect. 8. n. 100.

„ zijne gelofte ontflagen zijn, zoo dra hij zich door
„ dezelve niet eigenlijk had willen verbinden, of, zoo
„ dra hij zijnen wil en zijne overtuigingen weder ver-
„ anderde? Naar den zoo even gemelden regel,
„ zou het mij ten minste toefchijnen, dat dit zoo
„ behoorde te wezen."

Deze neuswijze vraag bragt den goeden EUSEBIUS in geene geringe verlegenheid. In den angst van zijn hart, ftopte hij drie groote fnuifjes na elkander in zijnen neus, zonder dat zijn weinigje herfens zich daardoor geprikkeld gevoelde, om hem een antwoord te geven. „ Dat is .... dat is ...." ftotterde hij eindelijk, „ eene zonderlinge vraag, die hier niet te „ pas komt. „ Van deze gelofte kan niets ont- „ flaan."

„ Dus," hervattede ik, „ kan deze regel toch „ niet op alle gevallen toegepast worden?"

„ Alleen op dit geval niet," antwoordde hij, „ maar op alle andere wel."

Ik was boosaardig genoeg, om naar den grond van deze uitzondering te vragen; doch ik werd met een verdrietig: „ die blijkt van zelf," kort af en ter rust gewezen. Ik had, wel is waar, grooten lust, om hem nog eenige ftruikelblokken voor de voeten te werpen, en hem te vragen: of monniken en nonnen, naar deze leer, van hunne gelofte ontflagen waren, zoo dra zij hunnen wil, mitsgaders hunne denkbeelden omtrent de wereld en hunne beftemming, veranderden; of, of echtgenooten zich wel op deze leer mogten gronden, als hunne harten een ander voorwerp werden toegedaan, daar de eene zoo wel als

als de andere *toch zeker hunne vrijen wil niet zouden willen verzaken;* maar ik vreesde, dat ik het daardoor geheel bij den goeden EUSEBIUS zou verkerven. Hij was, door mijne eerste vraag, bovendien, reeds zoo zeer uit zijne goede luim gebragt en zoo stil geworden, dat ik het voor het beste hield, hem heden te verlaten.

VIJFTIENDE BRIEF.

Ik had nimmer gedacht, waarde OSWALD! dat er zulke onkuische en onwelvoegelijke zaken, als ik heden heb moeten zien en hooren, uit eene geestelijke pen konden vloeijen. Er werden, in de schriften van deze heeren, onderwerpen behandeld, waarover ik, bij het enkel lezen, reeds tot aan de ooren toe rood werd. Ik kan u dezelve ook niet weder verhalen; want daartoe zou reeds eene onbeschaamdheid behooren, welke ik, God dank! niet bezit. Doch, wilt gij u de moeite geven, om zelf te lezen, en u met eigen oogen te overtuigen, dat ik den goeden Jezuiten niets aantijg, wat ik niet kan verantwoorden, zoo zal ik u ten minste de bronnen aanwijzen, waaruit gij kunt putten.

De bijslaap vóór de priesterlijke inzegening van het huwelijk verdedigt EMANUEL SA, *Aphor. p.* 80, gelijk mede CASP. HURTADO, *De Sacramentis et censuris* T. I. *disp.* 10. *diff.* 3. *n.* 8. *p.* 496. waar deze zich nog op SANCIUS en NAVARRUS beroept.

Dat

Dat mannen en vrouwen, voor het toegestane gebruik van hun ligchaam, eene belooning aannemen en eischen mogen, vindt gij insgelijks bij EMANUEL SA, *Aphor. p.* 249, als mede bij JAC. GORDON *Theol. mor. univ. l.* 5. *qu.* 5. *c.* 6. *n.* 3. *p.* 870. Wilt gij weten: *hoe veel?* laat TAMBURINUS u dit dan zeggen, die deze vraag zoo uitvoerig beantwoordt, als men het maar wenschen kan, *Theol. mor. l.* 7. *c.* 5. §. 3. *n.* 23—25. *Dat een meisje, hetwelk men geweld wil aandoen, niet altijd behoeft te schreeuwen en om hulp te roepen*, bewijst DICASTILLUS, *de justitia et jure l.* 1. *disp.* 3. *dub.* 17. *n.* 276—277. *De sodomie van eenen geestelijken* verdedigt ESCOBAR, *Theol. mor.* T. IV. *l.* 33. *sect.* 2. *n.* 222—228. Dezelfde zal u ook nog, *n.* 252—253, leeren, *dat de schaking van een meisje niets beteekent, als men daarbij niet ten oogmerk heeft, haar te trouwen.* Met dezelfde toegevendheid behandelt hij, *n.* 258—259, den *jongens-roof.* Bijna nog beter, komen er, bij FEGELI, diegenen af, *welke een meisje verkracht hebben:* quaestiones practicae, *p.* 4. *c.* 8. *n.* 127. Het alleruitvoerigst spreekt over dit onderwerp SANCHEZ, in zijn werk *de Sancto Matrimonii Sacramento.* Men kan bij hem bemerken, dat hij deze stof zeer *con amore* bearbeid heeft, en hij spreekt daar van dingen, van welke een roomsch geestelijke, billijker wijze, volstrekt niets moest weten. Doch, den reinen is immers alles rein! en hoe zou men van eenen Jezuit iets anders kunnen denken?

Menschen, die niet in verzoeking geraakten, wanneer zij, met hoogst derzelver eigene handen, hunne biecht-

biechtdochters geeselden, (1) kunnen immers ook wel van allerlei natuurlijke dingen ſpreken en ſchrijven, zonder daarbij verder iets kwaads te denken. ALPHONSUS DE VARGAS en PETER JARRIGE, een Jezuit der vier geloften, die, in 1647, uit de orde trad, verhalen van hunne ordesbroederen, wel is waar, zeer zonderlinge zaken, en voeren daarbij namen en omſtandigheden aan, welke, omtrent de waarheid hunner verhalen, bijkans geenen twijfel overig laten; doch ik hecht aan deze Exjezuiten, noch aan den bisſchop van *Nanking*, geloof, volgens wiens berigt aan den paus BENEDICTUS XIV, de Jezuiten in *Sina* zoo buitenſporig leefden, dat zij zich, in en buiten den biechtſtoel, en vóór de lezing der mis, met meisjes verontreinigden. Het is louter haat en nijd, die dezen vromen menſchen zoo iets aantijgen.

En daarmede voor heden punctum!

ZESTIENDE BRIEF.

O, wat maken wij toch grooten omwegen, om in den hemel te komen! Wie er even gemakkelijk als ſpoe-

(1) Praesertim emanavit, *zeggen de Jezuiten zelve*, quasdam esse mulieres, quae semel in hebdomade pietatis specie a confessariis caederentur. *Neç falsa narabantur.* Sed suspicio gravabat innoxios. (Imago primi saeculi S. J. Lib. VI. Cap. I. p. 736.)

ſpoedig wil aanlanden, moet zich door de Jezuiten laten leiden. Dat zijn menſchen, welke in die ſtreken bekend zijn, en ons langs een bijpad voeren, op hetwelk wij, in ééne minuut, verder komen, dan anders, met alle inſpanning, in ons geheele leven. Gij denkt misſchien, dat ik ſcherts: de Hemel beware mij! Ik ſpreek in vollen ernst, even als de goede EUSEBIUS, die mij heden, met een boek in de hand, te gemoet kwam, en mij terſtond toeriep: „*Wie u de poorten van het paradijs opende, zou* „*die u niet tot de innigſte dankbaarheid verpligten?* „*zoudt gij er niet millioenen voor geven, er eenen* „*ſleutel voor te bezitten, en, geheel naar uw wel-* „*gevallen, in hetzelve te kunnen ingaan. En daar-* „*toe behoeft gij geene zoo groote onkosten te maken;* „*hier is er een, hier zijn er honderd, veel goed-* „*kooper, te krijgen.*"

Ik wist niet, of de goede pater ſprak, dan las. Doch hij hielp mij weldra uit deze onzekerheid, door er bij te voegen:

„Dat zijn de eerſte woorden uit een fraai boek „van pater BARRI, die tot onze orde behoort. „Het bevat honderd vereeringen van de moeder „Gods, die allergemakkelijkst zijn, en den mensch „tevens het paradijs kunnen openen. *Zoo vele ver-* „*eeringen der moeder Gods*" voegt de waardige ſchrijver er terſtond bij, „*gij in dit boek vindt,* „*zoo vele ſleutels voor den hemel bezit gij daarin,* „*indien gij dezelve in acht neemt;* en, tot beſluit, „zegt hij nog, *dat hij reeds tevreden is, als men* „*er ſlechts ééne van in acht neemt.*"

„O,

„ O, noem mij toch eenige van de gemakkelijk„ ste!" riep ik nieuwsgierig uit.

„ Gemakkelijk zijn zij alle," gaf hij mij ten antwoord, allergemakkelijkst; *b. v. de heilige maagd te* „ *groeten zoo dikwerf men een beeld van haar aan-* „ *treft; dikwerf den naam van* MARIA *uit te ſpre-* „ *ken; te wenſchen, haar zoo veel kerken te kunnen* „ *bouwen, als alle monarchen zamen gedaan hebben;* „ *haar, bij het ontwaken, eenen goeden morgen, en,* „ *bij het te bed gaan, eenen goeden nacht, te wen-* „ *ſchen, enz.*"

„ Nu, dat moet ik bekennen!" riep ik verbaasd uit, „ gemakkelijker kan men het den mensch niet „ maken; en, indien dit toereikend is, om ons den „ hemel te openen, dan zullen de poorten van den„ zelven zeker voor niemand geſloten blijven."

„ Ach," zeide hij, „ ik zie wel, dat gij het men„ ſchelijke hart nog niet kent. Wees verzekerd, „ dat er menſchen genoeg gevonden worden, die „ het, in hunne ligtzinnigheid, maar al te dikwerf „ vergeten, der moeder Gods eenen goeden morgen „ of goeden nacht te wenſchen. En daarom heeft „ pater BARRI het ook noodig geacht, hun de zaak „ nog gemakkelijker te maken, en hun, te dien einde, „ ſlechts voorgeſchreven, *dag en nacht eenen rozen-* „ *krans, in den vorm van eenen armband, of eene* „ *beeldtenis der heilige maagd, bij zich te dragen.* „ Deze vereeringen vindt gij *p.* 14. *p.* 326. en *p.* 447. „ opgegeven. En, uit dien hoofde, kan hij, *p.* 106, „ ook met alle regt uitroepen: *En zegt nu nog eens,* „ *dat ik u geene gemakkelijke vereeringen aanbe-*

veel,

„ *veel, om de toegenegendheid der heilige maagd te* „ *winnen!*"

„ Ja, de hemel weet," viel ik hem in de rede, „ dat hij alles gedaan heeft, wat slechts immer mo- „ gelijk was. Ik wenschte, evenwel, ook nog te we- „ ten, of men wel geheel zeker is, van in den „ hemel te zullen komen, als men, voor het overige, „ niet zeer christelijk leeft?"

„ Daaraan behoeft gij volstrekt niet te twijfelen," gaf hij mij ten antwoord. „ Pater BARRI voert „ uitdrukkelijk, ten einde zulke twijfelingen weg te „ nemen, *p.* 34. het voorbeeld eener vrouw aan, „ die, tot op het laatste oogenblik, een zondig le- „ ven leidde, en ook in dezen toestand stierf, maar „ welke toch zalig werd, dewijl zij alle dagen het „ beeld der heilige maagd gegroet had."

„ En van waar weet men dit?" vraagde ik eenigzins ongeloovig.

„ Dewijl onze Heer haar zelf van den dood op- „ wekte," was zijn antwoord; „ Zoo zeker is het, „ dat men niet kan verloren gaan, als men eene „ dier vereeringen in acht neemt. Indien het zoo „ zeker niet ware, zou pater BARRI zich niet borg „ voor de heilige maagd gesteld hebben, gelijk hij „ *p.* 465. werkelijk doet."

„ Doch, wie stelt zich dan borg voor pater „ BARRI?" vraagde ik wat neuswijs.

„ Wie zich borg voor pater BARRI stelt?" — herhaalde hij, terwijl hij mij met groote oogen aanstaarde; „ is hij niet een lid van onze orde? en weet „ gij niet, dat ons genootschap zich borg stelt voor

„ al de schriften van onze vaders? Wij Jezuiten „ mogen, zonder verlof en goedkeuring van onze „ oversten, niets laten drukken. Alles is bij ons „ op eenheid berekend; (1) en, daar wij allen „ slechts leden van één en hetzelfde ligchaam zijn, „ waarvan de generaal het hoofd is, (2) zoo mag „ ook slechts één geest in dit ligchaam ademen en „ leven, en in al de handelingen van deszelfs leden „ blijkbaar zijn. Dit is, aan den eenen kant, wel „ zeer drukkend voor elken Jezuitischen schrijver; „ doch, aan de andere zijde, waarborgt het hem het „ voordeel, dat hem nu de gansche orde ook nim- „ mer mag laten steken, maar, als de nood het ver- „ eischt, zich met al hare magt voor hem in de „ bres moet stellen, gelijk b. v. bij MOLINA het ge- „ val was, met wiens persoon en leer het jammer- „ lijk zou gegaan zijn, indien hij niet tot ons ge- „ nootschap had behoord."

„ Ei," zeide ik, „ het is mij lief, dat ik dit hoor; „ want

(1) Omnes ut plurimum eam doctrinam, quae in societate fuerit electa ut melior et *convenientor* nostri sequantur.

Const. par. 8. c. 1. p. 426.

Si quis aliter sentiret, quod discreparet ab eo, quod ecclesia et ejus Doctores communiter sentiunt, suum sensum definitionibus societatis debet subjicere.

Const. Decl. c. I. p. 3. pag. 375.

(2) Quando quidem nec conservare, nec regi, atque adeo nec finem, ad quam tendit societas, ad majorem Dei gloriam consequi potest, si inter se et cum capite suo membra ejus unita non fuerint. Instit Tom. I. p. 423.

„ want ik moet bekennen, dat ik, tot dus verre, vele
„ der opgegevene leerstellingen slechts voor bijzon-
„ dere meeningen gehouden en eenigzins geaarzeld
„ heb, dezelve op rekening der geheele orde te
„ stellen.

„ Dan hebt gij ongelijk gehad," merkte hij aan;
„ door de kracht der gemelde inrigting in ons gezel-
„ schap, is datgene, wat onder den naam van eenen
„ enkelen verschijnt, zoo goed, als of het onder
„ den naam der gansche orde verscheen."

Laat ik u dit niet vergeefs gezegd hebben, lieve OSWALD! en kom mij niet weder met die gewone spreuk aan boord, dat er in elk genootschap schurftige schapen zijn. In dit genootschap hebben de schurftige schapen een officieel karakter, en worden als voorbeelden voor de gansche kudde beschouwd. Dit is eene gewigtige aanmerking, die wel in acht moet genomen worden, bij de beoordeeling der leerstellingen, welke ik u overgeef, gelijk ik dezelve, door de goedheid van mijnen lieven EUSEBIUS, ontvang.

Als toegift, kreeg ik heden nog eenige aanmerkingen, uit welke ik slechts de belangrijkste en kluchtigste nemen wil. Hebt gij tot heden wel geloofd, dat verwaandheid en ingenomenheid met zich zelven, verre van iets zondigs te wezen, veeleer eene gave Gods is? Dit is u, tot nog toe, zeker nog in geene heidensche, laat staan in eene christelijke, zedeleer voorgekomen. Dank het dus den Jezuiten, indien gij daaromtrent geheel van denkbeelden verandert. Zie hier de plaats, welke EUSEBIUS mij deswege

aanvoerde: *Wanneer schrandere breinen een voortreffelijk werk leveren, dan worden zij daarvoor, billijker wijze, door de toejuiching van het publiek beloond. Doch, als een armzalig vernuft zich afslooft en toch niets goeds voortbrengt, zoo dat hij, gevolgelijk, de toejuiching van anderen niet verwerft, geeft God hem, opdat zijn arbeid niet geheel onbeloond blijve, daarover eene zelftevredenheid, welke men hem, zonder eene meer dan barbaarsche onregtvaardigheid, niet ten kwade kan duiden. Zoo geeft God, die regtvaardig is, den kikverschen welbehagen in hun gekwak.* (1)

Is dat niet zeer kluchtig? En even zoo grappig is de leer aangaande den nijd, die hij mij nog van pater BAUNY aanvoerde, namelijk: *dat de nijd wegens de geestelijke goederen van den naasten eene doodzonde, maar dat de nijd wegens aardsche goederen slechts eene aflaatzonde is.* En op welken grond? *Dewijl het geluk, dat in aardsche dingen ligt, zoo gering en onbeduidend in Gods oogen is, dat het, bij Hem en zijne heiligen, volstrekt niet in aanmerking komt.* (2)

Is dit niet een grond, die zich hooren laat, voornamelijk, als men bedenkt, dat hij van dezelfde menschen komt, die, aan den anderen kant, eenen doodslag verontschuldigen, wanneer dezelve het behoud van dit *zoo gering en onbeduidend geluk* ten doel

(1) GARASSE somme des vérités capitales de la Religion. p. 2. p. 419.

(2) BAUNY somme des péchés ch. 7. p. 123.

doel heeft? Ik kon deze aanmerking ook niet onderdrukken; maar mijn EUSEBIUS onderrigtte mij terſtond, dat dit geene tegenſtrijdigheid was, naardemaal eene zaak, in Gods oogen, wel gering en zonder waarde kon zijn, zonder zulks daarom, in de oogen der wereld, te wezen.

En weet gij wel, waarom een Jezuit altijd van den hemel en de eeuwige zaligheid verzekerd blijft? De ſleutels des hemels van pater BARRI bragten mij op het denkbeeld, om er, in het voorbijgaan, naar te vragen; daar ik van deze zaak reeds meermalen had hooren ſpreken, maar den grond van dit geloof nimmer had kunnen vernemen. EUSEBIUS verklaarde mij dan de zaak daardoor, dat, bij den dood van eenen Jezuit, elk der overblijvende ordesbroederen drie zielmisſen voor hem lezen, en rozenkranſen voor hem bidden, moest. Dit waarborgt dus den geringſten Jezuit meer dan dertig duizend zielmisſen, en geeft hem, in vertrouwen op deze hulp, de hoop, dat hij, met eenen korten doorgang door het vagevuur, of wel onmiddelbaar, in den hemel komt. Aan eene verdoemenis ware, echter, bij de gemelde inrigting, volſtrekt niet te denken. Ik feliciteerde hem dus natuurlijk met het geluk, van tot zulk een genootſchap te behooren, en door hetzelve weder, op eene zeer zekere wijze, den hemel te bereiken. Doch, hij trok de ſchouders op, en meende, dat de heerlijke tijden voorbij waren, waarin de orde meer dan tienduizend priesters telde.

Eindelijk kwam het geſprek op de reliquien. Ik betwijfelde de echtheid der meeste onder dezelve en

voerde, tot mijne regtvaardiging, JAC. URSINUS aan, die, in het boek: *Jezuitici Templi stupenda*, *Amb.* 1610, uit de vergelijking van Jezuitische reliquien doet blijken, dat zij van den apostel JACOBUS *zes geheele ligchamen*, van MARCUS *twee*, van de heilige drie koningen *twee volledige exemplaren*, namelijk het eene in *Keulen*, het andere in *Milaan*, van de heilige ANNA *drie hoofden*, en van den heiligen SEBASTIAAN *drie hoofden en vier armen*, hadden opgegeven. Doch EUSEBIUS bragt, daartegen, pater JOHANNES FERRAND VAN ANECI in, welke, in zijne *Disquisitio Reliquaria*, verzekert, *dat men zich niet behoeft te verwonderen, verscheidene ligchamen van heiligen en dergelijke reliquien dubbel en driedubbel te vinden, daar zij, door Gods almagt vermenigvuldigd en nog eens kunnen voortgebragt worden.*

Wat liet zich daarop antwoorden? Ik streek de zeilen, en beval mij in zijne gunst aan, hetwelk ik mij hiermede ook in de uwe doe.

ZEVENTIENDE BRIEF.

Wie zou het kunnen weerstaan, als aan iemand de zaak zoo aangenaam en ligt gemaakt wordt? Neen, ik duid het den afvalligen onzer kerk niet meer ten kwade, dat zij in den schoot der alleen zaligmakende vlugten, wanneer zij het geluk hebben, van zulke leidsmannen te vinden, als er mij een ten deele viel. Want, niet alleen, dat zij ons, in ons leven

en

en onzen wandel, niet het minste beperken, en, voor elke dwaling van ons hart, eene verontschuldiging weten te vinden; maar zij laten er zich ook aan gelegen zijn, zoo vele andere dingen uit den weg te ruimen, wat eenen protestant den overgang, of, gelijk het thans heet, den terugkeer tot de roomsche kerk verzwaren, en er hem eenen tegenzin in zou kunnen doen verkrijgen.

Omtrent het vasten had EUSEBIUS mij reeds voorheen gerustgesteld, gelijk ik u, in eenen mijner eerste brieven, schreef; maar een groote steen des aanstoots was mij nog altijd het eeuwigdurende *mis hooren* en de *oorbiecht*. Dit bekende ik hem dan ook openhartig, toen hij mij heden wat nader kwam, en mij, duidelijker dan ooit, zijnen wensch te kennen gaf, om mij als proseliet zijner kerk te zien. Doch hij heeft mij getoond, hoe men ook deze dingen zoo ligt kan maken, dat er bijna niets dan de naam en schijn van overblijven.

„ O! wat dat eeuwigdurende mis hooren betreft," riep hij terstond, „dat moet u niet het allerminste „ afschrikken. Onze grootste godgeleerden hebben „ reeds lang, omtrent dit onderwerp, geleerd: *dat* „ *het toereikend is, de mis met het ligchaam bij te* „ *wonen, al is men ook met den geest afwezig, zoo* „ *dra men er slechts uitwendig in eene eerbiedige* „ *houding bij blijft.* (1) Ja VASQUEZ gaat nog ver-

„ der,

(1) GASP. HURTADO de sacramentis T. II. d. 5. dist. 4. en CONINCH. q. 83. a. 6. n. 197.

„ der, daar hij zegt: *dat men reeds aan het voor-
„ schrift, van de mis te hooren, voldoet, al heeft
„ men ook het oogmerk, om dezelve volstrekt niet
„ te hooren.* Dat alles vindt gij mede in ESCOBAR
„ *tr.* I. *ex.* II. *n.* 74 en 107, en insgelijks *tr.* I.
„ *ex.* I. *n.* 116, waar hij het door het voorbeeld
„ dergenen verklaart, die men met geweld in de mis
„ voert, en welke er zich heen begeven, met het
„ vaste oogmerk, om dezelve niet te hooren."

„ Inderdaad," viel ik hem in rede, „ ik zou dit
„ nooit gelooven, als een ander het mij zeide."

„ Wat zoudt gij dan wel van ESCOBAR's gevoe-
„ len zeggen," voer hij glimlagchende voort,
„ die, *tr.* I. *ex.* II. *n.* 31., ronduit beweert: *dat*
„ *zelfs een slecht oogmerk; gelijk b. v. om de vrou-*
„ *wen met wellustige blikken te beschouwen; met het*
„ *oogmerk, om de mis te hooren, zeer goed te ver-*
„ *eenigen is?*"

„ Heb ik wel gehoord?" vraagde ik zeer ver-
„ baasd, „ zou dit beide te vereenigen zijn?"

„ Zeer zeker," gaf hij mij droogjes ten ant-
„ woord; „ zie hier ESCOBAR's eigen woorden: *nec*
„ *obest alia prava intentio, ut aspiciendi libidinose*
„ *foeminas.* En zulk een man bezit aanzien genoeg,
„ om zijn gevoelen te doen gelden."

„ Nu goed," zeide ik, „ een hinderpaal is dus uit
„ den weg geruimd; want als men zich, gedurende
„ de mis, met zulke zaken mag bezig houden, dan
„ maakt het ook niets uit, of ik, gedurende dien
„ tijd, voorwerpen voor mijne kunst zoek, en deze
„ bestudeer. Maar, hoe is het met de oorbiecht gele-
„ gen?

„ gen? Ik zou er onmogelijk toe kunnen besluiten,
„ om aan vreemde ooren en oogen prijs te geven,
„ wat men dikwerf zoo gaarne voor zich zelven zou
„ willen verbergen; en mij aan eenen ander geheel
„ naakt en bloot te vertoonen."

„ O! is het anders niets," hernam hij, „ dan
„ zijt gij ligt te helpen. Onze vrome vaders weten
„ voor alles raad, en hebben ook de oorbiecht der-
„ mate verligt, dat zij, zelfs voor den slechtsten
„ mensch, niets afschrikkends meer hebben kan."

„ En waardoor?" vraagde ik nieuwsgierig.

„ *Door vrome en heilige spitsvindigheden en kunst-*
„ *grepen,*" antwoordde hij, „ gelijk onze Vlaamsche
„ vaders die zelve noemen. (1) *Door deze uitvin-*
„ *dingen worden thans alle misdaden* alacrius, *dat*
„ *heet ligter en blijmoediger, verdelgd, dan zij*
„ *voorheen gepleegd werden, zoo dat de meeste men-*
„ *schen eene zonde naauwelijks spoediger begaan,*
„ *dan zij dezelve weder verdelgen kunnen,* plurimi
„ vix citius maculas contrahunt, quam eluunt." (2)

„ Mijne nieuwsgierigheid," zeide ik, „ is zeer
„ gespannen."

„ Zij zal terstond bevredigd worden," voer hij
voort. „ Gij hebt gelijk; in de oorbiecht ligt veel
„ afschrikkends. Men schaamt zich het biechten van
„ menige zonden, en het opgeven der bijzondere
„ omstandigheden; men heeft eenen tegenzin in de
„ boe-

(1) Imago primi Saeculi S. J. l. 3. c. 1. p. 401.
(2) Op dezelfde plaats, l. 2. c. 3. p. 372.

„ boete, die iemand daarvoor wordt opgelegd; het „ kost overwinning, het besluit op te vatten, om „ zich te verbeteren, en alles te vermijden, wat „ iemand weder tot dezelfde zonden zou kunnen „ vervoeren; ja, men kan er zelfs dikwerf geen har- „ telijk berouw over gevoelen. Dit alles is zeer „ waar; maar ik hoop, u te bewijzen, dat dit slechts „ schijnbare zwarigheden zijn, en de zaak allerge- „ makkelijkst is."

„ Want, om terstond met de schaamte te begin- „ nen, welke de menschen dikwerf afschrikt, van ze- „ kere zonden te biechten, en daardoor de achting, „ mitsgaders het goed gevoelen, van den biechtvader „ te verliezen, zoo hebben onze vaders, en wel on- „ der anderen ESCOBAR, die ook nog SUAREZ, „ *tr. 7. c. 4. n. 135.* aanvoert, dit reeds daardoor „ weten weg te nemen, dat zij den menschen *twee* „ *biechtvaders toestaan: den eenen voor de doodzon-* „ *den, en den anderen voor zonden van minder be-* „ *lang, ten einde, op deze wijze, de achting van* „ *zijnen gewonen biechtvader te behouden.* Is dat „ niet reeds eene zeer schoone uitvinding? Doch „ dezelfde schrijver geeft nog een ander, even zoo „ fijn, middel aan de hand, om eene zonde, zelfs „ aan zijnen gewonen biechtvader, te belijden, zon- „ der dat deze bemerkt, dat men dezelve, sedert de „ laatste biecht, weder begaan heeft. Dit middel be- „ staat, namelijk, daarin, *eene algemeene biecht te* „ *doen, en deze laatste zonde met de andere te ver-* „ *mengen, waarvan men zich in het algemeen be-* „ *schuldigt.*" Pater BAUNY verligt de zaak nog op

„ eene

„ eene andere wijze, doordien hij beweert: *dat,*
„ *zekere gevallen uitgezonderd, die slechts zeer zel-*
„ *den voorkomen, de biechtvader volstrekt het regt*
„ *niet heeft, om te vragen, of de zonde, welke men*
„ *biecht, eene, door gewoonte eigen gewordene, zonde*
„ *is, en dat men hem daarop niet behoeft te ant-*
„ *woorden, dewijl hij niet geregtigd is, om zijn*
„ *biechtkind de schande aan te doen, welke in de be-*
„ *kentenis van vele afdwalingen zou liggen.*" (1)

Ik wilde hem daarop aanmerken, dat dit geheel en al strijdig ware met het doel der oorbiecht, en bezwaarlijk met de eischen zijner kerk te dezen aanzien kon vereenigd worden; doch ik hield deze aanmerking achterwege, om hem niet ontijdig, in het uitkramen *zijner vrome en heilige kunstgrepen en spitsvindigheden*, te storen.

„ Dit alles," voer hij dus gerust voort, „ zou, „ echter, weinig baten, indien men, aan den ande- „ ren kant, ook de boete niet verzacht had, welke „ misschien de voorname oorzaak is, die velen het „ meest van de biecht afschrikt. Dit kan, evenwel, „ volstrekt niet meer een steen des aanstoots wezen, „ sedert wij het openlijk tot eenen regel gesteld heb- „ ben: *dat, indien de biechtvader eene passende,* „ convenientem, *boete oplegt, en men zich, desniet-* „ *tegenstaande, niet aan dezelve wil onderwerpen, men* „ *zich de absolutie ontzeggen en den biechtstoel ver-* „ *la-*

(1) Theol. mor. tr. 4. q. 15. p. 137.

„ *laten mag.* (1) En ESCOBAR zegt bovendien uitdrukkelijk, *tr.* 7. *ex.* 4. *n.* 188, *dat, indièn de „ biechtende verklaart, dat hij eerst in de andere „ wereld boete doen, en in het vagevuur de hem toe„ komende straf wil lijden, de biechtvader hem als„ dan slechts, tot een waardig genot van het heilige „ avondmaal, eene zeer ligte boete moet opleggen, „ voornamelijk wanneer hij inziet, dat hij zich aan „ eene zwaardere niet zou onderwerpen.*"

„ Dus," vraagde ik, „ is het slechts om den „ vorm, dat men dan nog eene ligte boete oplegt? „ Och ja!" gaf hij mij, de schouders optrekkende, ten antwoord; „ maar wat zal men doen? Door „ gestrengheid zou men zulke menschen geheel af„ schrikken; dus moet men hun wel toegeven, en „ reeds tevreden zijn, als zij, om den vorm, iets „ doen willen."

Wat dunkt u van zulk eene toegevendheid, lieve OSWALD? kan men, verstandiger wijze, meer verlangen? De arme zielen mogen ter helle varen, wat gaat dat den Jezuiten aan, wanneer slechts hun biechtstoel niet ledig blijft en de vorm in acht genomen wordt? Zoo voerde hij mij insgelijks nog eene menigte van plaatsen uit de schriften zijner ordesbroederen aan, waarin het den biechtvaderen tot eenen pligt wordt opgelegd, den biechteling op zijn woord te gelooven, dat hij berouw over zijne zonden gevoelt en zich wil verbeteren, al zijn zij ook vast over-

(1) Thèses du College de Clermont.

overtuigd, dat dit niet uit het hart komt, en hij er geen oogenblik over gedacht heeft, zijne geliefkoosde zonden na te laten. *De biechtvader*, zegt FILIUCIUS, *mag den biechteling slechts vragen, of hij de zonde niet in zijn hart verfoeit; en, beantwoordt deze zulks met ja, dan is hij verpligt, om het te gelooven. Hetzelfde geldt ook omtrent zijne besluiten voor de toekomst, ten zij hij iets terug geven, of eenen kort op handen zijnde, en voor hem zeer verlokkende, gelegenheid, om te zondigen, vermijden moest.*" (1)

„ Doch," vraagde ik, „ zou dan de biechtvader „ aan zulke verklaringen altijd onvoorwaardelijk ge„ loof mogen slaan?"

„ Hij mag het niet alleen," hernam EUSEBIUS, „ maar hij moet het. Pater BAUNY zegt uitdrukke„ lijk: *dat telkens, wanneer zij, die dikwerf in „ hunne vorige zonde terugvallen, en bij welke men „ volstrekt geene verbetering bemerkt, tot den biecht„ vader komen, en hem zeggen, dat zij over het „ gepleegde berouw gevoelen en zich in het toekomende „ willen verbeteren, hij hen op hun woord gelooven „ moet, offschoon het ook te vermoeden staat, dat „ deze gezegden niets dan fraaije woorden zijn. En, „ al geven zij zich naderhand nog toomeloozer aan „ dezelfde zonde over, zoo kan men hun, mijns be„ dunkens, evenwel de absolutie mededeelen.*" (2)

„ Maar,

(1) FILIUCII Quaestiones moral. T. I. tr. 7. n. 354.
(2) BAUNY Somme des péchés, ch. 46. p. 1090—1092.

„ Maar, mijn hemel!" riep ik uit, „ dat zal er
„ immers vele menschen toe brengen, om zich des
„ te ligter aan de zonde over te geven?"

„ Dat kan somtijds wel het geval zijn," antwoordde hij; „ maar het is geene reden voor ons,
„ om hun de absolutie te ontzeggen. Want, hoor
„ maar eens, wat onze pater BAUNY, *qu.* 15. nog
„ zegt: *Men mag dengenen absolutie geven, dien de*
„ *hoop op absolutie er toe verleid heeft, om zich*
„ *ligter aan de zonde over te geven, dan hij, zonder deze hoop, zou gedaan hebben.* En pater
„ CAUSSIN, die deze stelling verdedigt, zegt: *dat,*
„ *indien dezelve niet waar was, den meesten menschen*
„ *de biecht geheel ontnomen zou zijn, en den zondaar dan geene andere toevlugt overbleef, dan een*
„ *boomtak en een strop.*" (1)

Dat heet toch den mensch het zondigen, en zich van zonden ontdoen, verligten! Ja, ten einde den duivel goed in de hand te werken, en voor de ondeugd de deur wijd open te stellen, houden de vrome vaders het zelfs voor al te wreed, den mensch de gelegenheid tot zondigen te benemen, en wenden al hunne scherpzinnigheid aan, om hem, voor zijne geliefkoosde neigingen, een achterdeurtje open te laten. Indien b. v. personen van tweederlei kunne, die bij een wonen, eene ongeoorloofde verkeering met elkander hebben, dan moet men het hun, maar het

(1) NIC CAUSSIN Réponse au Libelle intitulé: La théologie morale des Jesuites p. 211.

het gevoelen van pater BAUNY, *p.* 1082—1089, *tot eene gewetenszaak maken, van elkander te scheiden, indien zij dikwerf, en bijna dagelijks, met elkander zondigen; doch, zondigen zij slechts eens of tweemaal in de maand, of kunnen zij niet, zonder moeijelijkheid en nadeel, van elkander scheiden, dan moet men hun de absolutie niet weigeren, indien zij slechts beloven, voortaan niet meer te zullen zondigen.* — Wat deze belofte, nogtans, te beduiden heeft, kunt gij wel beoordeelen, naar hetgeen ik u zoo even geschreven heb. De biechtvader moet het immers, in alle gevallen, voor opregt aannemen, al gelooft hij het niet, ja al is hij zelfs juist van het tegendeel overtuigd.

Doch zelfs dit schijnt den goedhartigen pater BAUNY nog te min geweest te zijn: hij veroorlooft reeds zulke vereenigingen, *indien dezelve niet verbroken kunnen worden, zonder aan de wereld wat te praten te geven.* Dit doet hij *p.* 1083 en 1084; en, in een ander werk, beweert hij ronduit: *dat men eener vrouw absolutie moet geven, die eenen man bij zich heeft, met wien zij dikwerf zondigt, indien zij hem niet, op eene welvoegelijke wijze, uit haar huis verwijderen kan, of, zoo zij eene andere reden heeft, om hem bij zich te houden,* si non potest honeste ejicere aut habeat aliquam causam retinendi. (1) Natuurlijk ook weder onder voorwaarde, dat zij belooft,

(1) Theol. mor. tr. 4. de poenit. 9. 14. p. 94. et q. 13. p. 93.

loofst, niet meer met hem te zullen zondigen; doch, dit laat zich immers ligt beloven, als men het niet behoeft te houden.

Zoo zegt ook TRACHALA, *dat men eenen man absolutie mag geven, die met zijne huishoudster in eene ongeoorloofde vereeniging leeft, zoo lang hij er geene andere kan krijgen. Even zoo*, voegt hij er bij, *nemen de meeste schrijvers hem nog in bescherming, en veroorloven hem den wensch, om haar te behouden, indien zij schaamteloos genoeg mogt wezen, om, na haar ontslag, hare geheime verkeering bekend te maken.* (1) Ja, bij dezelfde gelegenheid, voert hij nog een gevoelen van SANCHEZ aan, volgens hetwelk *iemand, die aan zulk eene huishoudster honderd dukaten heeft geleend, en geen uitzigt heeft, om dit geld, zoo hij haar haar ontslag geeft, terug te krijgen, niet gehouden is, om haar te ontslaan, al ware hij ook in het grootste gevaar, van zich weder met haar te zullen vergrijpen.*

Intusschen is het ergste van allen nog de bewering van pater BAUNY, op dezelfde plaats: *Het is aan alle personen geoorloofd*, zegt hij daar, *de woningen der ondeugd te bezoeken, om er liederlijke meisjes te bekeeren, schoon het maar al te waarschijnlijk zij, dat men, bij deze gelegenheid, zelf zal zondigen, gelijk b. v. in het geval, dat men zich, door den aanblik en de liefkozingen dezer meisjes, reeds meermalen heeft laten wegslepen. En, hoewel er*

(1) TRACHALA Lavacrum conscientiae Vol. I. p. 98—99.

er schrijvers zijn, die dit gevoelen niet billijken, en gelooven, dat het niet geoorloofd is, het heil zijner ziel vrijwillig in gevaar te brengen, om zijne naasten te helpen, blijf ik evenwel zeer gaarne dat gevoelen toegedaan.

Dat zijn nog getrouwe zielverzorgers! zij springen, uit louteren ijver voor de bekeering, liever zelve mede in den zondenpoel, dan dat zij er hunne verdwaalde schapen alleen in zouden zien. Doch, scherts ter zijde! De zaak is er al te ernstig voor. Ik stond, bij deze plaats, ook reeds op het punt, om los te bersten, en den goeden EUSEBIUS eens regt het gevoelen van mijn hart te zeggen. Maar ik voorzag, dat ik er niet koel genoeg bij blijven, en, in mijne drift, de meeste der hem toegedachte pillen zou doen verloren gaan; en de goede man heeft met alle regt verdiend, dat ik hem dezelve, een voor een, op de tong leg, en er geene laat verloren gaan. Ik kon het evenwel onmogelijk van mij verkrijgen, hem heden nog langer aan te hooren, hoe veel lust hij ook scheen te hebben, om zijn licht nog langer voor mij te laten schijnen, en ik verzocht hem dus, het er heden bij te laten berusten. Ook gij zult reeds naar het einde van dezen brief gereikhalsd hebben; want dezelve is, zoo als ik nu bemerk, reeds buitengewoon lang geworden.

ACHTTIENDE BRIEF.

Weet gij reeds, lieve OSWALD! dat er, buiten het vagevuur, nog eene andere dergelijke plaats is, alleen voor de *honoratiores* bestemd, en waar de arme zielen het reeds veel lijdelijker hebben? Uw bijbel zal u zeker van het eene noch het andere spreken; maar des te beter kunnen u daaromtrent de Jezuiten onderrigten, die, gelijk BOILEAU zoo treffend van hen zegt, *prolongent le Symbole et abbrèvent le décalogue.* Ten einde u de moeite van het wroeten en zoeken te verligten, zal ik u de plaats aanwijzen, waar gij deswege onderrigt kunt vinden. Zij is van GUIMENIUS, en luidt aldus: *Behalve het vagevuur, dat wij, naar het geloof onzer kerk, aannemen, bestaat er nog eene andere plaats, als het ware eene bloeijende, zuivere, welriekende geuren uitwasemende, weide, waar de zielen geene straffen der zinnen lijden. Daarom is deze plaats een zeer getemperd vagevuur, en schier eene voorname en eervolle gevangenis*, quasi carcer quidem senatorius atque honoratus. (1) Zijn zegsman is de groote BELLARMINUS, *lib.* 2. *de purgatorio*, *Cap.* 7. Daar zat ik nu; ik wilde niet aan *één* vagavuur gelooven, en moest er nu, tegen wil en dank, *twee* aannemen.

Weet

(1) AMAD. GUIMENII Tractatus Fidei, prop. 7. p. 50.

Weet gij wijders, welke taal wij in het paradijs zullen spreken? *Waarschijnlijk*, zegt POMEY, *zal het de Hebreeuwsche zijn, welke diegene is, die God aan de eerste menschen leerde, en welke* CHRISTUS *gesproken heeft.* Maar, opdat gij, godgeleerden! niet alleen het woord moogt voeren, en wij leken slechts als stomme beelden moeten zitten, voegt hij er nog bij: *men zal ook elke andere taal kunnen spreken, dewijl er geene is, die de zaligen niet volmaakt verstaan.* (1)

Weet gij, ten derde, *dat het reeds toereikend is, wanneer men zekere geheimen van den godsdienst slechts éénmaal in zijn leven gelooft?* semel inquam, *zegt* TAMBURINUS, nam ex necessitate medii semel sufficit. (2) Dit komt zeker velen proselieten der roomsche kerk zeer te pas, die blijde mogen wezen, als zij zekere leerstellingen hunner nieuwe belijdenis éénmaal geloofd hebben.

Weet gij, eindelijk, reeds, *wanneer men God moet liefhebben?* Of schijnt u deze vraag wat zonderling? Mij ging het niet beter; want, naar mijne bekrompene begrippen van het christendom, was ik van gevoelen, dat deze liefde steeds, en bij alle omstandigheden, ons hart vervullen, en de eigenlijke bron van ons geheele christelijke leven en van elke christelijke deugd moest wezen. De goede EUSEBIUS heeft

(1) FRANÇ. POMEY, petit catéchisme Théologique. Instr. 17. leç. 5. p. 225—226.

(2) TH. TAMBURINI Explicatio Decalogi p. 1. l. 2. c. 1. n. 3.

heeft mij van dit verkeerde denkbeeld teruggebragt; en ik wil mijne nieuw verkregene wijsheid niet voor mij zelve behouden, maar u dezelve broederlijk mededeelen.

SUAREZ levert ons daarover eene verhandeling in forma, van verſcheidene bladzijden lang, welke ik echter, om u te ſparen, zoo veel mogelijk wil verkorten. *In dit voorſchrift,* zegt hij, terwijl hij over het gebod: God boven alles lief te hebben, ſpreekt, *ligt voor eerst iets negatiefs, als God niet te haten; en in dien zin eischt het ſteeds en voor altijd gehoorzaamheid. De zwarigheid ligt ſlechts in het affirmative van dit voorſchrift, namelijk, in zoo verre het eene werkelijke daad der liefde moet voortbrengen. Eenigen meenen, dat het ons de liefde Gods tot eenen pligt maakt, zoo dikwerf wij een ander voorſchrift te vervullen hebben, daar geen pligt, zonder de liefde Gods, geheel volmaakt kan vervuld worden. Anderen beweren, dat wij dit voorſchrift ſlechts op feestdagen moeten in acht nemen; wederom anderen, in het oogenblik des doods; nog anderen, als een volwasſene den doop ontvangt, enz. Doch zij dwalen,* sed errant, merkt hij bij elk opgegeven gevoelen aan, en ontvouwt wijdloopig zijne gronden daartegen. Hij zelf is van meening, *dat men den tijd der inachtneming van dit voorſchrift meer op eene negative, dan affirmative, wijze bepalen moet; waarom hij, die het, vele jaren lang, niet in werking brengt, daartegen zondigt; doch, wanneer eigenlijk daartoe de tijd is, moet men aan het verſtand*

en

en het beleid overlaten, quantum vero futurum sit hoc tempus prudentiae reliquendum est. (1)

Zoo zegt ook GORDON, *dat de tijd, wanneer dit voorschrift voor ons een pligt wordt, niet gemakkelijk te bepalen is.* (2) Van hetzelfde gevoelen is ook CARDENAS, die daaruit nog het gevolg trekt: *dat deze onzekerheid er toe dienen kan, om eene onoverwinnelijke onwetendheid aan te nemen, welke vele menschen van alle schuld vrijspreekt, die misschien dit gebod niet opvolgen.* (3) Want bedenk toch, dat SUAREZ zelf niet weet, wanneer het tijd tot inachtneming van dit gebod is. *Maar, wat deze schrijver niet weet*, zegt SIRMOND, *weet ik niet, wie het weten zou.*

Ja, wat zult gij zeggen, als gij hoort, dat juist deze SIRMOND de liefde tot God geheel uit de rij onzer pligten tracht te verdrijven, en ronduit leert, dat men slechts gehouden is, om de geboden Gods op te volgen, even veel, of zulks uit liefde tot hem, dan niet, geschiedt, en *dat het ons niet zoo zeer bevolen is, hem te beminnen, als wel hem niet te haten*, de facon que, voyez la bonté de Dieu, il

---

(1) FRANC. SUAREZ Opus de triplici virtute Theologica disp. 5. sect. 3. n. 1—3.

(2) JAC. GORDONI Theol. mor. universa. T. II. l. 6. q. 13. c. 4. a. 2. n. 8.

(3) JOANN DE CARDENAS Chrisis theol. diss. 6. c. 2. a. 2. p. 5—7, n. 18.

il ne nous est pas tant commandé d'aimer Dieu, que de ne le point haïr. (1)

„ Zoo," riep mijn EUSEBIUS uit, „ zoo hebben „ onze vaders de menſchen van den *moeijelijken* „ pligt, om God lief te hebben, ontheven. En „ deze leer is zoo voordeelig, dat onze vaders, AN- „ NAT, PINTEREAU, LE MOINE en SIRMOND, de- „ zelve met alle kracht verdedigd hebben, zoo dik- „ werf men haar heeft willen beſtrijden, PINTEREAU „ vooral verdedigt dezelve op eene zeer zegevierende „ wijze, daar hij toont, dat juist het bloed van „ CHRISTUS ons van deze verpligting bevrijd heeft, „ en dat juist in deze bevrijding het voorregt der „ belijders van het evangelie ligt. *God moest ons* „ *immers*, zegt hij, *in de genadewet van het nieuwe* „ *Testament*, *van dezen moeijelijken en lastigen pligt*, „ *billijker wijze*, *ontheffen; anders zouden immers* „ *de christenen*, *die kinderen Gods zijn*, *zich niet* „ *gemakkelijker weder de liefde des vaders kunnen* „ *verwerven*, *dan de joden*, *die toch ſlechts knech-* „ *ten waren*, *de genade van hunnen Heer*." (2)

Is dat niet openbare godslastering? Heet dat niet, het christendom in deszelfs fundamenten aantasten, en den eigenlijken levensadem in hetzelve, met eenen vergiftigden adem uitblazen? Dat is dus het heil, hetwelk ons CHRISTUS uit den hemel heeft aangebragt! dat de vrucht van zijn verheven verlos-

ſings-

(1) ANT. SIRMOND Défense de la vertu, ch. 3. p. 18.
(2) PINTEREAU, Réponse à la Theologie mor. p. 53.

ſingswerk! Eer hij in de wereld kwam, was dus de liefde tot God voor den mensch nog pligt en voorwaarde van zijn gelúk; maar, ſedert hij op aarde verſcheen, ſedert hij zijn heilig bloed voor ons aan het kruis ſtortte, en zijn leven voor zijne broeders gaf, behoeven wij niet meer Hem te beminnen, die ons, juist in de zending van zijnen zoon, het grootſte bewijs zijner vaderliefde gaf, kunnen wij ſtout, eenen pligt verzaken, dien CHRISTUS luide voor het hoofdgebod van zijne ganſche leer verklaart, en op welken hij zijne leerlingen onophoudelijk wijst!

Neen, waarde OSWALD! nu wil ik niets meer van de vergiftigde en vergiftigende leer- en grondſtellingen dezer menſchen hooren. Ik heb, aan hetgeen ik tot dus verre heb gehoord, volkomen genoeg, om hen, voor altijd, als melaatſchen, te ontvlieden. Ik wil, wel is waar, gelooven, dat niet alle Jezuiten deze grondſtellingen zijn toegedaan, en dat er zich ook onder hen waardige mannen bevinden, die dezelve even zeer verfoeijen, als zij door ons ooit verfoeid kunnen worden; doch deze mannen, hoe achting- en vereerenswaardig zij ook, wat hunne perſonen betreft, wezen mogen, kunnen mij toch nimmer met eene orde verzoenen, welker pogingen zich, in het algemeen, van ouds her, tot zulke duivelſche oogmerken uitſtrekten.

In het kort, mijne verkeering en mijne geſprekken met den goeden EUSEBIUS hebben een einde. Ik ben gisteren voor de laatſte maal bij hem geweest, en zal morgen van hier vertrekken. Ik voeg hier

mijn vaarwel aan dezen getrouwen en ijverigen leeraar in kopij bij, benevens de verhandeling, welke ik hem, tot een aandenken aan zijne misl̄ukte proeve tot mijne bekeering, wil achterlaten. Hij zal zeker een weinig verſchrikken en toornig worden, als hij het beeld van zijn genootſchap in dezen ſpiegel ziet; maar dat is mijne ſchuld niet. Ik heb het ſlechts naar de trekken, welke hij er mij zelf voor geleverd heeft, of die ik in andere afbeeldingen gevonden heb, ontworpen. Doch, waar men eenen duivel voor zich heeft, kan men geenen engel ſchilderen.

Vaar wel dan! Ik weet thans nog niet, waar ik mij zal ophouden; doch, zoo dra ik ergens een vast verblijf gekozen heb, zult gij van mij hooren.

HOOG EERWAARDIG HEER!

Gij hebt u zoo veel moeite gegeven, om mij te onderrigten en te bekeeren, dat het mij eene wezenlijke behoefte is, u mijne dankbaarheid daarvoor, op de eene of andere wijze, te doen blijken. Ik weet wel, dat ik er u geen voldoender bewijs van geven kan, dan dat ik tot eenen ſtap beſloot, van welken gij mij zoo vele zegenrijke gevolgen, voor mijn tijdelijk en eeuwig welzijn, belooft. Doch, daar deze ſtap, naar mijn inzigt en mijne overtuiging, mij meer tot verderf, dan tot heil, verſtrekken, en mij voor altijd met mij zelven in tweeſtrijd brengen zou, zoo veroor-

loof

loof mij, dat ik eenen anderen weg insla, om u uwen menschlievenden ijver, ten minste gedeeltelijk, te vergelden. De hemel geve, dat ik gelukkiger in mijne pogingen zij, dan gij in de uwe!

Mijn oogmerk is namelijk, om *u* de oogen te openen, en *u* te bekeeren: niet tot mijne kerk; want wij protestanten laten het, billijker wijze, aan iedereen over, voor zich zelven den weg en de poort ten hemel te zoeken, en zijn van gevoelen, dat geene kerk daartoe bijzonder de sleutels bezit, maar dat de mensch in elke het heil zijner ziel kan vinden. Neen, niet van uw geloof en uwe kerk, maar slechts van uw genootschap, zal ik hier spreken; hieromtrent wil ik u de oogen openen, en u hetzelve in het ware daglicht stellen, daar gij nog steeds verblind genoeg zijt, om deszelfs verderfelijke strekking niet in te zien, en het, in tegendeel, voor het *non plus ultra* aller menschelijke wijsheid, mitsgaders voor de *conditio sine qua non* van alle menschelijke gelukzaligheid, te houden. Ik heb, tot dit einde, in het bijgaande opstel, de verdiensten van uw genootschap eenigzins nader opgehelderd, en neem de vrijheid, om u het, in al deszelfs onvolkomenheid, voor te leggen. Het zal mij, wel is waar, dikwerf genoeg uwen toorn op den hals halen; maar wees verzekerd, dat gij er niet half zoo veel misnoegen over ontwaren kunt, als ik heb gevoeld, bij de ontvouwing der schandelijke leer- en grondstellingen, in welke gij mij, met zoo veel ijver, hebt trachten in te wijden. U dit openhartig en zonder achter-

houdendheid te zeggen, was ik zoo wel aan u, als aan mijzelven, verpligt; aan *u*, opdat gij moogt zien, hoe anderen over uwe leer oordeelen, en gij, in het toekomende, wat ſpaarzamer met derzelver zegeningen wordt; en aan mij zelven, opdat gij beter over mij moogt leeren oordeelen, dan waartoe gij, naar het geduld, waarmede ik uwe leerſtellingen aanhoorde, geregtigd waart. Met dezen wensch, beveel ik mij, daar ik heden vertrek, in uw toegenegen aandenken.

DE VERDIENSTEN VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN.

Stelde het genootſchap der Jezuiten eens alles in het werk, en bewoog het hemel en hel, om den doodſteek van zich af te weren, waarmede het, in de meeste landen, van *Europa*, en ten laatſte zelfs uit *Rome*, bedreigd werd; rustte het niet, van het oogenblik af, dat deszelfs noodlot het vervolgde, totdat een tweede *word!* van den paus het weder uit het niet te voorſchijn riep; is het ook thans nog onvermoeid werkzaam, om zich bij de vorsten en volken, die het eens zoo ondankbaar verſtieten, weder ingang en aanneming te verſchaffen: zoo geloove men niet, dat het dit om zich zelf doet, noch daarbij deszelfs eigen voordeel zoekt en beoogt. Neen, van zulk eene eigenbaat is het, van ouds her, vrij geweest. Wat het deed en nog doet, deed en

en doet het niet tot deszelfs eigen best, maar voor het welzijn des menschdoms, bij hetwelk het door geene andere instelling kan vervangen worden, en voor hetwelk het datgene is, wat het menschdom het eerst, en boven alles, noodig heeft. Doch, opdat niemand deze, voorzeker eenigzins hoogmoedig en aanmatigend luidende, bewering voor eene enkele en ongegronde verbeelding en dwaze verwaandheid houde, willen wij de verdiensten ontvouwen, waarop zij gebouwd is. De Jezuiten zelve voeren, in hunne bescheidenheid, slechts de volgende *vier* aan: 1°. *De verbreiding des christendoms;* 2°. *De godsdienstigheid, deugd en zedelijkheid;* 3°. *De wetenschappen en het onderwijs der jeugd;* en 4°. *de rust en veiligheid der vorsten en staten.* Doch mij, als geen Jezuit zijnde, kan de bescheidenheid niet verbieden, van er nog eene *vijfde* verdienste bij te voegen, welke te groot en te belangrijk is, om dezelve over het hoofd te zien en gering te achten, ja die de vier eerste verdiensten eigenlijk ver overtreft. Deze is, namelijk, de verdienste der *papier- en zegellakfabrijken.* Dit moge, in het eerste oogenblik, misschien zeer zonderling luiden; maar, op het einde, zal het blijken, dat deze verdienste grooter en meer gegrond is, dan alles, waarop zich de Jezuiten beroemen.

I.

I. DE VERDIENSTEN VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN, OMTRENT DE VERBREIDING DES CHRISTENDOMS.

De Jezuiten ſchijnen, in den eersten opſlag, alle regt te bezitten, om op de verdienſte te pogchen, welke zij zich, te allen tijde, door de verbreiding des christendoms, verworven hebben; want de zendelingsgenootſchappen, die, in verſcheidene ſtreken der aarde, werden opgerigt en onderhouden, zijn genoeg bekend; en even zoo bekend is het, dat het hun gelukte, eene menigte menſchen tot het christendom over te brengen. En evenwel is dit niets dan bedrog en ijdele verblinding. Men behoeft deze bekeeringen en zendelingsinrigtingen ſlechts wat van naderbij te beſchouwen, om deze gewaande verdienſte terſtond weder grootſtendeels te zien verdwijnen, en tot de overtuiging te geraken, dat het christendom weinig of niets, door deze hoog geroemde apostelen, winnen kon en werkelijk gewonnen heeft.

Want, waarin beſtonden, voor eerst, grootendeels, de bekeeringen, waarop zich de Jezuiten beroemen? In *Sina* en *Japan* leeraarden zij zulk een heidensch christendom, en duldden dermate de grootſte afgoderij, dat verſcheidene pauſen, onder anderen CLEMENS X, CLEMENS XI, CLEMENS XII, BENEDICTUS XIII, en BENEDICTUS XIV, zich tot de ſterkſte verklaringen daartegen aangeſpoord gevoelden. Zij veroorloofden aan de nieuwbekeerde christenen in

Sina

Sina niet alleen de afgodische vereering van hunnen CONFUSIUS en deszelfs voorvaderen, mitsgaders de aan dezelve, volgens gewoonte, toegebragt wordende offers; maar zij stonden hun zelfs, in andere oorden, den openlijken afgodendienst toe, onder voorwaarde, dat zij hunne aanbidding en offers op een kruisifiks betrekkelijk maakten, dat zij in hunne hand, of onder de bloemen des altaars, verborgen hielden, hetwelk de congregatie der propaganda eene duivelsche uitvinding en eene openbare afgoderij, *diabolica inventio et manifesta Idololatria*, noemt. De arme *Parea's*, die, door de aanzienlijke Malabaren, van alle godsdienstige plegtigheden werden uitgesloten, lieten de Jezuiten insgelijks niet tot de viering van het heilige avondmaal toe; ja, om de vooroordeelen der aanzienlijken te vleijen, ontzegden zij aan deze ongelukkigen, zelfs in het uur des doods, allen bijstand der kerk. Dit zeer onchristelijk gedrag wordt door CLEMENS IX, en de congregatie der propaganda, in een decreet van het jaar 1668, openlijk berispt.

In *Cochin-Sina* en *Japan* lieten zij, ten einde de vooroordeelen der inboorlingen te sparen, nimmer een kruisifiks te voorschijn komen, en predikten nimmer den gekruisten CHRISTUS; weshalve de Jezuit EUSÈBIUS ook gelijk heeft, als hij, in zijn boek over de liefde van CHRISTUS en MARIA, beweert: *dat de heilige* IGNATIUS *meer wijsheid en geestelijke schranderheid heeft bezeten, dan de apostel* PAULUS. Want deze beroemde er zich uitdrukkelijk op, dat hij niets wist, dan den gekruisten CHRISTUS, en hij be-

bekommerde zich niet om de ergernis, welke het kruis den joden, noch om de verachting der Grieken, voor wie het eene dwaasheid was.

In *Brazilië* waren zij reeds volmaakt tevreden, als zij de ten dood veroordeelde gevangenen doopen mogten. En, toen de wilden ook dit niet meer wilden toestaan, dewijl zij den doop voor tooverij hielden, die het vleesch hunner slachtoffers onsmakelijk maakte, vergenoegden zich de Jezuiten, met die ongelukkigen, als zij op den weg naar hunnen dood waren, met natte doeken aan te raken, en daarbij het doopformulier uit te spreken. Welke voortreffelijke christenen moeten dat geworden zijn! Maar zij telden toch in de berigten der zendelingen.

Overigens waren de zendelingsinrigtingen der Jezuiten ook veel meer handelskolonien, dan inrigtingen tot bekeering der menschen. (1) De bekeering der heidenen was daarbij enkel het voorwendsel en het middel, maar handel en winst het eigenlijke doel. Daarom begaven zij zich ook slechts naar rijke landen. Reeds vroegtijdig deed men hun verwijten, dat zij alleen rijke landen tot het voorwerp hunner bekeeringen maakten, en daarentegen arme volken, bij welke waarschijnlijk geene winst te halen was, aan hun noodlot en hunne afgoderij plagten over te laten. Ja, dit scheen hun zelfs eenigzins tot grondstel-

(1) De zendelingsinrigting te *St. Peter* op *Martinique*, welke door den Jezuit LA VALETTE zoo beroemd werd, moge tot een voorbeeld daarvan strekken.

stelling en regel te wezen; want hunne constitutiën gebieden uitdrukkelijk, bij de keuze der zendelingsplaatsen in aanmerking te nemen: *of de plaats van eenig belang is*, praesertim si alicujus momenti is locus est. *Const. p.* 418. De gevoelens der inwoners omtrent het genootschap, de bereidwilligheid derzelven, om hen te ondersteunen, het verblijf van voorname personen, vorsten, prelaten enz. de hoop op nieuwe stichtingen — alles kwam daarbij in aanmerking. (*zie de vorige plaats.*) Ook zou, volgens bladz. 419, *aan zulke plaatsen de voorkeur worden gegeven, waar, het zendelingswerk met geen gevaar verbonden was.* Kunnen zulke grondstellingen en inzigten wel van eenen waren ijver voor CHRISTUS en de uitbreiding van zijn rijk getuigen?

Hoe rijker dus een land was, des te ijveriger zochten de Jezuiten het op. In de provincie *Brazilië* alleen, hadden zij 7 collegien, 29 missien, 6 seminarien en 29 residentien. In de onder-provincie *Maragnon*, telden zij 2 collegien, 17 missien en 31 residentien. Was de winst des christendoms daarbij nu juist niet zeer groot, hunne winst aan tijdelijke goederen was toch des te grooter. In het hospitium van den heiligen FRANS BORGIA te *Lissabon*, vond men, bij de afschaffing der orde, zoo veel baar geld, dat men, om het ligten en tot het onderzoek der procuratie-rekeningen, eenen tijd van veertien dagen noodig had. Bij deze gelegenheid vond men dan ook, volgens hunne eigene verklaring, eene grooten voorraad van koloniale producten, als: suiker, cacao, vanille enz. welke, echter, naar hun voor-

voorgeven, flechts van *hunne liggende gronden* in *Amerika* waren overgebragt, om daarvoor boeken, papier, granen, wijn voor de heilige mis, kerkverſierſelen, ijzerwaren, rozenkranſen en kruiſiſixen in te ruilen.

„ Behalve de Hollanders," zegt MARTIN, gouverneur-generaal der Franſche bezittingen in *Indië*, „ drijven de Jezuiten den uitgebreidſten en rijkſten „ handel in *Indië*, en wel door verkleede leden der „ orde. Op het eskader van den heer DU QUESNE, „ bevonden zich voor de Jezuiten 58 balen, waar„ van de kleinſte grooter was, dan die, welke aan „ de oostindiſche compagnie toebehoorden."

Voor het overige was hun geen middel te ſlecht, om deze winst te vermeerderen. Naar de getuigenis van den kardinaal TOURNON, namen de Jezuiten te *Peking* 25 tot 27 ten honderd van het geleende geld. In *Japan* hadden zij den naam van christen zoo gehaat gemaakt, dat ten laatſte niemand aan land durfde ſtappen, zonder vooraf het beeld van den gekruisten met voeten getreden te hebben. De Jezuiten maakten zich daaruit nimmer eene gewetenszaak. DU QUESNE voert er een voorbeeld van aan, en beroept zich op ooggetuigen, die alle geloof verdienen.

Welk eene winst vóor het christendom kan men van zulke zendelingsinrigtingen verwachten?

II.

II. DE VERDIENSTEN VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN, MET BETREKKING TOT DE GODSDIENSTIGHEID, DEUGD EN ZEDELIJKHEID.

De verdiensten der Jezuiten, in de verbreiding van het christendom, beteekenen dus niet veel. En evenwel kan men slechts vinden, dat zij steeds al te veel moeite voor deze verbreiding hebben aangewend, als men bedenkt, wat het evangelie in hunne handen geworden is; en men kan daarbij naauwelijks den wensch onderdrukken, dat zij de arme heidenen liever onbekeerd mogten gelaten hebben. Want men behoeft waarlijk niet te denken, dat men hun onregt doet, wanneer men op hen de woorden van CHRISTUS toepast: *Wee u! gij schriftgeleerden en farizeërs! gij huichelaars! die landen en wateren doortrekt, om eenen geloofsgenoot te maken; en, als hij het geworden is, maakt gij van hem een kind der hel, veel erger, dan gij zijt.*

Dat is een hard woord, maar tevens een waar woord, gelijk elke vergelijking der voorschriften van het evangelie met de leerstellingen en voorschriften der Jezuiten genoegzaam zal doen blijken. Zie hier nog een proefje daarvan:

Het evangelie zegt: *Gij zult den Heer uwen God liefhebben, met geheel uw hart, met geheel uwe ziel en met geheel uw gemoed.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat het reeds genoeg is, Hem niet te haten,*

 of

of Hem, ten hoogste één maal in het leven, lief te hebben. (1)

Het evangelie zegt: *Gij zult uwe naasten liefhebben, als u zelven.* — Maar de Jezuiten zeggen: *Gij moogt, om uw voordeel, uwen naasten den dood toewenschen, en u over denzelven verheugen.*

Het evangelie gebiedt ons: *den armen wel te doen, en hun, zelfs al bezitten wij slechts weinig, van het onze mede te deelen.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat wij, van onzen overvloed niet behoeven mede te deelen, als wij onzen rijkdom noodig hebben, om naar onzen stand te leven, of ons en de onzen in eenen beteren en hoogeren staat te plaatsen.*

Het evangelie zegt: *De kinderen moeten hunnen ouderen, het goede, dat zij genieten, vergelden; want dit is wel gedaan en aangenaam bij God.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat kinderen hunne ouders bestelen, hun den dood toewenschen, en zich over hunnen dood verheugen mogen, al vermoordden zij hen b. v. zelfs in dronkenschap; dat zij hunne ouders, onder zekere omstandigheden, verraden, en aan de bijl des scherpregters overleveren, hen dooden, of hun ten minste alle onderhoud mogen ontzeggen, al stierven zij daardoor van honger.*

Het evangelie zegt: *Gij knechten, zijt uwen heeren, in alle dingen, getrouw: niet met dienst voor oogen, om de menschen te behagen, maar met eenvoudigheid des harten en met godsvrucht.* — Maar de Jezuiten leer-

(1) * De bewijsplaatsen zijn hier niet aangevoerd, dewijl de voorgaande brieven dezelve reeds bevatten.

leeren: *dat diensboden hunne heeren bestelen en bedriegen mogen, om zich zelve, voor menige diensten, of voor vele ontberingen, heimelijk te betalen.*

Het evangelie gebiedt: *dat wij onze handen van onregtvaardig goed moeten zuiveren.* — De Jezuiten, daarentegen, geven ons middelen aan de hand, *hoe wij, met een goed geweten, onregtvaardig goed verkrijgen, of hetzelve, met een even goed geweten, als ons regtmatig eigendom behouden kunnen.*

Het evangelie zegt: *Daarom legt af de leugen en spreekt de waarheid.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat men, door dubbelzinnige spreekwijzen, de ware denkbeelden en gevoelens van zijn hart verbergen, en zijne naasten bedriegen mag.*

Het evangelie zegt: *Gij zult niet zweren.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat wij, met een goed geweten, zelfs valschelijk mogen zweren, als wij daarbij, door de amphibologie of mentale reservatie, onze woorden slechts uiterlijk in eene schijnbare overeenstemming met de waarheid brengen, of denzelven het doel laten ontbreken, om eenen eigenlijken eed te doen.*

Het evangelie vermaant ons, de gelegenheden tot zondigen te ontvlieden, en ons liever onze vurigste wenschen te ontzeggen, dan dezelve, ten koste van ons geweten, te bevredigen. *Ergert u uw oog,* zegt het, *zoo ruk het uit; het is u beter, dat een uwer leden verderve, dan dat het gansche ligchaam in de hel geworpen worde.* — Doch de Jezuiten zijn niet van dit gevoelen, *zij veroorloven den mensch de gelegenheden tot zondigen, indien hij dezelve niet, zonder groot ongemak of nadeel, van zich kan ver-*

wijderen; ja zij staan hem zelfs toe, zulke gelegenheden op te zoeken, om, met gevaar van het heil zijner eigene ziel, eene andere ziel te redden.

Het evangelie zegt: *Hebt uwe vijanden lief, zegent hen, die u vloeken, doet wel dengenen, die u haten, bidt voor degenen, die u beleedigen en vervolgen.* — Maar de Jezuiten zeggen: *Als uw vijand u wil benadeelen, moet gij niet, uit haat, zijnen dood wenschen; doch, gij moogt het doen, om het nadeel te ontgaan, dat hij u zou kunnen veroorzaken; gij moogt hem lasteren, en hem, door de aantijging eener ondeugd, alle geloof benemen; ja gij moogt hem zelfs, in geval van nood, dooden.*

Het evangelie zegt: *Zoo iemand u eenen slag op de regter wang geeft, keer hem ook de andere toe.*— Maar de Jezuiten leeren: *dat men eenen slag op de wang met eenen doodslag vergelden, ja, dat men dien zelfs, door het vermoorden van den beleediger, mag voorkomen.*

Het evangelie zegt: *Zoo iemand met u regten wil, en uwen rok nemen, laat hem ook den mantel.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat men iemand, die ons eenen appel of eenen gulden wil ontrooven, met een goed geweten ombrengen, dat men eenen dief dooden mag, al biedt hij geenen tegenstand, maar zoekt te ontvlugten, b. v. op een gestolen paard.*

Het evangelie zegt: *Een iegelijk zij onderdanig der overheid, die magt over hem heeft; want zij is door God verordend.* — Maar de Jezuiten leeren: *dat men zijnen regter dooden mag, indien deze onregtvaardig jegens ons handelt, dewijl hij, in dit ge-*

geval, niet als regter, maar als tiran en als een onregtvaardig aanvaller, kan beschouwd worden.

Dit is toch waarlijk genoeg, om de verdiensten der Jezuiten, met betrekking tot de godsdienstigheid, deugd en zedelijkheid, in het helderst daglicht te stellen, en aan te toonen, welk eene loodzware waarheid er in de woorden van dien spotter ligt, die de Jezuiten *beroemde menschen* noemt, *welke het geloof verlengd, maar de tien geboden verkort, hadden.*

III. DE VERDIENSTEN VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN, MET BETREKKING TOT DE WETENSCHAPPEN EN HET ONDERWIJS DER JEUGD.

Deze verdiensten worden door de Jezuiten en hunne vrienden, wel is waar, altijd bijzonder hoog verheven; maar men behoeft dezelve slechts wat van nader bij te beschouwen, om zich te overtuigen, wat ook deze eigenlijk beteekenen.

Om eene wezenlijke bevordering der wetenschappen was het, gelijk SPITTLER zoo juist aanmerkt, der orde nimmer te doen, en *kon het haar niet te doen wezen;* want er moest haar aan gelegen zijn, het licht eerder te onderdrukken, dan te verspreiden, en de wereld in eene eeuwige duisternis te houden. Zoo werd het dan ook reeds, in de boeken hunner constitutien, den leekebroeders verboden, zich met kundigheden te verrijken, dewijl de oppersten veel meer op eene blinde gehoorzaamheid hunner ondergeschikten konden rekenen,

 wan-

wanneer deze onwetend waren, dan in het tegenovergestelde geval. Ja, zelfs onder de geestelijke leden der orde, werden, gelijk de Jezuit MARIANA openhartig verklaart, de schitterendste vernuften eerder verdrongen, dan aangewakkerd en voorgetrokken. *De generaal, zegt hij, vreest hen, die mannen van uitstekende eigenschappen en deugden zijn, en tracht dezelve altijd op zijde te schuiven; goede menschen zijn hem veel meer verdacht, dan slechte.* De grootste talenten werden slechts ter bevordering van de bijzondere oogmerken der orde aangekweekt, en gingen dus voor de wetenschappen verloren. *In geene orde,* zegt MARIANA, *treden zoo vele heerlijke vernuften, als in die der Jezuiten, en in geene orde heeft men zoo veel ledigen tijd, om te studeren, als hier. En, evenwel, zijn zeer weinig Jezuiten geleerden. Men telt onder hen geene uitmuntende predikers, geene groote godgeleerden, geene letterkundigen; want, wie ook arbeidt, wordt toch niet beloond, en wie nog letterkunde verstaat, wordt zelfs veracht.* (1)

Indien, desniettemin, enkele leden der orde, door wetenschap en geleerdheid, hebben uitgemunt, staan toch deze weinigen in geene betrekking met die, welke uit een genootschap hadden kunnen ontspruiten, hetwelk onder de opkiemende geslachten steeds de voorkeur had. Zoo bezit deze orde, benevens eenige weinige goede meet- en geschiedkundigen, eene

(1) MARIANA de morb. Soc. J. c. 14.

eene menigte onnutte casuisten; maar, wat heeft dezelve voor de wijsbegeerte, voor de uitlegkunde, voor de talen, voor de kanselwelsprekendheid enz. opgeleverd?

Dat het met het schoolonderwijs niet beter stond, bewijst reeds het voorschrift: *Nostri non inducant novas opiniones, sequantur quod societas judicaverit; idem dicamus omnes. Proni ad novitates a docendi munere removeantur. Compescatur periculosa licentia eficiendi sententias jam receptas, perturbandi ordinem docendi, proponendi inutiles quaestiones.* (1) Waar de leermeester, op verlies van zijne plaats, gehouden is, om eeuwig te herkaauwen, wat hem voorgeschreven werd te moeten leeren, en, met verloochening van zijne eigene gevoelens en denkbeelden, slechts datgene leeren moet, wat het gansche genootschap leert, en gelijk, van ouds her, geleerd is geworden, daar moet natuurlijk alles weldra te niet gaan, daar kan men niet meer van eene beschaving, maar wel van eene geestelijke verharding, spreken.

Daarenboven, was het plan hunner studien, *ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*, van het begin af, zoo ellendig, dat MARIANA zelf van gevoelen is, dat het zelfs voor de zestiende eeuw niet geschikt ware geweest. Op deze wijze kon men dus ook van hunne schoolinrigtingen niet veel verwachten. En de ondervinding heeft geleerd, hoe weinig nut

(1) V. ordo pro studiis superioribus.

Sterker en duidelijker kan men zich toch onmogelijk over dit onderwerp uitlaten, en zulk een, als zoodanig erkend, goed onderrigt en geleerd man, als MARIANA, was, moet wel een bevoegd regter in deze zaak wezen.

Al waren, voor het overige, hunne schoolinrigtingen ook even voortreffelijk geweest, als zij nu ellendig en ondoelmatig waren, zouden toch menschen, die zulk eene zedekunde onderwezen en zulke grondstellingen huldigden, als wij zoo even gezien hebben, zeer weinig tot onderwijzers der jeugd passen. Welk eene heerlijke uitwerking moet het niet op jeugdige gemoederen maken, als de leermeester hun stellingen, gelijk de volgende, opgeeft: *Indien de ouders, voor welke kinderen, in rijpere jaren, op het veld of in de werkplaats, arbeiden, deze niet betalen, dan mogen de kinderen, na aftrek der kosten, welke hun onderhoud den ouderen veroorzaakt, hun zoo veel, voor hunne moeite en hunnen arbeid, ontstelen, als een vreemde van hen ontvangen zou. — Kinderen mogen hunnen ouderen, indien deze voor herhaalde verzoeken doof blijven, zoo veel voor hunne vermaken ontstelen, als de gewoonte en de staat derzelven vereischt. — Hij zondigt niet tegen de geregtigheid en is niet tot vergoeding verpligt, die geld ontvangt, om eenen ander te dooden, af te rossen,*

of,

---

quod nascitur, homines bene intellègerent, sine dubio per publicum decretum scholis nos ejicerent. *De morb. Soc. Jes.* c. 6.

of, om andere dingen te doen, die tegen de geregtigheid zijn. — Als iemand zich in nood bevindt, en een ander zulk eenen overvloed bezit, dat hij eigenlijk verpligt zou zijn, om den eersten te helpen, dan mag de behoeftige den rijken heimelijk en op eene goede wijze bestelen, zonder zonde te begaan, en zonder tot vergoeding gehouden te zijn.* — En deze stellingen zijn werkelijk in het collegie der Jezuiten te *Amiens*, door den professor N. LONGUET, aan zijne scholieren opgegeven, gelijk het daarvan geregtelijk gemaakt uittreksel betuigt. Dergelijke stellingen werden door CHARLI te *Rhodes*, door LE MOYNE te *Auxerre*, door AIRAULT te *Parijs*, en door LESSAU te *Amiens*, voorgedragen, en zullen wel overal voorgedragen zijn, waar de leerstoelen door Jezuiten bezet waren.

Welk een heil voor de wereld kan er van zulke leeraars komen? En welke ouders zouden hunne kinderen aan lieden toevertrouwen, die er, volgens hunne eigene verklaring, hunne scholieren zelfs op afrigtten, om hunnen ouderen of kostheeren protestantsche of andere verbodene boeken, met vroom bedrog, te ontstelen en die aan hunne leermeesters te brengen? *Libri acatholici vel alias noxii crebro deferuntur ad nostros;* estque pium illud furtum nostris discipulis peculiare, *nihil ejus contagionis latere ut patiantur, quin protrahant.* (*Litterae annuae.*)

DE

V. DE VERDIENSTEN VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN, MET BETREKKING TOT DE RUST EN VEILIGHEID DER VORSTEN EN STATEN.

Hoe meer de Jezuiten zich op hunne verdienften, ten aanzien der vorften en ftaten, beroepen, en zich aanftellen, als of zij alleen een fteun der troonen en een waarborg voor de rust der volken zijn: hoe noodzakelijker het is, om, in de gefchiedenis hunner orde, naar bewijzen voor deze beweringen te zoeken, en den vorften en volken te toonen, wat zij, van ouds her, in hen bezeten hebben.

Wij willen er hier geenszins melding van maken, hoe alle fchrijvers der orde de vorsten tot loutere vafallen van den paus trachten te verlagen, en dezen het regt te geven, om hen af te zetten, hunne landen en rijken weg te fchenken, de onderdanen van den eed van getrouwheid te ontflaan enz. Bellarminus, Salmeron, Suarez en eene tallooze menigte andere Jezuitifche fchrijvers, leeren dit in de duidelijkfte en fterkfte uitdrukkingen. Dit kon ook volftrekt niet anders zijn. Alles, wat het genootfchap was, was het door den paus. Zijne magt dus ftaande te houden, en die meer en meer te vergrooten, moest derhalve natuurlijk hun ijverigst ftreven zijn.

Doch, moet het niet bijzonder bevreemden, dat een genootfchap, bij hetwelk de leer *der regtmatigheid van den koningsmoord* eigenlijk te huis behoort, en dat zich fteeds beijverde, om deze leer tot een wezenlijk fijstema te brengen, het nog durft wagen, zich

zich openlijk voor eenen steun der troonen uit te geven? Deze leer werd niet door enkele, maar door tallooze, en juist door de aanzienlijkste en beroemdste schrijvers der orde, verkondigd, (1) is door hen, wel is waar, somwijlen eenigzins verbloemd en met eenige verzachtende bepalingen voorgedragen, maar nimmer behoorlijk wederlegd en bestreden geworden, schoon zij het zeer wel wisten, dat hun deze leer tot een verwijt strekte. Alles, wat, in dit opzigt, geschied is, bestaat hierin, dat, op eenen tijd, toen de orde, uit hoofde van deze leer, het meest in benaauwdheid geraakte, de generaal AQUAVIVA het bevel gaf: *Geen Jezuit mag zich voortaan onderstaan, te beweren, dat het iedereen geoorloofd zij, onder het een of ander voorwendsel van tirannij, koningen en vorsten te vermoorden en hun naar het leven te staan*, licitum esse, *cuicunque personae, quocunque praetextu tijrannidis* reges aut principes occidere, seu mortem eis machinari.

Dus slechts, dat de koningsmoord *eenen iegelijk*, en *onder elk voorwendsel van tirannij*, geoorloofd is, mogten zij voortaan niet meer leeren en beweren. Voorwaar weinig genoeg in eenen tijd, die het hun tot den volstrektsten pligt scheen te maken,

(1) Men telt, van MARIANA af, tot in 1757, alleen 63 Jezuitische schrijvers, welke deze leer hebben voorgedragen, zoo dat men dezelve wel met regt de erfzonde van het genootschap konde noemen. Daarbij zagen, van BUSENBAUM b. v., vijftig oplagen het licht.

ken, zich, voor de geheele wereld, omtrent deze zaak, te regtvaardigen, en hunne onschuld, door eene behoorlijke wederlegging dier leer, in het helderst daglicht te stellen. Overigens strekt tot een duidelijk bewijs, dat ook dit bevel slechts in schijn werd gegeven, dat de Jezuiten, BECAN en SUAREZ, onmiddellijk na de bekendmaking van hetzelve, op nieuws met deze leer te voorschijn traden, en de Jezuiten nimmer opgehouden hebben, dezelve voor te staan en te verdedigen. In het decreet der veroordeeling van de *Seconda Memoria Cattolica*, welke de Jezuiten, na de afschaffing der orde, overal uitstrooiden, zegt paus PIUS VI onder anderen nog: „ Deze onbeschaamde leugenaar laat er zich bijzon„ der aan gelegen zijn, de majesteit en magt van „ het priester- en koningschap te vernederen, den „ vrede en de rust der volken te storen, de pligten „ der menschen jegens hunne vorsten en zich zelve „ te vernietigen, tegen pauselijke en landsheerlijke „ decreten en verordeningen oproer te verwek„ ken enz."

De praktijk der Jezuiten beantwoordde aan hunne theorie. Men kan hun, wel is waar, — en hiermede zoeken zij zich ook van deze beschuldiging te zuiveren — geen voorbeeld aanwijzen, dat een vorst, door hunne hand, om het leven is gebragt; maar des te menigvuldiger kan men hun aantoonen, dat zij, bij zulke misdaden, grootendeels de medehelpers waren. Voor het overige, kon men van hunne slimheid wel verwachten, dat zij zich niet tot dingen zouden leenen, welke zij, met veel meer veiligheid voor

voor hunne personen en hunne orde, door anderen werktuigen ten uitvoer konden brengen. BELLARMINUS geeft ons deswege, in zijn, te *Rome*, onder de oogen van den generaal, gedrukte: *Tractatus de potestate summi pontificis in rebus temporalibus*, *c.* 7. de volgende verklaring: „Het is voor de monniken, „of andere geestelijken, geene zaak, te moorden, en „nog minder, koningen, door eenen sluipmoord, om „te brengen. Ook de pausen plegen het niet met „deze wijze te houden. Eerst geven zij slechts va„derlijke vermaningen; vervolgens doen zij in den „ban; eindelijk ontslaan zij de onderdanen van den „eed van getrouwheid, en ontnemen dus den ko„ning, naar welgevallen, zijne waardigheid en magt. „*De uitvoering, echter, behoort aan anderen.*"

Dat zij aan deze grondstelling steeds getrouw bleven, zullen ons de volgende voorbeelden uit de geschiedenis bewijzen.

WILLEM PARRY, die, in 1584, teregtgesteld werd, dewijl hij koningin ELIZABETH van *Engeland* naar het leven stond, had, te *Venetië*, den Jezuit BENEDICTUS PALMIO, van zijn voornemen kennis gegeven, dat, door dezen, dan ook zeer overeenstemmend met de eere Gods bevonden werd. Van *Venetië* ging hij naar *Parijs*, waar hem de Jezuit WATTS van de strafbaarheid zijns voornemens zocht te overtuigen. Doch, pater HANNIBAL CODRET gaf hem, daarentegen, te kennen, dat WATTS niets dan een ketter was. PARRY genoot, in het collegie der Jezuiten, het avondmaal, en begaf zich vervolgens naar

naar *Engeland*, waar hij nogtans gegrepen werd, eer hij zijn oogmerk ten uitvoer kon brengen.

ANTONIE BABINGTON werd tot zijn bloedig voornemen aangevuurd, door den Jezuit BALLARD, die, tot dit einde, zelf van *Frankrijk* naar *Engeland* overſtak. Hij prees hem het vermoorden van ELIZABETH, als een heilig, regtvaardig en roemwaardig voornemen, aan, en gaf hem hoop op de hand der Schotſche koningin MARIA. Doch beide werden gegrepen en ten dood gebragt. Reeds kort na de teregtſtelling van PARRY, ontvingen al de Jezuiten in *Groot-Brittanje* het bevel, van, binnen veertien dagen, het koningrijk te verlaten.

WILLIAMS en YORKE, die, met hetzelfde verraderlijke voornemen, waartoe zij, door den Jezuit HOLTE, in de *Nederlanden*, werden aangeſpoord, naar *Engeland* kwamen, ondergingen hetzelfde lot.

In het jaar 1597, geraakte EDUARD SQUIRRE in Spaanſche gevangenſchap, en, als ketter, in de handen der inquiſitie. De Jezuit RICHARD WALPOLE bekeerde hem, en zocht hem vervolgens, zoo wel in, als buiten de biecht, te overreden, om de koningin ELIZABETH en den graaf ESSEX te vergiftigen. De Jezuit gaf hem zelf het vergif, waarmede hij hunne zadels moest beſmeren. (1) Doch dit was van

(1) Het was, naar de grondſtellingen der Jezuiten, niet geoorloofd, eenen vorst, door vergif, om het leven te brengen, dat hij zelf innemen moest, en dus door geene inwendi-

van geene uitwerking, en, daar WALPOLE meende, door SQUIRRE bedrogen te zijn, liet hij hem van eenen Engelschman verraden.

Omtrent SQUIRRE, WILLIAMS en YORKE, alsmede aangaande PATRICK CULLEN, die, in het jaar 1592, om hetzelfde voornemen, gegrepen werd, zeide de procureur-generaal, EDUARD COKE, in eene redevoering, welke hij, bij gelegenheid van het proces van GARNET, hield: *dat zij allen vrijwillig beleden hadden, het op aanzetting der Jezuiten gedaan te hebben, en dat de regering deze getuigenis, door hen zelve onderteekend, in handen had.*

Reeds in het jaar 1588, was de Jezuit, HENDRIK GARNET, naar *Engeland* gekomen, om der Spaansche gewapende zeemagt den weg te bereiden, en, onder verschillende namen en gedaanten, de onderdanen tegen de koningin op te ruijen. Deze onderneming mislukte, wel is waar; doch GARNET hield evenwel niet op, zijn oogmerk, in vereeniging met andere Jezuiten, voort te zetten. Hij zond, in het jaar 1601,

---

dig, maar wel door uitwendig, werkende vergiften; dewijl de persoon, die vergeven moest worden, daardoor niet zelf het middel en werktuig van zijnen dood werd. *Hoc tamen temperamento uti in hac quidem disputatione licebit: si non ipse qui perimitur, venenum haurire cogitur, quo intimis medullis concepto pereat, sed exterius ab alio adhibeatur, nihil adjuvante eo qui perimendus est. Nimirum cum tanta vis est veneni, ut sella eo aut veste delibuta, vim interficiendi habeat.* — MARIANA *de rege et regis instit.* c 7.

1601, afgevaardigden aan den koning van *Spanje*, om dezen tot eenen nieuwen oorlog tegen *Engeland* op te hitfen, en ftelde, intusfchen, alles in beweging, om het volk tot oproer te brengen. Dit gaf der koningin aanleiding, om, in het jaar 1602, een edikt te publiceren, waarin zij zeide: dat de Jezuiten de ftichters van alle zamenzweringen tegen haar leven waren; dat zij monopolien maakten, om, door bijdragen in geld, de oproerigen te onderfteunen; dat zij zich in alle ftaatszaken mengden, en het, zoo wel in hunne redevoeringen als schriften, waagden, over hare kroon te befchikken. De andere roomfche geestelijken, die daardoor zeker ook in verlegenheid geraakten, overhandigden aan paus CLEMENS VIII een geschrift, waarin zij zich nadrukkelijk over de Jezuiten beklaagden. Zij bewezen daarin, dat deze vaders de eenige oorzaken der onlusten en kwellingen waren, waaronder de roomfchen in *Engeland* zuchtten. Voorheen hadden de roomfchen er in rust en vrede geleefd. Doch de heerschzuchtige ftaatkunde der Jezuiten, hunne oproerige redevoeringen en gefchriften, hunne briefwisfeling met de vijanden van het rijk, hadden veroorzaakt, dat nu alle roomfchen, zonder onderfcheid, als majesteitfchenders behandeld werden.

Ook bij de groote zamenzwering, in het jaar 1605, welke blijkbaar ten doel had, om koning JACOBUS I, de koninklijke familie en het geheele parlement, in de lucht te doen fpringen, hadden de Jezuiten de handen in het fpel. ROBERT CATESBY, het hoofd dezer zamenzwering, wendde zich aan den provinciaal der Jezuiten, GARNET, met de vraag: of

of het geoorloofd ware, tot noodwendige verdediging van den godsdienst tegen de ketters, ook onschuldigen te vermoorden, indien hierdoor een grooter aantal van schuldigen kon verdelgd worden? Zonder zich lang te bedenken, antwoordde GARNET: dat het, indien het voordeel aan de zijde der roomschen ware, en het getal der schuldigen dat der onschuldigen ver overtrof, het zeer zeker geoorloofd was, allen te gelijk te vermoorden. De zaamgezworenen biechtten bij den Jezuit GERARD, en ontvingen, uit zijne handen, het avondmaal, nadat zij elkander wederzijds, met eenen eed, stilzwijgendheid beloofd hadden. CATESBY gaf zijnen bediende BATES aan den Jezuit TESMOND, opdat deze hem onderrigten en tot eenen getrouwen medehelper zou vormen, hetwelk hem zeer goed gelukte. GARNET schreef aan zijnen ordesbroeder BOUDEWYN in de *Nederlanden*, waarbij hij hem verzocht, te bewerken, dat er zich, op den tijd, wanneer het parlement in de lucht zou vliegen, eenige troepen op de kusten bevonden, om dan naar *Engeland* te kunnen oversteken. Na de ontdekking der zamenzwering, werden ook de Jezuiten GARNET en OLDEKORN gevangen genomen. Zij ontkenden, wel is waar, in het eerst hardnekkig; maar men wist hen te verschalken, en zoo bekende GARNET eindelijk zelf, dat hij van de zamenzwering kennis gedragen had; hij beweerde slechts, dat hem dit, onder het zegel der biecht, was toevertrouwd, en hij dus niet geregtigd was geweest, om de zaak te ontdekken. Men bewees hem, echter, uit zijn eigen handschrift, dat hij er aan deel ge-

nomen en raad in gegeven had. Hij werd dus, als volkomen overtuigd, ten dood veroordeeld; bekende ook, dat de ftraf, die hem wachtte, regtvaardig was, en vervloekte de zamenzwering. Pater OLDEKORN trof, weinige dagen later, hetzelfde lot. De overige Jezuiten hadden zich door de vlugt gered.

Even zoo dikwerf als ELIZABET, zag ook HENDRIK IV, koning van *Frankrijk*, zijn leven, door de werktuigen der Jezuiten, bedreigd; want, fchoon hij tot de roomfche kerk was overgegaan, had hij zich toch bij de Jezuiten, eerst door het ongunftige onthaal, dat hij hun verfchafte, en naderhand weder door de befcherming, welke de protestanten in *Duitschland* tegen het oostenrijkfche, keizerlijke huis bij hem vonden, gehaat gemaakt.

De foldaat PIETER BARRIÈRE, die hem het eerst naar het leven ftond, bekende, zonder pijniging, dat de Jezuit VARADE hem tot dezen fluipmoord aangefpoord, en een andere Jezuit. (waarfchijnlijk COMMOLET, die, in zijne preken, met eenen bijzonderen haat tegen den koning uitvoer,) hem zijn voornemen als een heilig en verdienftelijk werk had aangeprezen. Hij vervloekte, op den dag zijner teregtftelling, zijne misdaad en degenen, die er hem toe hadden aangefpoord. Hij voegde er bij, dat men hem verzekerd had, dat hij, in geval men hem, om de uitvoering van zijn voornemen, mogt dooden, door de engelen naar den hemel zou gedragen worden, om met God eene eeuwige gelukzaligheid te genieten. Doch, wierd hij gegrepen en op de pijnbank gebragt, dan moest hij zich, en wel op ftraffe

der

der eeuwige verdoemenis, vooral hoeden, van diegenen op te geven, welke hem hiertoe met hunnen raad behulpzaam waren geweest. De Jezuiten beweerden, wel is waar, dat BARRIÈRE zinneloos, en flechts door de pijnbank tot zulke verklaringen gebragt was; maar PASQUIER, die, op bevel van den koning, de acten onderzocht, en den misdadiger verfcheidene malen in de gevangenis fprak, betuigt, dat hij volmaakt bij zijn verftand was, en, zonder pijnbank, zijne misdaad bekend had. Ook werden de Jezuiten, in een edikt, als eerfte oorzaken van dezen voorbedachten koningsmoord, door de regering en het parlement, aangeklaagd.

JOHANNES CHATEL, een leerling der Jezuiten, herhaalde, in het jaar 1594, deze proeve, en ftak den koning, die zich, gelukkig, voor eenen heer van het hof boog, in de lippen. (1) Hij was eerst negentien jaren oud, en bekende, dat hij onder den Jezuit GUERET twee jaren lang geftudeerd, en zich van hem als zijnen gewetensraad bediend had; als mede, dat hij, in hunne fcholen, meermalen de ftelling had hooren beweren: dat het een geoorloofd en verdienftelijk werk ware, den koning, als een tiran, die door den paus nog niet op den troon bevestigd was, te vermoorden. — GUERET werd gevangen genomen, en insgelijks de rector van het collegie, GUIG-

NARD

(1) HENDRIK zou, bij deze gelegenheid, hebben uitgeroepen: „Moeten dan de Jezuiten door mijnen eigen mond „overtuigd worden?"

NARD, in wiens schrijflessenaar men verscheidene, door hem eigenhandig geschrevene, stukken vond, waarin hij den koninsmoord regtvaardigde, den moord van HENDRIK III, door JAKOB CLEMENT, als een, door Gods geest geleid, werk voorstelde enz. GUIGNARD werd ten dood veroordeeld, en de Jezuiten moesten, ten gevolge van een besluit des parlements, als verleiders der jeugd, als verstoorders der openbare rust, als vijanden van den koning en den Staat, binnen den tijd van drie dagen, hun collegie te *Parijs*, en, binnen veertien dagen, het koningrijk verlaten; deden zij dit niet, dan zouden zij, als majesteitschenders gestraft worden. Intusschen vonden zij toch middel, om zich in *Frankrijk* staande te houden. Vergeefs waarschuwde SULLY den koning voor het gevaar, waaraan hij zich zelven en den staat, door de toelating der Jezuiten, blootstelde. HENDRIK wilde hen, door weldaden, onschadelijk maken en in zijn belang trekken. Hij kende de Jezuiten niet, en moest dezen misslag eindelijk toch nog met het leven boeten.

FRANS RAVAILLAC werd zijn moordenaar. Hij ontkende, wel is waar, medepligtigen te hebben, maar bekende, evenwel, dat hij tot deze misdaad, door preken en schriften, verleid was geworden, waarin de leer van den koningsmoord sijstematisch behandeld werd. (1) De Jezuit COTTON, die hem in

(1) Het werk van den Jezuit MARIANA, *de rege et regis institutione*, waarin het moordsijstema der Jezuiten uitvoerig ont-

in de gevangenis bezocht, zeide tot hem: Mijn vriend! hoed u toch, van onschuldige, regtschapene en goede roomschen aan te klagen." Den Jezuit AUIGNY had hij zijn voornemen in de biecht ontdekt. Deze ontkende aanvankelijk, hem ooit gezien te hebben; doch, toen hij van de onwaarheid dezer verklaring overtuigd werd, behielp hij zich met de bespottelijke uitvlugt, *dat hij van God de gave had ontvangen, om, hetgeen hem gebiecht werd, terstond weder te vergeten.* Het is onbegrijpelijk, hoe de regters met deze armzalige verontschuldiging genoegen konden nemen, gelijk er, over het algemeen, in dit proces zoo veel onbegrijpelijks en onverklaarbaars bleef.

BALTHAZAR GERARD, die den prins van *Oranje* in het jaar 1586, vermoordde, had, gelijk uit de acten van het proces blijkt, te *Trier*, aan eenen Jezuit, in de biecht, zijn voornemen ontdekt, en was door dezen deswege geprezen, terwijl hij hem tevens daarvoor de martelaarskroon beloofde. Hij bekende insgelijks, dat hij er nog met drie andere Jezuiten en eenen barrevoetmonnik over geraadpleegd had, welke allen

---

ontwikkeld wordt, werd juist te dezen tijd, in twee oplagen, te *Parijs* uitgestrooid. De Jezuit HARDY had de stoutheid, van, in dit tijdgewricht, openlijk in de St. Severijnskerk te *Parijs*, in zijne preek, te zeggen; „ dat de koningen „ schatten op een stapelden, om geducht te zijn, doch, dat „ er slechts een pionier noodig was, om eenen koning schaak„ mat te maken," que les rois amassoient des trésors pour se rendre redoutables, mais qu'il ne falloit qu'un pion pour matter un roi.

allen hem hunnen zegen en hunne goedkeuring gaven, en hem beloofden, hem in het bijzonder in hun gebed gedachtig te zullen zijn.

Ook den graaf MAURITS van *Nasſau*, den zoon en opvolger van den prins, dreigde het zelfde gevaar. In het jaar 1595 werd een kuiper, PETER PANNE, te *Leiden*, uit hoofde van dit voornemen, gegrepen. De Jezuiten, tot wier provinciaal te *Douaij* hij zich wendde, hadden hem, behalve de eeuwige zaligheid, eene jaarwedde en een ambt beloofd, als hij de graaf vermoordde. Zij ſchilderden hem deze daad als een verdienſtelijk, heilig werk af, deden hem het avondmaal genieten, en overhandigden er hem, volgens zijne eigene bekentenis, eenen aan vier kanten ſnijdenden dolk toe. Het geregtshof te *Leiden* maakte het vonnis, benevens deze verklaring van den Jezuit, openlijk bekend.

Den koning SIGISMUND van *Polen*, deden de Jezuiten de kroon van *Zweden* verliezen, daar zij hem overreedden, om den eed te verbreken, dien hij den rijksſtanden gezworen had, van, namelijk, het protestantſche geloof ſtaande te zullen houden, en hem verleidden, om het roomſche met geweld in te voeren.

Koning KAREL III van *Spanje* zou, zonder waakzaamheid en krachtige maatregelen van zijnen minister ARANDA, waarſchijnlijk hetzelfde lot ondergaan hebben. Deze ontdekte nog in tijds het komplot, hetwelk ten oogmerk had, den koning, als eenen bastaard, van den troon te ſtooten, en verijdelde de uitvoering daarvan, door de ſpoedige verdrijving der Jezuiten uit *Spanje*.

Men

Men zou hier nog gewag kunnen maken van den aanval, die, in het jaar 1758, op het leven van den koning van *Portugal* gedaan werd, waarbij de Jezuiten insgelijks de handen in het ſpel hadden; van den, door hen bewerkten en geregelden, opſtand der provincie *Paraguay* en *Amerika*; van de onlusten der *ligue* in *Frankrijk*, wier vergaderingen in de collegien der Jezuiten gehouden werden; van den opſtand van *Braband* tegen JOZEF II, waarbij de Exjezuiten te *Luik*, en inzonderheid de beruchte FELLER, de allerijverigſte werkzaamheid betoonden. Men zou hier nog van zoo veel kunnen gewagen, waarvoor vorſten en volken den Jezuiten juist geenen dank ſchuldig zijn; doch, kan het iemand nog bevreemden, dat zij zoo met wereldlijke vorſten handelden, aan welke zij geene trouw meenden verſchuldigd te zijn, (1) daar zij het met de pauſen zelfs niet beter maakten, zoodra deze zich tegen hunne oogmerken verzetteden?"

CLEMENS VIII, ſtierf juist in het oogenblik, toen hij de leer van den Jezuit MOLINA wilde verdoemen. De bul, waardoor dit geſchieden zou, lag reeds gereed, en de laatſte kerkvergadering, waarin zij moest bekend gemaakt worden, was reeds plegtig door den paus aangekondigd. Toen ſtierf hij plotſeling en onverwachts; en een Jezuitisch ſchrijver meent zelfs, dat

(1) Clerici rebellio non est crimen laesae majestatis, quia non est subditus regi. EM. SA Aphor. Conf. Colon. 1590. p. 41.

dat, onder zulke omstandigheden, den benaauwden ordesbroederen wel iets menschelijks had kunnen overkomen. De verdenking, welke, wegens dezen plotselingen dood van den paus, op de orde viel, schijnt nog meer gegrond te wezen, als men denzelven vergelijkt met hetgeen wat de zedemeesters van het genootschap over dit onderwerp leeren. Volgens AMICUS is immers *ieder clericus bevoegd, ja zelfs verpligt, om dengenen te dooden, die voornemens is, hem of zijne orde van zware misdaden te beschuldigen.* (1) En hier stond toch het aanzien der gansche orde op het spel. — Ook meldt de Jezuit FULIGATI, in het leven van den kardinaal BELLARMINUS, *Lib.* XII. *Cap.* II, dat BELLARMINUS den kardinaal MARIA DEL MONTE, op het berigt, dat CLEMENS VIII voornemens was de leer van MOLINA te verdoemen, geantwoord had: „ Ik weet, dat hij „ het wil; ik beken, dat hij het kan; maar hij zal „ het niet doen; en, mogt hij dezen stap wagen, dan „ zal hij vooraf sterven." — Dezelfde daadzaak meldt mede de Jezuit CELLOT, in zijn werk over de hierarchie, *Lib.* XIII. *Cap.* XVIII, *p.* 33.

Bij gelegenheid dezer Molinistische geschillen, beweerden de Jezuiten te *Alcala*, in het jaar 1602, (ten einde zich tegen het gevreesde, pauselijke decreet van verdoeming te hoeden) in hunne stellingen; „ dat het geen geloofsartikel zij, dat deze of gene „ paus, b. v. CLEMENS VIII, een regtmatige paus „ was."

De

(1) AMICUS de jure et justitia, T. V. s. 7 n. 118. p. 544.

De Jezuit FLOIDE beweert ronduit, in zijne *Apologie du St. Siège:* „ dat de algemeene kerk zonder „ een zigtbaar opperhoofd bestaan kan."

CLEMENS XIII is, in de oogen der Jezuiten, een waardig paus, dewijl hij hunne orde beschermde, en liever met alle hoven in twist lag, mitsgaders zich liever aan vele vernederingen prijs gaf, dan dat hij hunne zaak zou opgegeven hebben. CLEMENS XIV, daarentegen, die hunne orde afschafte, is, gelijk zij zich in de *Memoria cattolica* uitdrukken, eene *lage ziel*; om niet van de overige vlekken te spreken, welke zij op zijn karakter zoeken te werpen. CLEMENS XIV zou, bij de onderteekening der bul van afschaffing, gezegd hebben: dat hij zoo even zijn doodvonnis onderteekend had. Hij kende de Jezuiten wel, en zag deze zijne vrees maar al te spoedig bewaarheid. De snelle en schrikkelijke verrotting van zijn lijk bij zijnen, kort daarop volgenden, dood, liet bijna geenen twijfel voor de oorzaken van denzelven over.

Dat zijn de verdiensten der Jezuiten, met betrekking tot de veiligheid der troonen en de rust der volken. Zij zelve verklaren dat alles, wel is waar, voor enkel laster. Doch men moet of aan de beroemdste geschiedschrijvers, aan de geregtshoven, aan de regeringen, aan de tallooze edikten, aan de bullen der pausen zelfs, alle geloofwaardigheid ontzeggen, of de Jezuiten inderdaad voor zoo schuldig houden, als zij door dezelve worden voorgesteld.

V.

V. DE VERDIENSTEN VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN, MET BETREKKING TOT DE PAPIER- EN ZEGELLAKFABRIJKEN.

Doch, hoe dubbelzinniger en nietiger de tot dus verre gemelde verdiensten der Jezuiten zijn, des te wezenlijker en aanmerkelijker zijn dezelve, met betrekking tot de papier- zegellakfabrijken. Schoon nu ook niemand de herstelling dezer orde, verstandiger wijze, wenschen kan, hebben er toch alle papier- en zegellakfabrijken een te groot belang bij, dan dat men aan dezelve dezen wensch ten kwade zou kunnen duiden.

Chalotais heeft, namelijk, den volgenden staat der officiele berigten ontworpen, welke jaarlijks gemaakt werden:

37	Provincialen, van welke ieder maandelijks een berigt moet geven. Somma	444.
612	Superioren der collegien, van welke ieder, alle drie maanden een officieel rapport moet inleveren..	2448.
340	Superioren der residentie-huizen, die insgelijks alle drie maanden rapporteerden.	1360.
59	Bestuurders der huizen voor de nieuw aankomelingen, van welke ieder alle drie maanden schrijven moest	236.
1048	Consultoren, die ten minste twee maal 's jaars moesten schrijven. .	2096.

Somma 6584. offic. ber.

En

En daarbij zijn nog de antwoorden der generaals niet geteld, die zij, in eene dubbel zoo groote tijdruimte, weder aan de verschillende administratien schreven; noch de bijzondere brieven; noch de brieven van 200 missien en 24 professiehuizen; noch de rapporten, die de rector eener universiteit van alle leeraren, en zoo weder de kanseliers en raadslieden omtrent den rector en anderen jaarlijks, in Januarij, moesten inleveren; noch de zeer uitvoerige personele lijsten omtrent den toestand der huizen en collegien, die telkens zoo naauwkeurig moesten opgemaakt worden, als of de generaal voor de eerste maal omtrent deze personen onderrigt werd; noch de, in de ordeswetten voorgeschrevene, algemeene extracten uit ingekomene berigten, die de provinciaal moest inleveren.

Nu oordeele men zelf! Welk eene massa van papier en zegellak werd daartoe niet vereischt! Dat ik hierbij de winst der posterijen niet in rekening breng, geschiedt op goede gronden. Het was, namelijk, een regel, deze berigten nimmer aan den post toe te vertrouwen, maar dezelve, door reizende ordesbroederen of andere veilige gelegenheden, weg te zenden. Of dit ter besparing der porten, dan wel uit vrees voor schending van de geheimhouding op den post, geschiedde, laat ik onbeslist. Bijna schijnt het laatste het geval geweest te zijn; want alle zaken van gewigt werden in cijfers geschreven; *his vocabulis utendum*, heette het in hunne voorschriften, *ut ea intelligi nisi a Superiore non possint; modum autem praescribet Generalis.*

Dat

Dat is toch ten minste ééne verdienste, welke men den Jezuiten niet ontzeggen kan. Doch, wil men al hunne verdiensten met éénen opslag van het oog overzien, dan hoore men slechts, hoe de procureur-generaal MONCLAR dezelve in zijn *Compte rendu des constitutions des Jesuites* afschildert. „ *De Jezui-* „ *ten*," zegt hij daar, p. 487, *zijn staatkundige* „ *bedervers van alle regeringen; vleijers der groo-* „ *ten en van hunne hartstogten; bevorderaars van* „ *het despotismus, ten einde het verstand te onder-* „ *drukken en de magt in handen te krijgen; vijan-* „ *den der wetten, tegen welke zij zich verzetten;* „ *en onteerders van allen, die den regent en den* „ *staat opregt beminnen. Zij wapenen de koningen* „ *met ijzeren schepters en de onderdanen met dolken.* „ *Zij raden de tirannij aan en leeren den tiran-* „ *nenmoord; zij verbinden, te hunnen voordeele,* „ *de verschrikkelijkste onverdraagzaamheid met de* „ *ergerlijkste onverschilligheid voor de grondstellin-* „ *gen van den godsdienst en der zedekunde; zij* „ *veroorloven alle ondeugden, en verschoonen niet* „ *eens woorden in zaken, die niemand verstaat; zij* „ *redden den afgodendienaar, welke hun nuttig is,* „ *en vervolgen den roomschen, die hun zijn vertrou-* „ *wen niet schenkt. Een godgeleerde twist is in* „ Europa *eene staatszaak, terwijl, in* Azië, *de af-* „ *goderijen der Malabaren en de vereering van* „ CONFUCIUS *geoorloofd zijn*, enz."

KORT

KORT UITTREKSEL UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET GENOOTSCHAP DER JEZUITEN.

Daar deze brieven niet zoo zeer voor de godgeleerde, als wel voor de christelijke, wereld geschreven zijn, zal het misschien niet overbodig wezen, bij dezelve nog een kort overzigt der geschiedenis eener orde te voegen, welke thans weder uit de vergetelheid te voorschijn treedt en aller oogen op zich vestigt.

Zij betrad het tooneel der wereld bijna te gelijk met de hervorming, en is ook, van haren oorsprong af, tot heden toe, derzelver ijverigste tegenpartij gebleven. Ja, de eerste was, in zeker opzigt, haar bestaan aan de laatste verschuldigd; terwijl, zonder den benaauwden toestand, waarin de paus, door den voortgang der hervorming, geraakt was, en in welken hem elke vermeerdering van dappere strijders zeer welkom moest wezen, de stichter derzelve wel niet zoo gemakkelijk de pauselijke bekrachtiging voor zijne nieuwe instelling zou verkregen hebben.

Deze stichter was IGNATIUS LOJOLA, een Spaansch edelman, die, in het jaar 1491, op den vaderlijken burg *Lojola*, geboren werd. Hij begon zijne loopbaan als page aan het hof van FERDINAND en IZABELLA, trad vervolgens in den krijgsdienst, en werd, bij de verdediging van *Pampelona* tegen de Franschen, in het jaar 1521, zwaar gewond. Gedu-

durende zijne langzaam voortgaande genezing, verdreef hij zich den tijd met het lezen van geschiedenissen van heiligen, en verhittede daardoor zijne verbeeldingskracht dermate, dat hij, geheel in den geest van zijnen tijd en zijne natie, het besluit opvattede, om een ridder der Heilige Maagd te worden.

Naauwelijks was hij genezen, of hij reisde naar *Jeruzalem*. Zijne wachten deed hij, op eene echt ridderlijke wijze, in de abdij *Montferrat*, hing vervolgens zijne wapenrusting in dezelve op, en zettede nu zijnen weg, barrevoets en als bedelaar, naar *Jeruzalem* voort. Hij kwam er, in den herfst van 1523, gelukkig aan, en wilde hier met de bekeering der Mahomedanen beginnen; doch de zich aldaar bevindende opzigter der Franciskanen, die van zijnen blinden ijver allerlei onheil vreesde, beval hem nadrukkelijk, zijn voornemen onvolvoerd te laten, en hij moest dus eindelijk, onverrigter zake, *Jeruzalem* weer verlaten.

Na zijne terugkomst, begon hij zich op de wetenschappen toe te leggen; want het ontbrak hem, wel is waar, niet aan wereldkennis en levendigheid van geest, maar geheel aan wetenschappelijke beschaving. In zijn drie en dertigste jaar, trad hij nog, als leerling, in de jongensschool, en verzocht zijnen leermeester, met eenen voetval, hem zeer streng te behandelen, en, gelijk andere jongens, duchtig te straffen. Evenwel maakte hij slechts zeer langzame vorderingen; maar des te grooter was zijn ijver, om te bekeeren, die hem, als daartoe niet geroepen, in vele onaangenaamheden wikkelde, wat hem dan ook ein-

eindelijk bewoog, om zijn vaderland geheel te verlaten, en naar *Parijs* te gaan, ten einde daar zijne studien voort te zetten.

Hier was het, dat hij zich, in het jaar 1534, op den Hemelvaartsdag der Maagd MARIA, met zes andere vrienden, tot een geestelijk verbond vereenigde. Zij beloofden elkander plegtig, na volbragte studien, naar *Jeruzalem* te zullen gaan, om aldaar gemeenschappelijk aan de bekeering der Mohamedanen te arbeiden. Nadat zij hun verbond nog met drie andere leden versterkt hadden, keerde LOJOLA naar *Spanje* terug, en bestelde zijne vrienden te *Venetië*, alwaar hij hen, in het begin van het jaar 1537 zou aantreffen. Van hier, waar deze zich, intusschen, met de oppassing der zieken in de hospitalen hadden bezig gehouden, zond hij vervolgens eenige afgevaardigden naar *Rome*, om den pauselijken zegen en eene ondersteuning in geld voor hunne onderneming te halen. Het een en ander werd hun ten deel; doch de uitbarsting van den oorlog tusschen de Venetianen en de Turken verijdelde hun plan, en gaf hun aanleiding, om naar *Rome* te gaan en den paus hunnen dienst aan te bieden.

Gedurende hun verblijf te *Rome*, kwam hun plan, om eene nieuwe geestelijke orde daar te stellen, allengs tot rijpheid. Zij raadpleegden met elkander over de inrigting derzelve, gaven haar den naam van *het genootschap der Jezuiten*, namen, behalve de drie monniksgeloften: armoede, kuischheid en gehoorzaamheid, nog eene vierde aan, welke de

paus hun doel nog meer zou doen begunstigen. Zij verpligtten zich, namelijk, door deze vierde gelofte, *votum specialis obedientiae summo Pontifici circa missiones*, om over al heen te gaan, waar de paus hen mogt zenden, om het evangelie te prediken. Nadat, op zulk eene wijze, alles behoorlijk voorbereid en ingeleid was, ging men aan het werk, en verzocht den paus PAUL III, om de plegtige bekrachtiging van het nieuwe genootschap. Deze volgde dan ook eindelijk in het jaar 1540, maar bepaalde het getal der ordesleden vooreerst op *zestig*. IGNATIUS LOJOLA werd daarop eenstemmig tot generaal der nieuwe orde verkozen.

Wij zullen hier terstond eenige notitien, omtrent den staat en de inwendige inrigtingen der orde, bijvoegen.

De medeleden der orde bestonden uit *vier* klasfen: I. *Profesfen*, en wel 1) *profesfen der vier geloften*, en 2) *profesfen der drie geloften*. De eerste waren diegene, welke, behalve de drie geloften van armoede, kuischheid en gehoorzaamheid, ook nog het *votum specialis obedientiae summo Pontifici circa missiones*, afgelegd hadden. Slechts deze vaders maakten, in den naauweren zin des woords, de eigenlijke *Societas* uit, en zij alleen konden de hoogere plaatsen bekleeden. De leden, welke tot dezen graad wilden opklimmen, moesten bijzonder uitmunten. *De profesfen der drie geloften* waren diegene, welke slechts drie geloften aflegden, en die het aan de, tot de vier geloften vereischt wordende, theologische geleerdheid ontbrak, doch welke, evenwel, door

door talenten in het preken en in talen, of door rang en vermogen, uitmuntten.

II. *Coadjutoren*, en wel 1) *geestelijke* en 2) *wereldlijke coadjutoren.* De eerste waren diegene, welke niet voor hoogere graden bekwaam geoordeeld, en alleen tot het hooren van de biecht, het prediken, catechiseren en schoolhouden, gebruikt werden. Zij legden ook slechts drie geloften af, en heetten *coadjutores spirituales*, in tegenstelling der *coadjutores temporales*, die enkel leekebroeders van het genootschap waren.

III. *Scholastieken* heetten de nieuw aangekomenen, nadat zij, in hun tweede proefjaar, het *votum simplex et privatum Scholasticorum* afgelegd hadden, dat, wel is waar, verbindend voor de nieuwelingen, maar niet voor de orde, was. De eigenlijke gelofte konden zij eerst later, na een derde proefjaar, *tertia probatio*, afleggen. Eevenwel konden ook de professen der drie en vier geloften weder ontslagen worden. Deze moesten dan, echter, in eene andere, door den generaal, te bepalen, orde treden. Doch, verlangde een profes zijn ontslag, dan moest hij in eene strengere orde, namelijk in die der Karthuizers, overgaan.

IV. *Geaffilieerden* of *indifferenten*, die, zonder eene bepaalde bestemming, in de orde werden opgenomen, en mede geen ordeskleed droegen, waarom zij ook, in *Frankrijk' Jesuites de robe courte* genoemd werden. Dezen graad konden wereldsche personen van elken stand verkrijgen. De volgende generaal der orde, FRANS BORGIA, hertog van *Gandia*,

 leef

leefde, gelijk RIBADENEIRA meldt, nog drie jaren na zijne gelofte, als hertog, zonder in het minste iets in zijne kleeding en levenswijze te veranderen. De ridder LUTOZZO, senator te *Florence*, was insgelijks een geheime Jezuit. En de gedenkschriften van den hertog van *St. Simon* stellen het bijna buiten twijfel, dat LODEWYK XIV zelf, op deze wijze, in de orde was ingelijfd. Deze was dus de allergevaarlijkste klasse van de leden der orde, daar zij zich van dezelve overal des te beter ter bereiking van hare oogmerken kon bedienen, hoe minder derzelver betrekking met haar bekend was.

De Jezuiten hadden geene kloosters, doch, in plaats daarvan, *professie-huizen*, *collegien*, *residentien* en *missie-huizen*.

De *professie-huizen* waren tot het verblijf der oudste Jezuiten bestemd, die geenen bijzonderen werkkring hadden, welke hier zamen leefden, en zich slechts met de algemeene aangelegenheden der orde bezig hielden. Het voornaamste was te *Rome*, waarin de generaal zelf woonde, die den *praepositus domus*, onder wien anders elk professie-huis stond, zelf daarin voorstelde.

De *collegien* hadden eenen rector tot bestuurder, en vereenigden 20 tot 100 medeleden. Deze waren hunne eigenlijke scholen, zoo wel voor de hoogere als lagere studien. Deze huizen alleen mogten vermogen bezitten.

Residentien heetten de bijkolonien der grootere collegien, en stonden onder eenen *Superior*.

De *missie-huizen* werden, over het algemeen, aan

zul-

zulke plaatſen opgerigt, waar in het geheel geene, of al te groote, pastorijen waren, en waar, inzonderheid onder protestanten, de roomſche eeredienst weder in zwang gebragt moest worden.

Een grooter getal van collegien vormde eene *provincie*, onder eenen, door den generaal, telkens voor drie jaren, uit de professen der vier geloften, benoemden *provinciaal*. Zijn *Consilium*, beſtond uit eenen *Socius admonitor* en vier *Consultoren*. Maandelijks hield men eenmaal zitting, waartoe alle zaken, welke collegiaal moesten beraadſlaagd worden, behoorden. De admonitor gaf jaarlijks een geheim berigt aan den generaal. De provinciaal moest, alle drie jaren, de gewone provinciale vergadering uitſchrijven; buitengewone werden door de verkiezingen van generaals en procureurs veroorzaakt. Daartoe werden eigenlijk, behalve de praepositussen, rectors en procureurs, alle professen der vier geloften, opgeroepen; naderhand, evenwel, alleen de oudſte en aanzienlijkſte onder dezelven. Bij den dood van eenen generaal kozen zij de gevolmagtigden, om eene nieuwe verkiezing te doen.

Aan het hoofd van het geheele ligchaam, ſtond de generaal, *praepositus generalis*, en de algemeene vergadering, *congregatio generalis*, welke uit eenen vicarius-generaal, de adſistenten van *Italië*, *Duitschland*, *Frankrijk*, *Spanje*, *Portugal* en *Polen*, den ſecretaris-generaal of ordesſecretaris, en den procureur-generaal, die de eigenlijke minister van finantien was, werd zamengeſteld. De regeringsvorm der orde was, voor het overige, zuiver monarchaal.

 Want,

Want, offchoon de algemeene vergadering den generaal was toegevoegd, had deze, echter, alle magt, bijna uitfluitend, in handen. Hij alleen begaf, naar goedvinden, alle posten, en dus ook die in de algemeene vergadering; hij kon de medeleden verwerpen en uitfluiten; hij kon wetten maken en affchaffen; hij bezat, met één woord, eene magt over zijne ondergefchikten, gelijk geen wereldlijk vorst ooit over zijne onderdanen had. Daarbij was hun de blindfte, onbepaaldfte gehoorzaamheid tot hunnen eerften en volftrektften pligt opgelegd. Zij moesten, heette het in de conftitutien, omtrent den generaal wezen, *als een lijk, dat men dragen kan, waarheen, en behandelen, zoo als men wil; als de ftaf in de hand eens grijsaards, dien hij gebruiken kan, waar en waartoe hij wil,* senis baculus, qui ubicunque et quaunque in re velit, eo uti, qui cum manu tenet, ei inservit, perinde ac si cadaver essent, quod quaque versus ferri, et quacunque ratione tractari se sinit. (1) Zelfs, wanneer de wil van den opperften niet uitgefproken, *maar flechts door teekenen en wenken werd te kennen gegeven,* signum voluntatis Superioris sine ullo expresso praecepto, (2) moest dezelve reeds worden uitgevoerd. *Zijn bevel en zijne ftem moesten voor hen wezen, als of het de ftem van* CHRISTUS *en het bevel van God* zet-

(1) Const. p. 6. c. 1. §. 1. p. 408.
(2) Ibidem p. 407.

zelven was, Superioris vocem ac jussa non secus ac christi vocem excipite; quidquid Superior praecipit ipsius Dei praeceptum esse et voluntatem. (1) Ja, in den naam van onzen Heer, JEZUS CHRISTUS, als wiens stedehouder, Vicarius, zij hem moesten beschouwen, kon hij hun eene doodzonde bevelen, zo dra daardoor het algemeene welzijn kon bevorderd worden. (2) En de man, in wiens handen zulk eene magt gesteld was, stond aan het hoofd van tien tot twintig duizend menschen, die in alle landen verstrooid leefden, en, door hunne betrekking tot vorsten en volken, weer den grootsten invloed op duizend anderen hadden!

Doch, laat ons den draad der geschiededis weder opvatten. De paus had dus het nieuwe genootschap bevestigd; en weldra vond het gelegenheid, om zich verder uit te breiden. De koning van *Portugal*, JOHANNES III, verzocht van den paus eenige leden van hetzelve tot geloofspredikers voor zijne buiten Eu-

(1) Epistalo S. P. N. Ignatii de virtute obedientiae. Inst. S. J. T. 2. p. 161.

(2) Visum est, exceptis votorum obligationibus, nullam constitutionem vel ordinem ullum vivendi, posse obligationem ad peccatum mortale vel veniale inducere, nisi Superior ea in nomine Domini nostri Jesu Christi, vel in virtute obedientiae juberet; quod in rebus vel personis illis, in quibus judicabitur, quod ad particulare uniuscujusque vel ad universale bonum multum conveniet, fieri poterit. *Const. pag.* 6. *cap.* 5.

Europa liggende bezittingen; en zoo vestigden zich de Jezuiten weldra in de staten van dezen koning, ja hadden, in korten tijd, niet alleen een aanzienlijk collegie te *Coimbra*, maar insgelijks een ander, bijna even talrijk, te *Goa* in *Oostindië*. Ook werd, in het jaar 1543, de, omtrent het getal der ordesleden, gemaakte bepaling, door den paus, weder opgeheven, en, bij LOJOLA's dood, welke in het jaar 1556 plaats had, telde de orde reeds meer dan duizend leden. Door dezelfde pauselijke bul werd aan het genootschap nog de volmagt gegeven, om, geheel naar willekeur en zonder eerst de pauselijke goedkeuring te verzoeken, hunne constitutien te veranderen.

Dit was, intusschen, niet de eenige begunstiging, welke het nieuwe genootschap van den paus genoot. In het jaar 1545 werden alle leden, door eene pauselijke bul, gemagtigd, om in alle kerken te prediken, biechten te hooren, van alle zonden vrij te spreken, en de sacramenten uit te deelen, zonder eerst de toestemming van den bisschop of pastoor gevraagd te hebben. Vier jaren later, werd den generaal der orde eene bijna onbepaalde magt toegekend, werden de leden derzelve aan het regtsgebied der bisschoppen onttrokken en onmiddellijk onder den paus gesteld, en de goederen der orde, van tienden en andere belastingen, ja zelfs van de pauselijke contributien, bevrijd. De generaal verkreeg het regt, om overal, zonder eerst verlof van elders daartoe noodig te hebben, leeraars in de godgeleerdheid en andere wetenschappen aan te stellen, en den leden

den van zijn genootschap, al hadden zij zelfs op geene universiteit gestudeerd, akademische waardigheden op te dragen. GREGORIUS XIII schonk, ten einde de maat vol te maken, aan het genootschap mede alle regten en privilegien, die ooit aan eene andere orde waren toegestaan.

Daarbij zochten de Jezuiten, ten einde aan hunne orde nog meer gewigt en invloed te verschaffen, zich bijna uitsluitend het onderwijs der jeugd toe te eigenen. Niet genoeg, dat zij overal, in hunne collegien, nieuwe schoolinrigtingen daarstelden, maar zij poogden tevens alle reeds bestaande instituten aan zich te brengen, zich op alle universiteiten in te dringen, en hunne leerboeken overal in te voeren. Dit veroorzaakte dus, natuurlijk, ook dikwerf oneenigheden met andere geestelijke orden, welke zich, door deze opkomelingen, ter zijde gesteld en benadeeld gevoelden. Doch, op alle klagten en bezwaren, die door universiteiten, bisschoppen en pastoors, wegens tekortdoening in hunne regten, te *Rome* inkwamen, werd grootendeels geen acht geslagen, dewijl de aldaar wonende ordes-generaal steeds de beste gelegenheid had, om alle nadeelige uitwerkingen derzelve te verhoeden.

Deze waren, intusschen, niet de eenige klagten, welke tegen de Jezuiten werden aangeheven. Het geluk maakte hen steeds meer aanmatigend; zij grepen al verder om zich heen, mengden zich in staatszaken, en jaagden daardoor ook de regeringen tegen zich in het harnas. Uit *Portugal* schreef de koningin CATHARINA, grootmoeder en voogdes over den

 jon-

jongen koning SEBASTIAAN, aan den generaal der Jezuiten, FRANS BORGIA, eenen brief vol bittere klagten over de aanmatigingen van den hofjezuit GONZALVA, en vraagde, onder anderen, daarin: *of dan de ware dienst des Heeren eischte, dat hij den koning als zijnen slaaf en den staat als zijn eigendom beheerschte? of het met den geest van het genootschap der Jezuiten strookte, met zoo veel ijver naar de wereldlijke regering en naar aanzien in de wereld te staan?* — In *Frankrijk*, waar zij slechts onder zeer naauwe bepalingen waren toegelaten, werden zij openlijk als bewerkers der moorddadige aanslagen tegen HENDRIK IV aangeklaagd, en, door een besluit van het parlement, gedagteekend 29 December 1594, als verleiders der jeugd, als rustverstoorders en vijanden van den staat en den koning, uit *Frankrijk* verbannen, en hunne goederen in beslag genomen. Ja, de Jezuit GUIGNARD moest voor een oproerig geschrift, waarvan hij de schrijver was, met zijn leven boeten. In *Engeland* beschuldigde men hen van hetzelfde, verbande hen als rustverstoorders en oproermakers, en liet, in 1581, de drie Jezuiten, EDMOND CAMPIAN, RADULF SEREVIN en ALEXANDER BRIANT, welke de koningin ELIZABET onttroonen en vermoorden wilden, met de koord straffen.

Overal zochten zij het bestuur der staatszaken in handen te krijgen, en zich, te dien einde, de plaatsen van biechtvaders aan de hoven uitsluitend toe te eigenen. CANNAYE, Fransche ambasfadeur te *Venetië*, schreef aan zijnen koning, dat er, bij de ver-

ja-

jaging der Jezuiten uit *Venetië*, in het jaar 1609, in hunne collegien *eene menigte schriften gevonden was, welke meer betrekking op de wereldlijke heerschappij, dan op het hemelrijk, hadden.*

Wel is waar, verklaren de Jezuitische geschiedschrijvers deze beschuldigingen slechts voor schandelijke lasteringen; maar, indien zij zoo geheel zonder grond waren geweest, zou paus PAUL V, in zijne bekrachtigingsbul van het jaar 1606, den Jezuiten zeker niet uitdrukkelijk verboden hebben, zich voortaan met staatszaken te bemoeijen, zelfs dan, wanneer zij er toe aangezocht mogten worden. De Jezuit BARISONIUS had de stoutheid, van, in eene gedrukte epistel van het jaar 1609, te zeggen, *dat het den volke tot het grootste nut zou verstrekken, indien men de wereldlijke heerschappij met de geestelijke vereenigde, en alles eenig en alleen door hen geregeerd en bestuurd wierd, maximum in populi utilitatem cessurum esset, si pestifero semine Politicorum sublato et temporali dominio cum spirituali conjuncto, solummodo à nobis res regerentur et administrarentur.* (1)

Zulk

(1) Zeer juist is ook het beeld, waar onder de Jezuiten, zelve, bij de gelegenheid van hun eerste jubelfeest, in een pronkstuk, (*Imago primi Saeculi S. I.*) hunne alvermogende werkzaamheid, voorstelden: *een knaap, die, door het omdraaijen eener maschine, de wereld in beweging brengt*, met het omschrift: Regnorum et provinciarum per Societatem conversio.

Zulk een vereeniging der wereldlijke heerschappij met de geestelijke was hun ten minste op ééne plaats in de wereld gelukt, namelijk in de Spaansche provincie *Paraguay* in *Zuid-Amerika*, waar zij, in het jaar 1586, gekomen waren. Deze provincie wisten zij langzamerhand onder hunne magt te brengen; de inwoners waren hunne onderdanen, de voortbrengsels van het land hun eigendom. Doch, tot hunnen lof, moet men ook zeggen, dat zij de inwoners beschaafden, en hen aan orde en arbeid gewenden; maar, daarvoor, lieten zij hun ook niets, dan het noodzakelijkste levensonderhoud, en hielden alle winst voor zich zelve, welke men jaarlijks op tien millioenen speciedaalders schattede. Het ging zoo ver, dat zij eene kaart van dit land lieten maken, waarop zij duidelijk genoeg te kennen gaven, dat het het eigendom hunner orde was.

Derhalve was voor hen ook de ruiling van zeven reductien of kerspelen dezer provincie tegen de Portugesche kolonie van het heilige Sacrament, welke, in het jaar 1750, tusschen de regeringen van *Spanje* en *Portugal*, gesloten werd, een donderslag. Zij stelden alle middelen, die zij slechts verzinnen konden, in het werk, om dit plan te verijdelen; doch vergeefs. Het verdrag kwam tot stand, en de Portugeezen wilden, in het jaar 1753, bezit van deze kerspelen nemen, maar vonden, geheel onverwacht, den hevigsten weerstand en het gansche land onder de wapenen. De Jezuiten hadden de inwoners zoo zeer tegen de Portugeezen verbitterd, en hen zoo goed tot den oorlog uitgerust, dat het aan de vereenig-

nigde troepen van *Spanje* en *Portugal*, in vijf jaren, niet mogelijk was den opstand te dempen, en, in het jaar 1761, de ruilhandel eindelijk weder vernietigd werd.

Dit had evenwel ook natuurlijk de Portugeesche regering met billijk misnoegen tegen de Jezuiten vervuld, en de eerste minister van het land, graaf POMBAL, was er, van nu af, ernstig op bedacht, zulk eene gevaarlijke orde geheel uit de staten van zijnen koning te verwijderen. De regering had zich reeds verscheidene jaren te voren bij paus BENEDICTUS XIV beklaagd, dat de Jezuiten bijna den geheelen handel in *Braziliё* aan zich getrokken hadden; doch, schoon de paus, door twee bullen, welke hij, in het jaar 1741, bekend maakte, hun allen handel had verboden, was de zaak toch steeds dezelfde gebleven. Er kwamen thans deswege nieuwe klagten in bij de regering, en van de regering weder bij den paus. Den kardinaalpatriarch, SALDANHA, te *Lissabon*, werd, door den laatsten, in het jaar 1758, opgedragen, den toestand der orde te onderzoeken, en alle ingeslopene misbruiken te stuiten. Deze liet zich insgelijks zeer scherp tegen de Jezuiten uit, en zegt uitdrukkelijk, in zijn edict van 15 Mei 1758: „ dat er zich in hunne collegien, noviciaten, huizen en residentien, in spijt der herhaalde „ verboden van den paus, nog steeds vele geestelijken bevonden, die zich niet schaamden, even als „ wisselaars en kooplieden, handel en woeker te „ drijven, en hunne collegien tot magazijnen van „ goederen te maken; dat anderen, in landen aan

„ ge-

„ gene zijde der zee, zelfs zoo diep gezonken waren, dat zij, op de naburige markten, specerijen inkochten, om dezelve dan weder te verkoopen; ook vleesch en visch inzoutten, en huiden lieten bereiden, om er handel mede te drijven; dat zij, zelfs in de huizen hunner residentien, winkels van ingezouten en brandbare waren, als mede andere, hadden, die, bij wereldsche kramers, slechts door lieden uit de laagste volksklasse werden opgezet."

De ijver, waarmede SALDANHA de orde in *Portugal* zocht te hervormen, werd, intusschen, door den dood van BENEDICTUS XIV plotseling gestremd; want, zijn opvolger, CLEMENS XIII, was den generaal der Jezuiten, RICCI, blindelings toegedaan. De Jezuiten zegepraalden, maar te vroeg; want een moorddadige aanval, die, ten zelfden tijd, op den koning van *Portugal* gedaan werd, en dien men mede op rekening der Jezuiten stelde, gaf den graaf POMBAL de beste gelegenheid, om zijn reeds lang ontworpen plan, ter verdrijving der Jezuiten, ten uitvoer te brengen. Door een koninklijk edict van 3 September 1759, werden alle Jezuiten uit *Portugal* en *Brazilië* verbannen, en hunne goederen in beslag genomen. Men scheepte hen naar *Italië* in, en hield slechts de in hechtenis genomene achter, van welke, echter, de meeste naderhand, insgelijks, vrijgelaten en naar *Italië* overgebragt werden.

Het scheen, dat er slechts zulk een voorbeeld noodig was geweest, om ook de overige regeringen tot eenen zelfden stap aan te moedigen. Want, van de-

dezen tijd af, trof de orde de eene slag na den anderen. In het jaar 1764 werd dezelve insgelijks in *Frankrijk* afgeschaft. Reeds federt het jaar 1757, toen DAMIENS koning LODEWYK XV wilde vermoorden, had de regering hier weder een waakzamer oog op de Jezuiten gerigt. DAMIENS gaf, wel is waar, geene medepligtigen op; doch het ontbrak, intusschen, niet aan bewijzen, die de Jezuiten in verdenking bragten. Het was algemeen bekend, dat de moordenaar den meesten tijd zijns levens onder Jezuiten had doorgebragt en dat deze hem allerwege geroemd en zijnen heeren hadden aanbevolen. Maar nog bedenkelijker was het, dat hij, veertien dagen voor hij de daad beging, aan eenen Jezuit gebiecht en van dezen de absolutie en het avondmaal ontvangen had. Offchoon de zaak niet tot nader onderzoek kwam, diende zij toch, om vele vroeger gedane klagten over het genootschap der Jezuiten te vernieuwen en weder op te halen; en er was slechts eene van buiten komende oorzaak noodig, om de in de asch smeulende vonken tot eene lichte laaije vlam aan te blazen.

Een regtsgeding tusschen eenige Fransche handelshuizen en den Jezuit LA VALETTE werd deze oorzaak. De laatste had op de plaats zijner missie te *St. Peter*, op het eiland *Martinique*, door wel uitgedachte speculatien, van zijn professie-huis aldaar, langzamerhand, een der eerste handelshuizen gemaakt. Hij had verscheidene schepen op zee, bouwde prachtige paleizen en magazijnen, kocht het geheele oord der groote baai op het eiland *St. Domingo* en

en bezettede het met negerslaven. Hij dreef zijne zaken dermate in het groot, dat hij ten laatste alle andere kooplieden verdrong, en deze zich eindelijk daarover bij de regering moesten beklagen. In 1753 werd hij naar *Parijs* ontboden, ten einde zich aldaar te verantwoorden; doch men liet hem, een jaar daarna, weder vrij, nadat hij met eenen eed had moeten beloven, zich voortaan niet weder, het zij middelbaar of onmiddelbaar, met handelszaken af te geven. Deze eed verhinderde hem, evenwel, niet zich, reeds voor zijn vertrek uit *Frankrijk*, met het grootste handelshuis, LIONCY en GOUFFRE, te *Marseille*, met handelszaken in te laten. In *Martinique* vergrootte hij, na zijne terugkomst, de bezittingen van het professie-huis nog meer, legde nieuwe manufacturen aan, rigtte, onder de firma van BACHON DE CARTIES, eene bank op, en begon wisselzaken met de beste huizen te *Bordeaux*, *Marseille*, *Nantes*, *Lion*, *Parijs*, *Livorno* en *Amsterdam*. Doch de oorlog tusschen *Frankrijk* en *Engeland* werd zijn bederf. LA VALETTE had juist te dezen tijd, op het huis LIONCY en GOUFFRE, voor anderhalf millioen aan wissels getrokken. De wissels werden geaccepteerd; maar de twee schepen, die, met eene lading van twee millioenen waarde, tot betaling derzelve moesten dienen, door de Engelschen genomen. Het huis te *Marseille* moest, na dit ongeluk, deszelfs betalingen staken, en klaagde LA VALETTE als mede pater SACY, procureur-generaal der missien in *Frankrijk*, aan. LA VALETTE werd tot betaling veroordeeld. Doch deze verklaarde

zich

zich insolvent; en, daar er zich, intusschen, ook andere schuldeischers hadden aangemeld, werd de gansche orde er voor aangesproken. Deze verzettede zich, echter, daar tegen, onder voorwendsel, dat de orde geene gemeenschappelijke goederen bezat, en appelleerde bij het parlement te *Parijs*, hetwelk echter, insgelijks, nadat de advocaat-generaal, uit de inrigting der orde, had aangetoond, dat alle goederen der Jezuiten een gemeenschappelijk eigendom van het genootschap uitmaakten, de uitspraak deed, dat de orde tot de betaling der gemelde schulden verpligt was. (1)

Bij

---

(1) Tot verrijking der orde, droeg niet alleen de handel zeer veel bij, welke zij in alle werelddeelen dreef, maar ook de talrijke, en somtijds zeer aanzienlijke, erfenissen, die haar van hare leden, of van andere personen, ten deele werden. Daarom zag men het gaarne, dat zich rijke lieden tot aanneming in de orde aanmeldden. *Dona externa nobilitatis, divitiarum eo similia*, zeggen hare constitutien, *reddunt magis idoneos.* Na verloop van het proefjaar, mogt de jonge Jezuit nog vier jaren lang werkelijk eigendom bezitten en hem ten deele vallende erfenissen aanvaarden; doch hij moest het gebruik van alles aan den procureur der provincie overlaten. Tot aan het einde dezer vier jaren, moest hij zijn vermogen verdeelen, waarbij hem wel werd ingeprent, dat het evangelie niet zeide, dat men zijn vermogen aan neven en nichten, maar dat men het aan de armen geven, en eene onverstandige vooringenomenheid met zijne bloedverwanten ter zijde moest stellen,

(*in-*

Bij deze gelegenheid werden nu ook de conſtitutieboeken van het genootſchap aan het licht gebragt, en eenigzins nader opgehelderd, waarbij veel te voorſchijn kwam, wat der regering volkomen de oogen open-

---

inordinatum erga parentes exuere amorem,) of hij ſtond, door eene plegtige abdicatie, al zijn tegenwoordig en toekomend vermogen aan de orde af. Als hij het volſtrekt wilde, kon hij het, wel is waar, uitdrukkelijk voor zijn eigen collegie, of tot een bijzonder geestelijk doel, beſtemmen; maar men leerde hem ook daaromtrent, welk eene grootere zedelijke volmaaktheid het ware, voor de ganſche orde in het algemeen, dan egoïstiſch ſlechts voor zijn collegie, of zijne provincie, te zorgen. Dikwerf werd ook, als er zich, na dezen tijd, voor een lid der orde het uitzigt op eene erfenis opende, hetzelve in ſchijn ontſlagen, om deze erfenis te kunnen aanvaarden. Pater GREBERT in *Vlaanderen* verliet de orde na dertien jaren, om eene erfenis, die hem, door den dood zijner moeder, ten deele was gevallen, in bezit te nemen, en aan de orde toe te voegen. De graaf ZANI trad, in 1627, in de orde. Elf jaren daarna, ſtierven zijn vader en broeder. Hij moest dus de orde verlaten, om de vaderlijke nalatenſchap te aanvaarden; maar moest zich, echter, met eenen eed verpligten, om er weder in te treden, en zijn ganſche vermogen mede te brengen. De erfenisſen, die de orde, op zulk eene wijze, aan zich trok, beliepen alleen in de Opper-Duitsch provincie, van 1620 tot 1700, eene ſom van 800,000 florijnen. In het jaar 1718 bedroeg eene, voor het collegie in *Ellwang* beſtemde, erfenis 100,000 florijnen; zoo dat men aannemen kan, dat, in den loop van een

opende. Het parlement deed deswege eene openlijke, onbewimpelde verklaring, liet, in gevolge van een ander besluit, verscheidene Jezuitische geschriften door beuls hand verbranden, en tevens een, met diplomatische naauwkeurigheid vervaardigd, uittreksel der gevaarlijkste en verderfelijkste stellingen uit de schriften der Jezuiten bekend maken. Desniettemin zou de orde zich in *Frankrijk* misschien nog hebben staande gehouden, daar het haar niet aan vrienden en beschermers ontbrak, en zelfs de Fransche geestelijkheid zich ijverig voor haar in de bres stelde, indien de generaal RICCI zich wat toegevender had betoond. LODEWYK XV verlangde, namelijk, van dezen, dat hij een geboren Franschman tot Vicarius der in *Frankrijk* bestaande orde benoemen, en van dien alle Jezuiten in zijne staten afhankelijk zou maken. RICCI wilde hiertoe volstrekt niet overgaan, (1) en bragt op deze wijze, door zijne volharding, zelfs de geheele afschaffing zijner orde in dit land te weeg.

In het jaar 1764 volgde, eindelijk, de koninklijke be-

---

een paar honderd jaren, waarschijnlijk het grootste gedeelte van het kapitaal- en grondeigendom in de handen der Jezuiten, daar waar zij zich gevestigd hadden, was overgegaan. En, evenwel, waagt het de schrijver van de kritische geschiedenis der Jezuiten, te zeggen: „ Men moet niet „ gelooven, dat het genootschap zich ooit, door testa„ menten of erfenissen, heeft zoeken te verrijken! ”

(1) *Sint ut sunt aut non sint* was zijn antwoord op dezen billijken eisch des konings.

bekrachtiging van het parlementsbesluit, door welke het genootschap der Jezuiten in *Frankrijk* ontbonden, en het haren leden verboden werd, het ordeskleed te dragen en hunnen generaal te gehoorzamen. zij kregen, echter, verlof, om, als wereldsche geestelijken, in *Frankrijk* te blijven, indien zij zich aan 's lands wetten onderwerpen, en zich als getrouwe onderdanen gedragen wilden. De brief van den generaal RICCI, bij deze gelegenheid, aan de Fransche Jezuiten geschreven, geeft het duidelijkste bewijs, dat de orde van dit verlof wel zal hebben weten gebruik te maken, om zich daar nog heimelijk staande te houden, waar dezelve niet meer openlijk te voorschijn durfde treden. Zie hier deszelfs inhond: „ Ik kan de be„ kommering en de smart niet beschrijven, welke mij „ de, door het parlement en den koning, tegen „ onze orde, genomen, besluiten veroorzaakt heeft. „ Schoon gij voor de magt hebt moeten bukken, die „ u van het genootschap gescheiden, en u genood„ zaakt heeft, om het kleed van onzen heiligen va„ der IGNATIUS af te leggen, *kunt gij*, *evenwel*, „ *inwendig in uw hart met zijne oprigting vereenigd* „ *blijven*, *en een gunstiger tijdstip afwachten*, *om er* „ *u weder uitwendig mede te verbinden. Op regen* „ *volgt zonneschijn. Tracht u slechts*, *door de sterk*„ *ste banden*, *met elkander te vereenigen*; *herinnert* „ *u*, *dat menschelijke magten geen regt hebben*, *om* „ *uwe geloften te ontbinden*. Hebt geduld, enz."

Veel onverwachter en harder was nog het lot, dat de orde in *Spanje* trof. Daar had zij zich het meest uitgebreid, en stond nog ten tijde, toen de Jezuiten

uit

uit *Portugal* verdreven werden, in zulk een groot aanzien, dat men de door de Portugeesche regering daarover gedane bekendmakingen en schriften, in *Madrid*, openlijk als smaadschriften liet verbranden. Deze blinde gehechtheid aan het genootschap ging, echter, onder de regering van KAREL III verloren. De klagten over de orde, welke voorheen altijd onopgemerkt gebleven, en meestal volstrekt niet tot den troon gekomen waren, vonden nu een opmerkzaam oor bij den graaf VAN ARANDA, eerste minister des konings. Daarbij kwam nog, dat, bij eenen opstand van het volk te *Madrid*, in het jaar 1766, de Jezuiten zich zeer sterk in verdenking gebragt hadden, van, zoo geene bewerkers, ten minste deelnemers, van het oproer geweest te zijn. Kort daarna werd er ook een brief van den generaal RICCI aan den provinciaal van *Toledo* onderschept, ten onderwerp hebbende, den koning, als eenen bastaard, van den troon te stooten, en zijnen jongeren broeder LODEWYK er op te zetten. Ten einde het volk tot dit oogmerk te stemmen, had men, in één gedrukt vlugschrift, den koning als de vrucht eens minnenhandels tusschen zijne moeder en den kardinaal ALBERONI voorgesteld. Dit geschrift werd in handen van eenige Jezuiten gevonden, en gaf aan de zaak haar beslag.

De toebereidselen tot verdrijving der orde werden zoo geheim gemaakt, dat de Jezuiten er niet het geringste van vermoedden. In den nacht van den 2den tot den 3den April 1767, werden alle Jezuiten in *Spanje*, vijf duizend in getal, opgeligt, onder

eene goede bedekking naar de kust gebragt, en daar naar *Italië* ingefcheept. Eene koninklijke bekendmaking gaf, te gelijken tijd, de gronden op, welke de regering tot dezen ftap bewogen hadden, en vermeldde tevens de fchikkingen, die zij, ter verzorging van alle inboorlingen onder de verbannen leden der orde, had gemaakt. De jaargelden, die hun, zoo lang zij aan de regering geene reden tot klagten gaven, in *Italië* moesten uitbetaald worden, bedroegen jaarlijks bijna een millioen piasters. In *Italië* wilde men eerst de bannelingen niet ontvangen, en weigerde hun het verlof tot de ontfcheping, om daardoor de Spaanfche regering tot eenen terugtred te bewegen. Doch deze liet zich hierdoor niet van haar ftuk brengen; en dus moest de paufelijke regering eindelijk wel befluiten, om de verbannenen op te nemen, nadat zij ondertusfchen eene toevlugt op het eiland *Korfika* gevonden hadden.

Nog in hetzelfde jaar werden de Jezuiten ook uit het koningrijk *Napels* verbannen, en op dezelfde wijze, als in *Spanje*, behandeld; terwijl zij, in het volgende jaar, hetzelfde lot in *Malta* en *Parma* ondergingen. Clemens XIII liet zich, wel is waar, verleiden, om den laatften ftaat daarvoor het interdict op te leggen; maar hij moest zich weldra overtuigen, dat de tijden voorbij waren, waarin de donders van het vatikaan de vorften konden verfchrikken. De hertog van *Parma* nam de krachtdadigfte maatregelen daar tegen, en vond ook, bij al de andere hoven, den nadrukkelijkften bijftand.

Na den dood van paus clemens XIII, welke in het

het jaar 1768 volgde, werd, door bemiddeling van het Bourbonsche hof, in spijt van den hevigsten weerstand der Jezuitische partij, de kardinaal GANGANELLI tot zijnen opvolger benoemd. Hij beklom, onder den naam van CLEMENS XIV, den pauselijken troon, en scheen aanvankelijk meer eene hervorming, dan eene geheele afschaffing, van het genootschap der Jezuiten te bedoelen. Hij wijdde aan deze zaak een groot gedeelte van zijnen tijd, en trachtte er eerst een duidelijk denkbeeld van te krijgen. In het jaar 1772 maakte hij een begin met de afschaffing van enkele collegien, en wist zich, daar eenige Jezuiten hierin terstond geen genoegen namen, zelfs door soldaten, te doen gehoorzamen. In het jaar 1773 verscheen eindelijk de pauselijke afschaffingsbul, door welke de geheele orde ontbonden, en den leden derzelve slechts veroorloofd werd, als wereldsche geestelijken voort te leven, indien zij niet in andere orden wilden treden. De generaal RICCI werd, als gevangene, op den *Engelsburg* gebragt, waar hij, in het jaar 1775, stierf. Bij de afschaffing der orde, bestond dezelve nog uit 22,588 leden, waaronder zich 10,799 priesters bevonden, en bezat nog 24 professie-huizen, 669 collegien, 61 nieuwelingshuizen, 176 seminarien, 335 residentien en 273 missien. CLEMENS XIV overleefde de bekendmaking van deze bul niet lang, en stierf reeds in het jaar 1775. De spoedige en vreesselijke verrotting van zijn lijk liet geenen twijfel over, welken dood hij gestorven was.

De Jezuiten vonden, intusschen, nog bescherming, waar zij die het minste verwacht hadden. Dit was

in de Pruissische staten, waar FREDERIK *de groote* de bekendmaking der pauselijke bul verbood, en verklaarde, dat hij de Jezuiten, voor en na, in zijne roomsche provincien behouden wilde. Intusschen moesten zij, reeds in het jaar 1776, op bevel van den koning, hunne ordeskleederen en hunnen naam afleggen, en daarvoor den naam van: *priesters des koninklijken schoolinstituuts* aannemen. Onder FREDERIK WILLEM II werden zij geheel afgeschaft, en hunne goederen, ten voordeele der universiteiten te *Halle* en *Frankfort*, in beslag genomen.

Het gelukkigst waren zij in *Rusland*. CATHARINA II liet hen in hare Rusfisch-Poolsche provincien niet alleen de volmaaktste bescherming genieten, maar wist het ook bij paus PIUS VI zoo ver te brengen, dat zij, in het jaar 1782, verlof kregen, om zich eenen vicarius-generaal te verkiezen, en dus hunne orde weder behoorlijk te regelen. PIUS VII bekrachtigde de verordeningen van zijnen voorganger, en breidde dezelve nog meer uit door eene bul van den 7den Maart 1801. Door eene andere bul van den 30sten Julij 1804, werd het genootschap der Jezuiten ook weder in het koninkrijk *Napels* hersteld, vermits de regering aldaar er uitdrukkelijk op aangedrongen had.

Eindelijk verscheen, op den 7den Augustus 1814, ook de bul, die de orde, te tweeden male, in het aanzijn riep, en al de bepalingen der, door CLEMENS XIV bekend gemaakte, afschaffingsbul voor nul en van geene waarde verklaarde. PIUS VII beroept zich daarin op de dringende en herhaalde verzoeken, die

da-

dagelijks, met bijna algemeene overeenſtemming van de geheele christenheid, van aartsbisſchoppen, bisſchoppen en de uitſtekendſte mannen hieromtrent bij hem waren ingekomen, voornamelijk, nadat zich het gerucht *van de zegenrijke vruchten*, (1) *welke dit genootſchap in de genoemde landen*, (*Rusland* en *Napels*) *had voortgebragt*, overal verſpreidde, zoo dat men mogt hopen, dat deszelfs dagelijks vermeerderende aanwas den akker des Heeren, wijd en zijd, tot ſieraad verſtrekken, en tot deszelfs uitbreiding dienen zou.

Zonderling was het, echter, dat men, bijna op denzelfden tijd, in *Rusland*, *deze gezegende vruchten* moede, en er op bedacht ſcheen te zijn, om dezelve eer te verminderen, dan te vermeerderen. Want eene keizerlijke Ukaſe van den 20ſten December 1815 verbande de Jezuiten uit beide de hoofdſteden des rijks. Het heet in dezelve uitdrukkelijk: „ Zij „ hebben het vertrouwen, dat men in hen geſteld „ heeft, weldra begonnen te misbruiken, zoo dat „ zij jongelingen, hun aanvertrouwd, en eenige per- „ ſonen des zwakken, vrouwelijken geſlachts, van „ onzen godsdienst afvallig gemaakt, en tot den hun-

„ nen

(1) In *Portugal* zijn *deze gezegende vruchten* nog in zulk een gezegend aandenken, dat de tegenwoordige koning, in het jaar 1815, den paus de herſtelling der Jezuiten in zijne ſtaten, in de bepaaldſte bewoordingen, afſloeg, en hem tevens te kennen gaf, dat deze weigering op de gewigtigſte gronden rustte. Deze verklaring des konings is gedagteekend: *Rio Janeiro*, den 1ſten April 1815.

„ nen overgehaald hebben. (1) Eenen mensch zoo „ ver te brengen, dat hij zijn geloof, het geloof „ zijner vaderen, afzweert; in hem de liefde tot „ zijne geloofsgenooten en zijne medeburgers te ver- „ ſtikken; hem aan zijn vaderland te ontvreemden; „ tweedragt en haat onder familien te ſtrooijen; den „ zoon aan den vader, en de dochter aan de moe- „ der te ontrukken, en twist te ſtoken onder de le- „ den van ééne kerk: is dit de ſtem en de wil van „ God en zijnen eengeboren zoon, JEZUS CHRISTUS, „ onzen verlosſer, die voor ons zijn dierbaar bloed „ vergoten heeft, opdat wij een gerust en ſtil leven „ zouden leiden, in alle godzaligheid en eerbaarheid? „ Na zulke daadzaken, verwondert het ons niet, „ dat deze orde uit alle landen verwijderd is, en „ nergens meer geduld wordt. Welke ſtaat zou „ in zijnen ſchoot menſchen kunnen dragen, die in „ denzelven haat en onrust verſpreiden?"

Een tweede keizerlijk bevel van den 25ſten Maart 1820, ſchaft de orde in het geheele Rusſiſche rijk af;

---

(1) Van de grenzelooze zucht tot bekeeren, waarmede de regering de Jezuiten beſchuldigt, hebben zij ook in *Groot-Brittanje* een bewijs gegeven. In het jaar 1818 haalden zij aldaar meer dan 4,000 protestanten tot de roomſche kerk over. In het jaar 1781 hadden *Engeland* en *Schotland* 39,376 roomschgezinden; thans bijna een half millioen. In het jaar 1781 hadden beide landen drie zendelingsinrigtingen; thans meer dan vijftig. Te *Stonykurst*, bij *Preston*, in het graafſchap *Lancaster*, hebben de Jezuiten een collegie met bijna 500 kweekelingen.

af; beveelt, dat de leden derzelve gezamenlijk over de grenzen van *Rusland en Polen* moeten worden getransporteerd, en er, onder geenen vorm of benaming, (1) weder in terugkeeren mogen; dat hunne ſcholen ontbonden, hunne goederen in beſlag genomen, en, ten voordeele der roomſche kerk in *Rusland*, moeten aangewend worden; terwijl het tevens een uitvoerig verſlag bevat van hunne misdrijven, en van de beweeggronden, welke de regering tot dezen beſlisſenden maatregel deden overgaan. Minachting en ſchending der wetten van den ſtaat, mitsgaders der voorwaarden, waarop zij in denzelven opgenomen werden; aanmatigingen van allerlei aard; verwarringen, die zij overal zochten te veroorzaken; gewelddadigheden, welke zij zich veroorloofden, om joodſche kinderen aan hunne ouders te ontrukken; de jammerlijke en hulpelooze toeſtand hunner boeren, op de door hen verkregene goederen, en dergelijke klagten meer, maken het lange zondenregister uit, dat hun, in deze ukaſe, voorgehouden wordt.

Dit geeft ons het duidelijkſte bewijs, dat de Jezuiten, gelijk de Franſche ultra's, zelfs in de ſchool des ongeluks, *niets geleerd en niets vergeten hebben*, en, tot op dezen dag, nog ſteeds hetzelfde zijn, wat zij, van het begin af, waren.

---

(1) In de landen, waarin zij, tot dus verre, nog niet weder toegelaten zijn, hebben zij den naam van *Jezuiten* met den naam van *Redemptoristen* pères de la foi, enz. verruild.

